

קונטרס

בית תפילה

לקט מאמרי הלכה
בענייני תפילה

מאת מורנו
הגאון רבי נחום אייזנשטיין שליט"א
מרא דאתרא 'מעלות דפנה'
ירושלים עיה"ק תוכב"א

יו"ל לרגל שמוחת חנוכה
בית-הכנסת המרכזי
בקהילת 'מעלות-דפנה'

תשרי תשפ"ב

בכל ענייני הקונטרס
הארות והערות

ניתן לפנות
באימייל:

dvarhalacha613@gmail.com

ובפקס:
072-2777207

הוצאות הדפוס נתרמו

לעילוי נשמת

הבתו' איטא צפורה ע"ה

בת ידידי היקר הגאון רבי ישראל דוב שליט"א

נולדה ליל הסדר השני שנת תשמ"א

נלב"ע כ"ג מנחם אב תשנ"ג

ת.נ.צ.ב.ה.

אהובה ויקרה להוריה ולכל משפחתה

ילדה לתפארת חסודה היתה וזכה

טובים היו מעשיה ישרה היתה דרכה

אורה הקטן הפיץ עולם והאיר את כל שידעה

צדקה תמיד נתנה ושמחה תמיד בחלקה

פיה תפיק מרגליות במוסר ובחכמה

וכל ליבה לכל ניזקק הושיטה ידה

ראשונה לעזור בצניעות אמונה וענוה

הלכה לעולמה ב"ב שנה נקיה מכל חטא וחובה

— |

| —

— |

| —

מזמור שיר חנוכת הבית*

שפתי תרננה ושבח תתמלאנה, ברגשי גיל ויראה לרגל חנוכת בית הכנסת המפואר לכבוד השי"ת, אשר נבנה ע"ש ידידנו רבי יחיאל אספורמוס ז"ל, כאן ירושלים עיה"ק תובב"א. ושמחה כפולה ומכופלת שזוכים אנו לחוג בחג אשר נאמר בו "ושמחת בחגך", עם מעמד "הכנסת ספר תורה".

והנה יש לדון ע"פ המבואר בגמ' במועד קטן (ה, ב) ש"אין מערבין שמחה בשמחה", ומשום כך נפסק כי אסור לישא נשים במועד. וכן מצינו ששלמה המלך לא המתין לחנוך את ביהמ"ק והמזבח עד חג הסוכות, כדי שלא לערב שמחה בשמחה (עי' מלכים א' ה, טה). ובאמת לפי מש"כ בתוספות הרא"ש (מו"ק ט, א) וז"ל, אע"ג דלא כתיב שמחה בחנוכת המקדש אלא הבאת קרבנות, מ"מ כשמביאין קרבנות צריך להיות שם שמחה כדכתיב וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת, עכ"ל. נמצא דדוקא כשיש הבאת קרבנות ישנה שמחה, אבל בחנוכת הבית לחוד, אין חסרון דמערבין שמחה בשמחה.

אבל ברבינו חננאל שם שכתב וז"ל, שמחת חינוך לבד ושמחת החג לבד, עכ"ל. כלומר שהשמחה היא חנוכת בית המקדש גופא. ומעתה לפי דברי רבינו חננאל, עלינו לבאר כיצד קובעים אנו "חנוכת בית הכנסת" בחג הסוכות, והא אין מערבין שמחה בשמחה.

אך נראה שיש לחלק בין "חנוכת בית המקדש" שהיא שמחה גדולה ואמיתית שבעה ימים (כמבואר במלכים שם), ואילו אנו עתה בעוה"ר זוכים רק לחנוך בית המקדש מעט, ולכן לא נראה שיהיה בזה עירוב שמחה בשמחה. ובפרט שאנו מכניסין ס"ת, יש להקל טפי כמש"כ בקרן אורה (מו"ק ה, ב) שבכל שמחה של תורה אי"ז בכלל הכלל של "אין מערבין שמחה בשמחה".

*דברים שכתב מוריני הרב שליט"א לרגל הוצאת הקונטרס לכבוד חנוכת בית הכנסת.

האמנם הגם שכאמור בעוה"ר זה רק בית המקדש מעט, עכ"ז עלינו לפאר ולרומם בית ה' בפאר והדר, וכפי שכתב בספר יערות דבש, שמצוה גדולה ליפות את בית הכנסת בכבוד יותר ומפואר ממה שעושה לביתו.

אבל בנוסף ליופי החיצוני שהוא בבחינת "זה א-לי ואנוהו", עלינו לנהוג פאר וכבוד עם היופי הפנימי שהיא בחינת קדושת המקום, להקפיד על צורת התפילה, דינה, הלכותיה ופרטיה, ולכן 'דבר בעתו מה טוב', אשר זוכים אנו לפרסם מקבץ מאמרי הלכה בעניני תפילה וקריאת התורה אשר נוגעים למעשה, למען נזכה לקיים מקרא שכתוב "בבית ה' נהלך ברגש", ולזכות לעשות נחת רוח ליוצרנו!

והנה בהתבוננות נוספת, מוצאים אנו שייכות בכמה וכמה עניינים, הקבלה בין המשכן, המקדש, בית הכנסת וחג הסוכות.

שהרי כולם חשובים כמקום להשראת השכינה, במשכן ובבית המקדש נאמר "ושכנתי בתוכם", בביהכ"ס כבר מבואר בגמ' (ברכות ו, א) "מנין שהקב"ה מצוי בבית הכנסת שנאמר אלהים נצב בעדת אל". ואסור לדבר שיחה בטילה בבית הכנסת כמבואר בשו"ע סי' קנא, וכותב שם המשנ"ב שבזוה"ק הפליג מאד בגודל העון הזה. וכן מבואר במשנ"ב (קנה, ו) שעצם ההעכבה בביהמ"ד מצוה היא.

וכו גם לענין סוכה שהיא כנגד ענני הכבוד, שהם בחינת השכינה. וידוע שעצם הישיבה והעמידה בסוכה היא מצוה (משנ"ב תרלט, מו ושעה"צ שם אות ד), ומבואר במשנ"ב שם שמחמת קדושת הסוכה ראוי למעט בה לדבר דברי חול.

וראה בספר ראשית חכמה (שער הקדושה פרק יד) שמביא שרבו הרמ"ך היה נוהג שלא לדבר בסוכה כי אם בדברי תורה, כי מצות סוכה קדושתה גדולה, והעדות על זה כי עצי סוכה אסורין כל שבעה וחל עליהם קדושה. ובספר משנת יעקב (או"ח סימן תרלח) מביא בשם הפמ"ג שאין לעשות את הסוכה קפנדריא כמו שאסור בבית הכנסת, כי גם הסוכה היא מקדש מעט.

עוד מצינו בגמ' בסוכה (ט, א) איתא: כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה שנאמר "חג הסכות שבעת ימים לד'" מה חג לד' אף סוכה לד'. ומינה ילפינן התם דעצי סוכה אסורין כל שבעה (ראה במשנ"ב תרלח, א. וראה בעונג יו"ט (סי' מט) ובספר הערות (עמ"ס סוכה ט, א) בשם מרן הגריש"א זצ"ל.

עוד מצינו בגמ' בסוכה (ה, א) שהמקור לזה דסוכה שהיא פחותה מ' טפחים, פסולה, לפינן לה מהארון שהיה עשרה טפחים, ותניא רבי יוסי אומר מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה. וי"מ (חסד לאברהם מעין ד נהר נח; שפ"א תרמ"ב ד"ה כתיב אשרי) שזה גם טעם הפסול בסוכה מאחר שאין שכינה שורה למטה מעשרה פסולה הסוכה, ויש תנאי מעכב בסוכה שתהיה ראויה לשכינה.

ובספר המנהגים למהרי"ל (הל' סוכות) מובא שמהרי"ל ראה שרבו מהר"ש היה מסמן הדפין למחיצת הסוכה א' ב' ג' כדי לראות סדר עמידתם, שלא לשנותם משנה לשנה. והובא זה בבאר היטב (תרל, ו) והוסיף שכן איתא בירושלמי עה"פ (שמות כו, ל) "והקמות את המשכן כמשפטו" וכי יש משפט לקרשים? אלא קרש שזכה ליתן בצפון ינתן לעולם בצפון. וכך הביא המשנ"ב (ה, ט) בשם המג"א לגבי ציצית שנהגו לעשות עטרה מחתיכת משי לסימן שאותן ציצית שלפניו יהיו לעולם לפניו כמו שאמרו חז"ל קרש שזכה בצפון היה לעולם בצפון א'.

מבואר מכל הנ"ל שכל המקומות הללו יש בהם השראת שכינה. לכן עתה בימים בהם סיים משה לקבל מאת בני ישראל את נדבת לבם לבנין המשכן, ובחג בו יש לסוכה בחינת מקום של השראת שכינה. זוכים אנו לחנוך בית מקדש מעט, ולקיים את רצונו 'איווה להיות לו דירה בתחתונים'. על כן נפיל תחינה ובקשה לפני יושב מרומים, שנזכה שישרה שכינתו בבית זה, ואף אנו נשתדל לקיים דין מורא מקדש מעט. ומתוך זה נזכה לבית מקדש שלישי לנצח נצחים.

ובזה אבוא להודות לבני היקרים שליט"א, אשר השקיעו ומשקיעים מזמנם למען יצאו הדברים על הצד היותר טוב, ועל הטוב אזכיר בני הרב נח שליט"א שדואג להפצת המאמרים, ובפרט בני הרב יהודה שליט"א שמאז ומקדם טורח להעמיד הדברים על מכונם מראשית עד אחרית בטוב טעם.

וכן אודה להרב יעקב רועי כהן שליט"א מהעיר אלעד, אשר משקיע מזמנו ובחכמתו מלאכת מחשבת בעריכת המאמרים בטוב טעם ודעת. מאמרים אלו נלקטו מתוך מקבץ שיעורי הלכה אשר בכתובים, ובס"ד עתידין לראות אור, לכבוד ה' ופארו.

א. אך שם סיים המשנ"ב שבכתבי האר"י מובא שלא היה האריז"ל מקפיד על זה. גם בנידו"ד כתב בביאור הלכה (סי' תרל ד"ה לעשות) על דברי הבאר היטב שבביכורי יעקב כתב שלא ראה מי שחש לזה ומפקפק על ראייתו ממשכן.

כאן המקום להודות לנגיד החשוב, אשר מוקיר רבנו, ואיהו גופיה צורבא מרבנו, זוכה ללמוד וללמד, ולזכות את הרבים ואת עולם התורה, ה"ה ידידינו עוז, הרב צבי רייזמן שליט"א, מלאס-אנג'לס. והוא זה אשר עודד והגה את רעיון עריכת הספר הנ"ל והוצאתו לאור עולם, ולו שותפות נצח בזה ובבא.

כמו כן אודה ואכיר טובה לכל הקהילה הקדושה, איש איש כפי מהללו, ובפרט לכל הגבאים המסורים בלב ובנפש יומם ולילה למען שגשוג בית הכנסת והקהילה הקדושה, ובראשם הרב יוסף אדלר שליט"א, ויחד עמו הרב משה ליב ליבוביץ שליט"א אשר טרחו וטורחים ללא לאות למען בנין בית הכנסת.

ולסיום אחרון חביב, אשתי גולדה שרה שתחי', שזה כיוכל שנים בלעה"ר שדואגת לכל צרכי הבית ברוחניות וגשמיות כדי שאוכל להקדיש את זמני לתורה ועבודה, ובפרט עתה בקונטרס הזה בו היתה שותפה ודאגה לכל העסק אשר היה כרוך בזה. שנזכה בעז"ה יחד עוד רבות בשנים בטוב ובנעימים, לראות נחת מכל צאצאינו שיגדלו לתורה ויראת שמים.

ואסיים בהודאה מרובה לבורא העולם על העבר, ובתפילה ובתחינה על העתיד, שנזכה שקדושת החג וקדושת בית הכנסת תשפיע על כל באי בית היכל ה', ויהיה המקום לכבוד ולתפארת לפאר ולרומם בית ה'.

נחום בהר"ר יוסף זצ"ל אייזנשטיין

שנת תשפ"ב

תשרה שכינה פה בירושלים תובב"א

תוכן הענינים

א פתח דבר
ג	סימן א - אכילה ושתיה קודם תפילת השחר של יום חול.....
ז	סימן ב - אכילה ושתיה בשבת קודם התפילה.....
י	סימן ג - תחילת הגיל הראוי להעמיד ש"ץ.....
יד	סימן ד - הפסק בדיבור באמצע פסוקי דזמרה.....
יז	סימן ה - הזמן הראוי לקריאת שמע בעיתה.....
כב	סימן ו - תפילת העמידה שעשרה יתחילו בשוה.....
כו	סימן ז - עמידה בתפילת שמונה עשרה במקום דחוק.....
ל	סימן ח - עמידה ע"י סמיכה במשך התפילה.....
לז	סימן ט - טעה ואמר "מוריד הגשם" בימות החמה וזכר באמצע ברכה.....
מא	סימן י - טעה ולא הזכיר 'טל ומטר' במנחה של ערש"ק.....
מה	סימן יא - מי שטעה בהזכרת "משיב ורוח ומוריד הגשם" בימות הגשמים....
מט	סימן יב - חזרה בתפילה למי ששכח להזכיר גשמים בימות החורף.....
נג	סימן יג - ההבדל המהותי שבין הזכרת "מוריד הגשם" להזכרת "ותן טל ומטר" נג
נט	סימן יד - נשיאת כפים לכהן שטרם הגיע לגיל מצוות.....
סד	סימן טו - ברכת כהנים בקול רם.....
סו	סימן טז - סיום חזרת הש"ץ בתוך זמן תפילה.....
סט	סימן יז - אמירת תחנון.....
עג	סימן יח - אמירת 'פיטום הקטורת'.....
עז	סימן יט - אמירת סליחות ביחידות וסליחות במניני חצרות.....

- סימן כ** - הזמן הראוי לתפילת מעריב..... **פא**
- סימן כא** - לצאת יד"ח תפילת ערבית של שבת בשמיעת ברכת מעין שבע.... **פה**
- סימן כב** - טעה בתפילת יום טוב..... **פח**
- סימן כג** - תפילה בביהכנ"ס ולא בבית פרטי..... **צב**
- סימן כד** - תפילה במרחב הפתוח..... **צז**
- סימן כה** - צירוף מנין לתפילה במרפסות או בבתים שונים בשעת המגיפה שההתקהלות סכנה היא..... **קג**
- סימן כו** - העברת ספר תורה ממקום למקום לצורך קריאה בו..... **קיג**
- סימן כז** - טלטול ס"ת אצל מנין מחוץ לביהכנ"ס..... **קיח**
- סימן כח** - הנהגת היחיד והציבור כשאין להם ס"ת..... **קכא**
- סימן כט** - קריאת ההפטרה מתוך חומש..... **קכה**
- סימן ל** - תיקון בעל קורא שטעה בקריאת התורה..... **קל**
- סימן לא** - סדר חשיבות העליות לס"ת..... **קלה**
- סימן לב** - הדרך הנכונה לקיום מצוות חכמים לקרוא בכל שבוע שנים מקרא וא' תרגום..... **קלט**
- סימן לג** - עמידה בשעת קריאת התורה ובעשרת הדברות..... **קמה**

פתח דבר

השיר והשבח לחי העולמים, אשר זכינו אל המנוחה והנחלה, בחנוכת בית ה' לתורה ולעבודה, בשכונת מעלות דפנה י-ם עיה"ק תובב"א. ולעת הזאת הדפסנו לקט עניני הלכה מאת מורנו הגאון רבי נחום אייזנשטיין שליט"א, מתוך ספר העומד בשלבי עריכה בס"ד, אשר נערך מתוך הגיליונות השבועיים "דבר הלכה", שיצאו לאור בשנים האחרונות בעניני אורח חיים, תפילה, שבת ומועדים, ונתפרסמו גם בקונטרס השבועי המיוחד "אספקלריא" תחת מדור "הלכתא רבתי לשבתא". תשואות חן להרה"ח ר' ישראל אברהם קלאר שליט"א בפרסום המאמרים בקונטרס הנ"ל, שעושה לשם שמים להגדיל תורה והאדירה.

בקובץ המוגש לרגל חנוכת בית הכנסת, ליקטנו את הנושאים של "תפילה" ו"קריאת התורה" והמסתעף, מתוך עבודת העריכה הכללית [הגם שאין הדברים מוכנים וערוכים סופית], והדפסנוהו לכבוד השמחה כמהדורת קדם ביקורת.

סגנון המאמרים הינם קצרים ומעשיים, מבוססים בד"כ על פסקי השו"ע הרמ"א והמשנה ברורה, ובמשנתו של מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, כפי שזכה מורינו הרב שליט"א להיות דולה ומשקה מתורתו ומשנתו, עשרות בשנים. לא באנו לקבוע מסמרות בשום הלכה, ואנו משאירים פתח פתוח ללומדים להעיר ולהאיר ולחלוק, ויה"ר שלא נכשל בדבר הלכה, ונשמח בכל הערה להגדיל תורה והאדירה.

"ויהי נועם ה' אלוקינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו"

תשרי תשפ"ב

העורכים

— |

| —

— |

| —

❁ סימן א ❁

בענין אכילה ושתייה קודם תפילת השחר של יום חול

שאלה: האם מותר לאכול או לשתות בבוקר לפני התפילה ביום חול.

תשובה: אסור לאכול לפני התפילה וקריאת שמע, וי"א שיש בזה איסור דאורייתא. אך שתיית מים, תה וקפה (גם עם סוכר וחלב) מותר לשתות. [הדברים כאן אמורים לגבי ימי חול, וראה מה שכתבנו בסימן ב' אודות אכילה ושתייה בשבת קודם התפילה].

איסור אכילה קודם ק"ש ותפילה

א] איתא בגמ' ברכות (י, ב) אמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב, מאי דכתיב "לא תאכלו על הדם", לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. איכא דאמרי אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן אמר ריב"ח משום ראב"י, כל האוכל ושותה ואחר כך מתפלל עליו הכתוב אומר "ואותי השלכת אחרי גויך", אל תקרי גויך אלא גאיך, אמר הקדוש ברוך הוא לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים, ע"כ. מבואר מדברי הגמ' ב' דרשות בענין איסור האכילה ושתייה קודם התפילה, **[א]** לא לאכול קודם התפילה **[ב]** לא לאכול קודם קבלת עול מלכות שמים.

דאקריאת שמע של שחרית קאי, עכ"ל. משמע שנקט שהדרשה השניה באה לענין איסור אכילה קודם קריא"ש בלבד. ונמצא א"כ שהדרשה הראשונה קאי אתפילת שמונ"ע.

ויעוי' בביה"ל (פט, ג ד"ה ולא) שכתב שהנפק"מ בין ב' הדרשות הנ"ל, שלפי הדרשה הראשונה שבגמ' אסור לאכול ולשתות אפילו אחר שקבל עליו מלכות שמים בק"ש, כ"ז שלא התפלל תפלת י"ח. ולכן כ' הביה"ל דמי שמוכרח לאכול לרפואה קודם התפילה, יקרא עכ"פ ק"ש קודם, ובזה ירוויח לכל הפחות האיסור ד"אותי השלכת אחרי גויך".

איסור אכילת קודם התפילה

מדאורייתא או מדרבנן

ב] ובחידושי הרא"ה (ברכות שם) כתב וז"ל, פי' ותפילה ודאי דאורייתא וכדקיי"ל "ועבדתם את ה' אלוהיכם בכל לבבכם", עבודה שבלב זו תפילה וכו' (תענית ב', א) אבל אין לוקין על לאו זה, דהאי קרא

והנה הסמ"ג (עשין יח) כתב וז"ל, הא דאמר רבי אליעזר בפ"ק דברכות כל האוכל ושותה ואח"כ קורא קריאת שמע עליו הכתוב אומר "ואותי השלכת אחרי גויך", פירש בהלכות גדולות

אך מדברי הרמב"ם (פ"ו מהל' תפילה ה"ד) שלא הזכיר שזה בכלל איסור "לא תאכלו", נראה גם כן מדבריו דהוי אסמכתא. וע"ע ברבינו מנוח שם על הרמב"ם מש"כ בזה.

והנה כל הנידון הנ"ל הוא רק כלפי איסור אכילה קודם התפילה, אבל לענין קריאת שמע שחיובה מן התורה, נותן הדין שזה יהיה איסור דאורייתא, וצ"ב מדוע השמיט השו"ע לפסוק שיש איסור לאכול קודם קריא"ש א.

שתיית מים, או תה וקפה עם סוכר, קודם התפילה

ג] כתב הרא"ש (ברכות פ"א סי' י') שמותר לשתות מים קודם התפילה, כי לא שייך ענין מתגאה במים. וראה בדברי חמודות (אות ס"ב) בשם מהרי"א שזה גם טעם ההיתר לאכילה ושתיה קודם

מדריש לדרשא אחריתי, דדרשינן מיניה (לא תאכלו על הדם) אזהרה לבית דין שהרגו את הנפש שלא יטעמו כל אותו היום, ואזהרה שלא לאכול בשר קדשים עד שיזרוק את הדם, ואחריני טובא, והוה ליה לאו שבכללות, כלומר כולל דברים רבים, ואין לוקין על לאו שבכללות, עכ"ל.

וכ"כ החינוך (מצוה רמח) שהוא לאו שבכללות, ובמנח"ח (שם) כתב שמבואר מדבריו שזה איסור דאורייתא ורק אין לוקין עליו וכנ"ל. אך מוסיף המנח"ח ששיטת רוב הראשונים שחובת התפילה היא רק מדרבנן, וא"כ א"א שיהא איסור האכילה מהתורה, אלא רק אסמכתא ואין בזה לאו דאורייתא. אך לפי הרמב"ם (וכן ס"ל לרא"ה הנ"ל שם) שחיוב תפילה מדאורייתא, אפ"ל דאיסור האכילה קודם התפילה גם כן הוי מדאורייתא ולא אסמכתא בעלמא. ויעו"ש שדן דלהצד דהוי איסור דאורייתא, אז גם טעימה אסורה מצד 'חצי שיעור', ע"ש.

א. העיר לי חכם אחד, דצ"ל שהבין השו"ע שמה שאמרו "לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים" אין הכונה דוקא לק"ש שהרי פתחו "כל האוכל ושותה ואח"כ מתפלל", אלא לעולם יש חיסרון גם כלפי עצם התפילה רק הגרוע ביותר זה מה שקיבל ע"ע עול מלכות שמים ולכן עיקר הטענה והתביעה היא על זה. ועוד י"ל ע"פ דברי הגמ' (ברכות יד, ב) שאמרו "הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא קריאת שמע ויתפלל וזו היא מלכות שמים שלמה" – ומבואר מינה שגם תפילת השמו"ע נחשב קבלת עול מלכות שמים, ולכן י"ל שכונת הגמ' רק לשמו"ע ולא לק"ש. וכפי שכותב בעל השערי אורה בספרו "שערי צדק": "כל אדם המתפלל הוא מעיד על עצמו שיש לו אדון שהוא מפרנסו ומכלכלו ואין לו צד קיום אלא על ידי האדון כו'. וכל מי שאינו מתפלל, הרי הוא כופר בעיקר כמי שאין לו אדון ואין לו צורך לשאול כלום מאלהותו. וזהו שאמר הכתוב (מלכים א יד, ט) "ואותי השלכת אחרי גינך". וזהו סוד "קבלת עול מלכות שמים" כלומר שעושה עצמו תפל והשם יתברך הוא עיקר, ועל זה נאמר (ברכות יד, ב) "הרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים, יטול ידיו ויניח תפילין ויקרא קריאת שמע ויתפלל, וזהו עול מלכות שמים שלימה". נמצא למד כמה הוא גדול כח תפילה, או כמה הוא כח עונש המבטלה כו".

בכלל גאווה, וממילא מותר לשתות גם קודם התפילה.^ג

שתיית תה וקפה קודם התפילה באסיפת חברים

ד] כתב המשנ"ב (שם) בשם הפתחי תשובה החדש וז"ל, דיש למנוע מלשתות תה בבוקר קודם התפילה באסיפת חברים וכו', והרגילין באסיפת חברים בעת שתית התה רגיל לפעמים ע"י ריבוי השיחה לעבור עי"ז גם זמן ק"ש ותפילה, עכ"ל. ולפי"ז ראוי לימנע לשתות קפה לפני התפילה בבית הכנסת, שכן יתכן ויבוא לידי אסיפת חברים.

ה] ולסיום הדברים יש לצרף בזה דברים נפלאים שכותב הרשב"א בחי' אגדות בביאור הדרשה הנלמד מקרא ד"לא תאכלו על הדם", וז"ל: "שהאדם נברא לעבוד בוראו ולהודות לפניו שהוא בראו", ואילו לא התפלל והודה לפניו בכל יום נמצא חוטא על דמו שגורם מיתתו, שאם אינו משלים חוק כוונת בריאתו אינו מן הראויים להמשיך אליהם החיים ולהשלים חוק כוונת בריאתם. והאכילה והשתיה כבר ידעת סיבותיהם שהם סיבות להטריד המחשבות ולבטלם מחיובם בשכרות וגסות האכילה, ואם לא יקדים התפילה תטרידנו מהתפלל על נפשו ומלהשלים חוק חיובו בהודאת הבורא יתברך. גם

התפילה לצורך רפואה, כי אי"ז דרך גאווה. ולענין גדר 'חולה' עי' בשו"ע (פ"ט, ד) ובמשנ"ב שם (ס"ק כ"ו), ואכמ"ל. וכתב המשנ"ב (פ"ט, כב) שאף ששתית מים מותרת, אבל אסור להוסיף בהם סוכר, וכ"ש שאסור לשתות משקה שכו.

אכן לענין שתיית תה וקפה, כתב המשנ"ב שמוותר לשתות קודם התפילה כדי שיוכל לכיין דעתו ולהתפלל, ובפרט במקומות שרגילין בהם ואין מתיישב הדעת בלתי, אבל מ"מ ישתה בלא סוכר ובלי חלב. אך כתב שהעולם נוהגין להקל לשתות עם סוכר, עי"ש.

ומסיים בזה וז"ל, היוצא מדברינו, דבנתינת הסוכר בתוך התה או לאכול מעט מיני תרגימא בעת השתיה כדי שלא לשתות התה והקפה אליבא ריקנא, אין שום צד להקל בזה קודם התפילה, אם לא מי שיש לו חלישת הלב והוא צריך זה לרפואה, עכ"ל (וע"ע בערוה"ש פ"ט, כג).

אולם דעת מרן הגריש"א זצ"ל ב [וכן המנהג המקובל כפי דעת רוב פוסקי זמנינו], שכיון שמקובל בזמנינו לשתות תה וקפה עם סוכר וחלב, אי"ז

ב. ראה בספר 'הערות' עמ"ס ברכות (י, ב).

ג. וכן הורה הסטייפלער (ארחות רבינו ח"א עמ' נז), והגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה, תפילה פ"ב ס"ב).

ד. עי' ברמב"ן סו"פ בא.

כשהוא מתפלל לאחר האכילה לבו חסר ואינו מכוין בהודאתו ועומד לפני בוראו יתברך בלא דעת ובלא תבונה וחסרון כל מתוך שטבעו גס וגאה מסיבות האכילה".

ומבואר מדברי הרשב"א שגם יסוד הדין של "לא תאכלו על הדם", הוא מצד גאוה. ובזה א"ש מה שהעירו על דברי הרא"ש שהתיר שתיית מים קודם התפילה, דאף שלא שייך בזה גאוה, אך מ"מ יהיה אסור מצד קרא ד"לא תאכלו על הדם". ולפי דברי הרשב"א, אתי שפיר, כי גם ענין "לא תאכלו על הדם" שדרשו חז"ל, יסודו מצד איסור גאוה¹.

☪ סיכום ☪

א: בגמרא דרשו ב' דרשות לענין איסור אכילה קודם תפילת שחרית, דרשה אחת כנגד האיסור לאכול קודם קריאת שמע, ודרשה שניה כנגד האיסור לאכול קודם התפילה. ולכן אף אם הוכרח לאכול קודם התפילה, מ"מ יקרא תחילה קריאת שמע, כדי להינצל מאיסור אחד.

ב: יש מהראשונים שסוברים שהאיסור לאכול קודם ק"ש ותפילה הוא מדאורייתא. ואף שיש לומר דלענין עצם חיוב תפילה להדעות דס"ל שהחיוב הוא רק מדרבנן, ק"ו שהאיסור רק מדרבנן. אבל עכ"פ לענין קריאת שמע דלכו"ע חיובה מהתורה, יש לחוש לדעות אלו שאיסור האכילה הוא מהתורה.

ג: יש לדון ע"פ מש"כ הרמ"א (פ"ט, ג) ע"פ תרוה"ד שיש מקילין אחרי שאמרו מקצת ברכות קודם 'ברוך שאמר' זה קאי על עשיית צרכיו לפני התפילה. ויש לחלק דאי"ז שייך לענין אכילה קודם התפילה. ובפרט שהרמ"א עצמו כתב שטוב להחמיר.

ד: מותר לשתות מים לפני התפילה, מעיקר הדין, וכ' הפוסקים שבזמנינו היתר זה התרחב גם לענין שתיית קפה ותה שיש בהם סוכר וחלב.

ה: לענין אכילה קודם התפילה, מי שחולה יעשה שאלת חכם.

ה. אך קשה מדוע קרא ד"ואותי השלכת" אוסר רק ק"ש, ואילו "לא תאכלו" אוסר גם תפילה, וצ"ע.

סימן ב

בענין אכילה ושתייה בשבת קודם התפילה

שאלה: האם מותר לאכול או לשתות בשבת בבוקר לפני התפילה.

תשובה: מצד חובת קידוש אין מניעה לאכול ולשתות לפני התפילה, מאחר שחובת קידוש חלה רק אחרי תפילת שחרית, אמנם יש איסור לאכול ולשתות בשבת מצד האיסור הכללי שאסרו גם בימות החול לפני התפילה. אולם מותר לשתות מים תה וקפה לפני התפילה.

איסור אכילה קודם תפילת שחרית בשבת בבוקר

[א] הנה יש ב' נידונים שעלינו לדון לגבי טעימה ואכילה קודם התפילה בשבת בבוקר. [א] מצד איסור טעימה לפני קידוש. [ב] מצד האיסור הכללי הקיים גם בימות החול, שאסור לאכול ולשתות לפני התפילה (שו"ע פט, ג) וכפי שדרשו חז"ל (ברכות י, ב) מהפסוק "ואותי השלכת אחר גויך" אמר הקב"ה לאחר שאכל ושתה ונתגאה, קבל עליו מלכות שמים, וגם הסמיכו דבריהם על הפסוק "לא תאכלו על הדם" לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם.

[ב] והנה יעוי' בטור (סי' רפט) שכתב וז"ל, וצריך שיהיה גם זה הקידוש במקום סעודה ושלא יטעום קודם. ואבי אדוני ז"ל היה שותה מים בבוקר קודם תפילה,

שכיון שלא חל עליו עדיין חובת קידוש עד לאחר התפילה, אינו אוסרו מלטעום, ומשום "ואותי השלכת אחרי גויך" ליכא, דבמים ליכא גאווה, עכ"ל.

ונבית יוסף מביא שדעת הראב"ד (פכ"ט מהל' שבת ה"י) שטעימה בעלמא מותר לטעום קודם קידוש דשחרית. אולם בשו"ע (רפט, א) סתם כדעת הטור ללא חולק, שגם הטעימה אסורה קודם קידוש, רק לשתות מים בבוקר קודם התפילה מותר, מפני שעדיין לא חלה עליו חובת קידוש [דקידוש לא שייך רק בזמן הסעודה, משנ"ב], וגם אין בזה החסרון ד"אותי השלכת" וגו', כדעת הרא"ש והביאו השו"ע (פט, ד). וראה מה שכתבנו בסימן א' שבזה"ז מפני חולשת הדורות, התירו הפוסקים לשתות קודם התפילה גם משקאות עם סוכר וחלב, והכל בכלל מים שהתיר הרא"ש.

מי שחלש לבו ונצרך לאכול קודם התפילה

ג] ומי שחלש לבו ונצרך לאכול דבר המחזקו, קודם שילך לבית הכנסת, כתב הביאור הלכה (פט, ג ד"ה וכן) וז"ל, כתבו האחרונים, דאיש חלש שאינו יכול להעמיד על נפשו עד עת שגומרים הצבור תפילתם בבית הכנסת, טוב יותר להתיר לו שיתפלל לעצמו בביתו בבוקר ויאכל מעט, ואחר כך ילך לבית הכנסת לשמוע קדיש וברכו ושאר דברי קדושה, משיאכל קודם התפילה וילך לבית הכנסת להתפלל עם הצבור, עכ"ל.

דברים אלו אמורים בימות החול, וקל וחומר בשבת שצריך לקדש קודם האכילה. ולכן כתב הביה"ל (רפט, א ד"ה חובת) וז"ל, מי שהותר לו לאכול ולשתות קודם תפילה, כגון שהוא לרפואה, פשוט דצריך לקדש מתחילה א, עכ"ל. ולכן בשבת כ"ש שעדיף שיתפלל שחרית בבית, ואח"כ יעשה קידוש קודם מוסף, ואח"כ ילך לבית הכנסת לשמוע דברים שבקדושה, וקריאת התורה וכו'. ואינו מובן על סמך מה

איזה אנשים מורין היתר לעצמם לאכול קודם התפילה וקידוש, וכאמור עדיף להתפלל ביחידות.

אכילה ושתיה לנשים קודם התפילה וקידוש

ד] הנה מצד איסור אכילה קודם קידוש, כתב המשנ"ב (רפט, ו) וז"ל, וגם הנשים שייכים בענין זה, דכל מיילי דשבת איש ואשה שוין, עכ"ל. אולם מצד איסור אכילה קודם התפילה, יתכן דסגי להו באיזה תפילה ובקשה לצאת יד"ח לענין זה (עי' מג"א סי' ק"ו, סק"ב). ולכן בימות החול קיל טפי לענין אכילה ושתיה לנשים קודם התפילה, אולם בשבת צריכות לקדש קודם, וראה בהערה ב.

אכילה ושתיה לקטנים קודם קידוש

ה] הנה מצד איסור אכילה קודם הקידוש, כתב המשנ"ב (רסט, א) וז"ל, דמותר ליתן אפילו לקטן שהגיע לחינוך כו', ואפילו לפי מה שמבואר לקמן בסימן שמ"ג דאסור להאכיל בידים לקטן אפילו דברים שאסורים מדרבנן, הכא שרי מפני כמה טעמים עיין במ"א, וה"ה דמותר

א. וצ"ע למה יקדש, והא אכתי לא חלה עליו חובת הקידוש, קודם תפילת שחרית. ועי' בכפה"ח (סי' רפ"ט ס"ק ט"ו) בשם תשו' פרי הארץ (סי' ח') שכ' שהמותרים לאכול קודם תפילה צריכים לקדש בתחילה, דדוקא לשותה מים (וכד') שרי שאין צריך קידוש משום דלא הוי מקום סעודה, אבל הצריך לסעוד לרפואתו וכד', חייב בקידוש אף קודם תפילה.

ב. ראה במנחת יצחק (ח"ד כה-ג). ויעוי' באג"מ (או"ח ח"ד קא-ב) שכתב שכל זמן שבעלה לא התפלל, מאחר שהיא משועבדת לו לאכול דוקא עמו, לפיכך כל זמן שבעלה אסור לאכול קודם התפילה, אי"ז זמן אכילה גם לה, וממילא לא חלה עליה חובת קידוש ומותרת לאכול בלא קידוש. וראה בשש"כ (פנ"ב הע' מו) מה שתמה עליו.

להאכיל לקטנים בשבת בשחרית לפני קידוש ואסור לענותו, עכ"ל.
אולם ע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, ההיתר להאכיל קטן הוא רק לילד פחות מגיל תשע שנים, וגם אז רק אם הוא מבקש, אך לא ייתן לו דברים מתוקים וכד'. ולגבי ילד מעל גיל תשע שנים, על אביו מוטל לחנכו, ואסור לספות לו אוכל בידים, ולכן עדיף שהקטן ייקח את האוכל לבד או ע"י אחר שאינו אביו.

וכן מצד איסור אכילה קודם התפילה, כתב המשנ"ב (קו, ה) וז"ל, ומ"מ רשאי ליתן להם לאכול קודם תפלת שחרית ואסור לענותם כמש"כ בסימן רס"ט ושמו"ג לענין להאכילם קודם קידוש, עכ"ל.

❁ סיכום ❁

א: מותר לשתות מים וכן תה או קפה עם סוכר וחלב, קודם התפילה, אף בשבת, ואין צריך לקדש קידושא רבה קודם לכן. וכמו"כ אין בזה משום "אותי השלכת אחרי גויך", ולא מצד "לא תאכלו על הדם".

ב: מי שמפאת חולשתו נאלץ לאכול קודם שילך לביהכנ"ס, בין בחול ובין בשבת, טוב יותר שיתפלל תחילה שחרית בביתו ביחידות, ואח"כ יאכל דבר מה כדי להתחזק, וילך לביהכנ"ס לשמוע דברים שבקדושה וקריאת התורה. ובשבת יקדש קודם שיאכל.

ג: נשים הנצרכות לאכול דבר מה קודם התפילה, ביום חול יאמרו תחילה ברכות השחר, ודי בכך. אבל בשבת יעשו כאמור לעיל בסעיף ב', הואיל והן חייבות בקידוש כמו האנשים.

ד: קטנים הנצרכים לאכול קודם התפילה, מותר להאכילם בין בחול ובין בשבת, ואסור לענותם. אולם דעת מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל דכל זה רק אם הם מבקשים לאכול, אבל לא יאכילם מדעת עצמו, וכמו"כ כל זה רק לקטנים פחות מגיל תשע, אבל יותר מגיל זה אסור ליתן להם אוכל בידים, אלא יקחו לבד או שאחר יתן להם, ולא אביו.

 סימן ג

בענין תחילת הגיל הראוי להעמיד ש"ץ

שאלה: מאיזה גיל מותר להיות שליח ציבור.

תשובה: מותר להיות שליח ציבור מגיל י"ג ואילך (וגם בלי בדיקת סימני גדלות אנו סומכים שהביא ב' שערות). וצריך לוודא שיודע להוציא את המילים בקול ובצורה ברורה, כדי שכל הקהל ישמע את תפילתו. הדברים אמורים לגבי ש"ץ שאינו קבוע, אבל ש"ץ קבוע, או ש"ץ בתעניות וימים נוראים, צריך שיתמלא זקנו או שנדע שבא לכלל גיל שדרך ני אדם להתמלא שזקנם, ולא מועילה בזה מחילת הציבור.

דין נתמלא זקנו בש"ץ

א] בגמ' בחולין (כד, ב) אמרו, ת"ר נתמלא זקנו ראוי ליעשות שליח ציבור ולירד לפני התיבה ולישא את כפיו. ובתוס' (שם ד"ה נתמלא) כתבו וז"ל, תימה דבפרק הקורא את המגילה (מגילה כד, א) אמרינן, קטן קורא בתורה ואינו פורס על שמע ולא יורד לפני התיבה ולא נושא את כפיו, משמע הא הביא שתי שערות יורד לפני התיבה ונושא את כפיו. ויש לומר, דכשהביא ב' שערות יכול לירד לפני התיבה, אבל ליעשות שליח ציבור קבוע או להתפלל בתעניות ובמעמדות, אינו נעשה עד שיתמלא זקנו, עכ"ל.

והוסיף המשנ"ב, שכל זה באקראי בשאר ימות השנה, אבל בתעניות וכן בר"ה ויוה"כ אפילו באקראי אין מורידין למי שלא נתמלא זקנו.

האם מועילה מחילת הציבור

ב] עוד הוסיף המשנ"ב (נג, ס"ק כ"ג-כ"ד), שבכל מקום שאסור להיות חזן למי שלא נתמלא זקנו, גם לא תועיל מחילת הציבור על כבודם בזה. והטעם מבואר בט"ז (סק"ב) וז"ל, דודאי כבוד הציבור בזה הוא כבוד שמים שמתכוונים לכבד השם יתברך בש"ץ שהוא ראוי להיות מליץ בעד הקהל נגדו יתברך וכו', דאין פירוש 'מפני כבוד הציבור' שהוא כנגד כבודם לפני בני אדם, שתועיל בו מחילת הציבור, אלא פירושו שאין זה כבוד הציבור שישלחו לפניו יתעלה מי שאין לו הדרת פנים להליץ על הציבור, דאף לפני מלך

וכ"פ בשו"ע (נג, ו) וז"ל, אין ממנין אלא מי שנתמלא זקנו, מפני כבוד הציבור. אבל באקראי, משהביא שתי שערות יורד לפני התיבה, עכ"ל.

בשר ודם אין שולחין להליץ על הצבור אפילו אם הוא חכם גדול אא"כ שהוא בעל צורה ויש לו הדרת פנים שנתמלא זקנו, כל שכן לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, דלפי"ז אין מקום כלל לומר דמהני למנותו כשרצו הצבור למחול על כבודם, ע"כ.

ומוכיח כן הב"ח מדברי התוס' הנ"ל בחולין, שהרי התוס' הקשו מגמ' מגילה דמשמע שאם הביא שתי שערות יורד לפני התיבה ונושא כפיו, ולכאורה מדוע לא העמידו התוס' שמדובר כשרצו הצבור למחול על כבודם, אלא ודאי הדבר פשוט כיון שכך תקנו חכמים דחששו לכבוד צבור, ושוב אין ביד הצבור למחול. ומדמה הב"ח דין זה לכל התקנות שתיקנו חכמים מפני כבוד צבור, כגון שלא לגלול ספר תורה בצבור, וכן אשה שלא תקרא בצבור מפני כבוד הצבור, שברור שבכל זה לא מהני מחילה.

ולפי"ז מסתבר לומר, שמה שאין מעמידים ש"ץ קבוע שלא נתמלא זקנו, היינו גם אם כל יום ניגש נער אחר שלא נתמלא זקנו, דסו"ס כיון שבכל יום ניגש לפני העמוד מי שלא

נתמלא זקנו, אי"ז כבוד הציבור (וע"ע במנח"י ח"ו, ט"ו מש"כ בזה לגבי ברכת כהנים) א.

בעל קורא שלא נתמלא זקנו

ג] והנה לענין להעמיד בעל קורא מי שלא נתמלא זקנו, כתב המשנ"ב (רפב, יג) שאין יכול להיות קטן בעל קורא רק כשהביא ב' שערות (אא"כ תתבטל הקריאה ע"ש), וכשהגיע לגיל בר מצוה חזקה שהביא שתי שערות. והמשנ"ב לא העיר שאם רוצים להעמידו להיות בעל קורא באופן קבוע צריך שיהיה 'נתמלא זקנו'.

אמנם בשערי אפרים (שער ג אות ב-ז) כתב וז"ל, מה טוב אם ימצא כזה שיהיה לו ג"כ הדרת פנים ושאר מעלות שמנו חכמים בש"ץ הקבוע לתפילה, לפי שזה כבוד לתורה ושבח לציבור כו'. ואם הגיע לכלל שנים וידוע שהוא בן י"ג שנים כו' רשאי לקרות מן הדין, ומ"מ משום כבוד תורה וכבוד ציבור, יש למנות לכתחילה מי שהוא לבוש שנים ובעל מדות כאשר ביארנו, עכ"ל. וגם בדבריו מבואר שזה רק ענין של "מה טוב" אבל לא מצד שורת הדין.

ולפי"ז יש לעיין דלכאורה מחילה תועיל בזה טפי, כי יתכן שטעם הב"ח והט"ז הנ"ל שייך רק בתפילה וכד',

א. ומה שאין מקפידין בישיבות שיהיה הש"ץ רק מי שנתמלא זקנו, אמר הגרשז"א דחשיב כאקראי ולא כקביעות גמורה. ובישיבות לצעירים בלא"ה נראה דאין קפידא בדבר, דרובם ככולם עדיין לא נתמלא זקנם ואין בזה חשש דכבוד הציבור (שהוא טעם דין זה), ומה שרגילין בכך הוא מפני שצורך חשוב הוא לחנכם לעבור לפני התיבה (הליכות שלמה תפילה פ"ב הע' 76).

אך באופן אקראי ניתן ליתן לו לירד לפני התיבה אם אין שם מישהו אחר שייגש. ובתעניות ר"ה ויוה"כ, אסור אפילו באקראי. והדינים הנ"ל אמורים גם במקרה שהוא אבל, אולם בתפילת ערבית שאין חזרת הש"ץ יש להקל (ביה"ל ד"ה יוכל).

גדר 'נתמלא זקנו'

ה' ובגדר 'נתמלא זקנו', כ' המשנ"ב (לט, סק"ג) דהיינו שיש ריבוי שער בזקנו, אף ששערותיו קטנות מאוד. ואם הוא בן י"ח שנה די גם במעט זקן (שו"ע נג, ח), אבל קודם גיל י"ח צריך מילוי זקן ממש (משנ"ב קכח, קכו). ואם ניכר בו שהגיע לכלל שנים שראוי להתמלאות זקנו, שהוא לערך שנת עשרים בסתם בני אדם, גם אם אין לו זקן ממנין אותו, דהוי בכלל 'נתמלא זקנו' (משנ"ב, שם).

ב' שערות

ז' כאמור, כל שהוא אקראי מותר להעלות לש"ץ אף מי שלא נתמלא זקנו, אלא שצריך עכ"פ ב' שערות. וכתב המשנ"ב (נג, ס"ק כ"ה) שכל שנעשה בר מצוה אין צריך לבדקו אם יש לו ב' שערות, משום דמילי דרבנן אנו סומכים על חזקת הרוב שמביאין ב' שערות בגיל זה. אולם הפמ"ג כתב שלדעת להרמב"ם שסובר שחיוב תפילה הוא מדאורייתא, כל שאין ידוע לו שהביא ב' שערות בודאי, אין להש"ץ הזה להוציא ידי אחרים בתפלה.

ז' חשוב לציין, דמדינא על השליח ציבור לדעת לחתוך את המילים בצורה

שמאחר ומתכוונים לכבוד השי"ת ראוי להעמיד בזה מי שיהיה מליץ יושר בעדם, אבל לענין העמדת בעל קורא שלא נתמלא זקנו, דלא שייך טעם זה, שפיר תועיל המחילה טפי.

אין שם ש"ץ אחר שיודע לעבור לפני התיבה

ד' ועי' בביאור הלכה (שם, ד"ה אבל) שמביא בשם הר"ן, שכל ההיתר להעמיד ש"ץ שלא נתמלא זקנו באופן אקראי, זה רק כשאין אחר כי אם זה שלא נתמלא זקנו, שאז ניתן להעמיד ש"ץ שלא נתמלא זקנו ורק באופן ארעי. אבל מוכיח הביה"ל דהשו"ע אינו סובר כן, שהרי בסעיף ז' כותב השו"ע ש"אם אין שם מי שיודע להיות ש"ץ כי אם בן י"ג ויום א' מוטב שיהא הוא ש"ץ משיבטלו מלשמוע קדושה וקדיש", ומשמע אפילו בקבע, וכמש"כ שם הלבוש.

אך כתב הביה"ל שיש לדחות הדיוק, משום שבסעיף ז' מיירי כשאנו יודעין לפי ענין המקום שבכל השנה לא יזדמן להם ש"ץ קבוע שנתמלא זקנו, ולכן מותר למנות לבן י"ג אפילו להיות ש"ץ קבוע, משא"כ בסתמא אין למנותו לקבוע כי פן יזדמן להם מחר ש"ץ שנתמלא זקנו.

ומורם מכל הנ"ל, שאין להעמיד ש"ץ אפילו באופן אקראי, למי שלא נתמלא זקנו, אלא אם אין מישהו אחר שיגש. וק"ו שאין להעמידו באופן קבוע,

ברורה, ויהא קולו נשמע באופן ברור לכל משמיעים די בקול, אינם ראויים להיות המתפללים. ומאחר ויש הרבה נערי בר ש"ץ אפילו באקראי (עי' ביה"ל נג, יב ד"ה מצוה שבולעים את המילים או שלא אין), ויש ליתן על כך את הדעת.

☸ סיכום ☸

א: אין להעמיד ש"ץ קבוע אלא למי שנתמלא זקנו. והגדר בזה שיש ריבוי שער במקום הלחיים והסנטר, אף שהשערות קטנות מאד.

ב: באופן אקראי, אם אין אחר שיכול לגשת לפני התיבה, ניתן להעמיד ש"ץ מגיל בר מצוה, אף שלא נתמלא זקנו, ואי"צ לבדוק אם הביא ב' שערות. ולתפילת ערבית יש מקום להקל בזה יותר. ומ"מ אין להעמיד ש"ץ כזה, ביו"ט והתעניות, אף באקראי, ולא מועילה בזה מחילת הציבור.

ג: אם מעמידים ש"ץ בגיל צעיר, יש לוודא שהוא יודע לחתוך המילים באופן ברור, ויודע להתפלל בקול, כדי שהציבור ישמע אותו.

❁ סימן ד ❁

בענין הפסק בדיבור באמצע פסוקי דזמרה

שאלה: האם מותר להפסיק בדיבור באמצע 'פסוקי דזמרה' בשביל דבר שבקדושה.

תשובה: אסור להפסיק בדיבור מעת שהתחיל 'ברוך שאמר' אפילו לצורך מצוה. וכן ראוי ליזהר שלא לשהות הרבה אחר שסיים 'מלך מהולל בתשבחות' אלא יתחיל 'הודו' לאלתר. אמנם לקדיש, קדושה, ברכו, מודים דרבנן ואמן דהא-ל הקדוש ושומע תפילה, מותר לענות אחרי שכבר התחיל 'הודו'. ולעניית אמן של שאר ברכות, מותר לענות במקום דסליק ענינא [אבל אין לענות 'ברוך הוא וברוך שמו']. וכן מותר לברך 'אשר יצר' אם עשה צרכיו.

דיבור אחרי 'ברוך שאמר'

וכמו בכל הברכות, שראוי שלא להפסיק בשהיה בין הברכה לתחילת המצוה, גם בפסוקי דזמרה טוב ליזהר לכתחילה שלא לשהות הרבה אפילו בשתיקה בין 'ברוך שאמר' לתחילת אמירת פסוקי דזמרה (משנ"ב נא, ד). ואם שח בדברים בטלים בין 'ברוך שאמר' לתחילת פסוקד"ז, אפשר דצריך לחזור ולברך משום הפסק, ואפילו מלה אחת הוי הפסק (שם). וכן לענין שהיה בין פסוקי דזמרה לברכת הסיום, דהיינו 'ישתבח', אין לשהות

[א] פסוקי דזמרה הם חטיבה אחת שתקנו לומר אותם בברכה לפנייה ולאחריה, 'ברוך שאמר' היא ברכה שלפניה, ו'ישתבח' היא ברכה שלאחריה [והרי זה כעין 'הלל' שיש בו ברכה לפניו ולאחריו א']. ולכן צריך ליזהר שלא להפסיק בדבור מתחילת 'ברוך שאמר' (שו"ע נא, ד ומשנ"ב סק"ו) עד אחר 'ישתבח', ואפילו לצורך מצוה אין לדבר (רמ"א שם).

א. אולם דיני ההפסקה בהלל חמורים יותר, ודינו כמו בברכות ק"ש (עי' משנ"ב תפח, ד), ובברכות ק"ש נקטינן שאין לענות אמן על כל ברכה (ראה בחיי אדם כלל כ ובנשמ"א שם, ובמשנ"ב סי' סו ס"ק כא-כג). והטעם שברכות ק"ש חמור יותר, מבואר בחיי אדם שם.

**עניית 'אמן' באמצע ברכת
'ברוך שאמר'**

[ד] באמצע ברכת 'ברוך שאמר' לא יענה אמן, אבל אם טרם אמר "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם הא-ל אב הרחמן" וכו', יכול להפסיק לעניית אמן (משנ"ב נא, ב). ואם החל לומר ב'שתבח' את חתימת הברכה (דהיינו דשאמר "ברוך אתה ה' א-ל מלך מהולל בתשבחות", אך לא סיים "א-ל ההודאות' וגו') ורוצה לענות 'אמן יהא שמה רבא', נסתפק המשנ"ב (נד, סק"ג) אי הוי הפסק, והניח בצ"ע. ויל"ע מפני מה לענין 'ברוך שאמר' פשיטא ליה למשנ"ב שלא יענה 'אמן', אבל לענין 'שתבח' ספוקי מספקא ליה.

**האם יוכל להשיב שלום' מפני
הכבוד בין המזמורים**

[ה] הנה אף שבגמרא ובשו"ע (נא, ה) נפסק שבין המזמורים מותר לשאול 'שלום' לאדם שצריך לנהוג בו כבוד, ואף להשיב 'שלום' לכל אדם, מ"מ כתב המשנ"ב (ס"ק י"ב) שכהיום שאין אנו רגילין לשאול בשלום בבית הכנסת בעת התפילה, חלילה לשאול או להשיב, לא בין הפרקים דקריאת שמע ולא בפסוקי דזמרה.

רמיזה בקולות שאינם מילים

[ו] הרוצה לרמוז לחברו, מבלי לדבר, כגון שאומר "נו" "נו" וכד', וע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, הרי זה חמור לדינא כמו דיבור ממש.²

בשתיקה, כמש"כ המשנ"ב (נג, סק"ט) וז"ל, אבל היחיד יאמר ישתבח מיד, וכן בשבת אם גמר פסוקי דזמרה קודם השליח ציבור יאמר ישתבח מיד, עכ"ל.

**הפסקה לדבר שבקדושה
בפסוד"ז**

[ב] אולם אם היה הדיבור לצורך דבר שבקדושה, כגון עניית 'אמן', אזי אף שהוא באמצע פסוקי דזמרה מותר לענות, על כל ברכה ששומע. אפילו באמצע פסוק מפסוקי המזמורים דזמרה, אם הוא במקום דסליק עניינא, מותר לענות 'אמן', אבל לא יענה 'ברוך הוא וברוך שמו' (שם, ח'. וביה"ל ד"ה צריך).

אכן, לענין עניית 'אמן' לקדיש, אמירת קדושה, ברכו, מודים דרבנן, אמן ד'הקל הקדוש' ו'שומע תפילה', גם במקום דלא סליק עניינא, מותר לענות (שם).

**הרוצה לומר ברכת 'אשר יצר'
באמצע פסוד"ז**

[ג] הנצרך לנקביו, מותר לו לברך 'אשר יצר', ולא אמרינן שתדחה ברכה זו לאחר התפילה. דחיישי' פן יצטרך אז עוד הפעם לצאת לנקביו ויפסיד הברכה הקודמת, וטוב שיברך בין הפרקים (שם). ומ"מ מי שהוכרח לצאת לנקביו אחר שסיים פסוד"ז וטרם אמר 'שתבח', נכון אחר"כ לחזור עוד הפעם עכ"פ 'תהילה לדוד' קודם ישתבח, כדי שיהיה להברכה על מה לחול (ביה"ל נג, ב).

ב. ואפשר שטעמו, לפי דקי"ל שיכול להתפלל בכל לשון (שו"ע קא, ד', ומשנ"ב שם ס"ק י"ג, ביה"ל

׀ סיכום ׀

א: יש לסמוך ברכות 'ברוך שאמר' ו'ישתבח' לפסוקי דזמרה, ולא לשהות ביניהם לבין המזמורים, אפילו בשתיקה. וק"ו שאין לשוח בשום דבר חולין אפילו לצורך מצוה.

ב: מותר להפסיק לצורך עניית דבר שבקדושה, וראה לעיל חילוק הדינים בזה.

ג: לעניית אמירת ברכת 'אשר יצר', יכול לברך בין המזמורים. ואם נצרך לנקביו בין 'שירת הים' ל'ישתבח', יברך 'אשר יצר' ולא ידחנו לאחר התפילה, אך מ"מ יחזור ויאמר איזה מזמור, כדי שברכת 'ישתבח' תעלה כנגדו.

ד: לא יענה 'אמן' באמצע 'ברוך שאמר' אחר שהחל החתימה, וכן לא ב'ישתבח'.

ה: אין להשיב שלום ולא לשאול לשום אדם בפסוקי דזמרה, אף אם עומד בין המזמורים.

ו: אין לרמוז לחברו בכל מיני הברות שמוציא מפיו, דהוי כדיבור.

שם ד"ה יכול), הרי שפעמים רמיזה באותיות שאינם מילים בלשה"ק כגון "נו", יכולים להשמע כמילה בלשון אחרת ("נו" בשורוק, פעמים שנשמע באנגלית כמילת 'חדש'), לכן חשיב כהפסק בדיבור.

❁ סימן ה ❁

בענין הזמן הראוי לקריאת שמע בעיתה

שאלה: כיצד ראוי לכוון הזמנים של קריאת שמע ותפילה של שחרית.

תשובה: סוף זמן קריאת שמע הוא בסוף ג' שעות (זמניות) של היום. ונחלקון הפוסקים אם מונים את חשבון השעות מעלות השחר או מנץ החמה, ומאחר שהנידון הוא במצווה דאורייתא, לכתחילה יש להקפיד על הזמן המוקדם יותר.

כמו כן לכתחילה ראוי לקרוא את קריאת שמע החיובית (שהוא יוצא בה) בתוך סדר התפילה, בכדי להסמיך את ברכות קריאת שמע לק"ש כתקנת חז"ל, וע"ד מרן הגריש"א זצ"ל ראוי גם לסיים עד סוף ברכות ק"ש (כולל 'גאל ישראל') בתוך הזמן ק"ש.

סוף זמן ק"ש

א] בגמ' בברכות (ט, ב) שנינו, מאימתי קורין את שמע בשחרית וכו', וגומרה עד הנץ החמה רבי יהושע אומר עד שלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות, הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה. ואמרי' (שם י, ב) אמר שמואל הלכה כר' יהושע, וכ"פ בשו"ע (נח, א), דסוף זמן ק"ש של שחרית נמשך עד ג' שעות.

ובתוס' (ט, ב ד"ה לק"ש) כ' וז"ל, דודאי זמן ק"ש מתחיל לאחר עמוד השחר וזמנו עד ג' שעות, ומיהו מצוה מן המובחר כותיקין סמוך להנץ החמה כדי לסמוך גאולה לתפלה, ואפי' ותיקין נמי מודו לרבי יהושע שאם לא קרא קודם הנץ החמה דיכול לקרות עד שלש שעות, ועל זה אנו סומכין, עכ"ל.

ויעוי' בפמ"ג (בפתיחה לה' ק"ש) שהסתפק וז"ל, אם הזמן שקבעו חז"ל לקריאת שמע שחרית עד שלש שעות, הוא מן התורה, או מן התורה כולי יומא זמניה ורבנן הוא דקבעו על שלש שעות, כנראה מכסף משנה בהלכות קריאת שמע (פ"א הי"ג), עכ"ל.

ולמעשה נקטינן דזמן ג' שעות הוא מדאורייתא, ולכן שמעתי ממרן הגריש"א זצ"ל כמה פעמים, שספיקו יחשב כספק דאורייתא לחומרא.

ג' שעות האם מתחילות מעלות השחר או מהנץ החמה

ב] וראה במשנ"ב (נח, סק"ג) שהביא המחלוקת הידועה בפוסקים (ומסקי' על שמייה דהמג"א והגר"א), האם מחשבים את שעות היום מעלות השחר או מנץ

ג] ואמנם בחו"ל נהגו ברוב המקומות לסמוך על שיטת הגר"א (ראה בערוה"ש נח, יד. אג"מ ח"א סי' כד. וע"ע בשו"ת משנת ר' אהרן או"ח סו"ס ב'), וגם באר"י הרבה בתי כנסיות (ובפרט בשבת) קובעים זמן התפילה ע"פ שיטת הגר"א. אך ברוב היכלי הישיבות נהגו להחמיר כדעת המג"א (ראה בארחות רבנו ח"א אות קסה שדעת הקה"י שיש להקפיד על זמן ק"ש של המג"א משום ספק דאורייתא, וכן דעת מרן הגריש"א זצ"ל. וע"ע בחוט שני א-ב עמ' רצט, הליכות שלמה פ"ז הע' 42, דעת נוטה ח"א תשובה יב).² וידוע מש"כ בהגדת "מבית לוי" (עמ' כט) שהגרי"ז תמה על כך שבקריאת שמע שהיא מדאורייתא סומכין לכתחילה על זמן הגר"א, ואילו בענין חמץ בערב פסח שהוא מדרבנן נזהרין עד מאוד להפסיק בזמן הראשון. ובאמת בערוה"ש (תמג, ה) גם לגבי חמץ מורה שהעיקר כדעת הגר"א].

ק"ש עם ברכותיה תוך הזמן

ד] והנה במקום שאין כי אם מנין שזמנו ע"פ שיטת הגר"א, ואדם רוצה להספיק קריאת שמע לשיטת המג"א,

החמה, ואלו שני הזמנים שמופיעים בלוחות. ובהלכות פסח כתב המשנ"ב (תמג, ח) שלכתחילה טוב להחמיר בזה כהדעה המקדימה.

ובניה"ל (מו, ט ד"ה ויוצא) כתב וז"ל, ונראה לי דאפילו אם הוא משער שהצבור לא יעברו זמן ק"ש דהנץ, אך הוא ירא שיעברו זמן ק"ש לפי החשבון שמחשבין מעמוד השחר [וכו'], יכוין לצאת עתה ידי ק"ש (דהיינו לפני התפילה), דלא מיבעי לדעת הפוסקים דחושבין מעה"ש דשפיר עביד, ואפילו לדעת הפוסקים דחושבין מהנץ ג"כ יש לסמוך על דעת הב"י והרמ"א והא"ר מסכים עמהם דאפילו אם הצבור לא יעברו זמן ק"ש אעפ"כ מותר לכוין לצאת בזה עיין בב"י, עכ"ל.

ומבואר מדעת המשנ"ב שיש לחוש לשיטת המג"א, ולכה"פ לקרוא ק"ש לפני התפילה, באם משער שיוכל להפסיד את סוף הזמן לפי המג"א. ומסתימת דבריו משמע דקורא אף שהוא בלא ברכותיה^א.

א. אמנם במקום אחר (סי' פ"ט ס"ק מ"ב) משמע מדברי המשנ"ב, דדווקא אם ישנו חשש שיעבור זמן קריאת"ש לגמרי, בזה הוא דמצדד שיקרא קריאת"ש בלא ברכותיה, ואח"כ יתפלל כסדר. אבל אם הוא נוגע רק לענין הפסד הזמן הראשון, בזה לא דיבר מזה, וצ"ע. ויש ליישב דהמשנ"ב מיידי במי שאין דרכו להקפיד על זמן מג"א כמש"כ הגריש"א כדלקמן.

ב. ראה מש"כ הגרימ"ט (בספרו ארץ ישראל עמ' יח): כל השעות הזמניות בנוגע לרביע היום לסוף זמן ק"ש בבוקר, ושליש היום לזמן תפילה הנהוג הוא (ע"פ דעת מג"א) לחלק את היום לשתיים עשרה שעות זמניות מן עלות השחר עד צאת כל הכוכבים. ובספרו בין השמשות (עמ' צח) כותב: ואף שפשטא דמילתא היא כדעה הראשונה (מהנץ לשקיעה), בכל זאת רבים וגדולים נוהגים מימים ימימה גם פה בארץ ישראל להחמיר כשיטת המג"א בסוף זמן ק"ש ותפילה ובאכילת ושריפת חמץ ערב פסח. ויצויין שב"לוח ארץ ישראל" (המקובל בא"י) מאת הגרימ"ט, מופיע רק הזמן של המג"א.

קריא"ש של הגר"א, והגרמ"פ היה מתפלל ביחידות לפי זמן המג"א, ואח"כ היה הולך לישיבה והיה עושה עצמו כמי שמתפלל עמהם.

ואמר לי מרן הגריש"א זצ"ל, שמי שמקפיד תמיד להתפלל בתוך הזמן ק"ש של המג"א, וארע לו שאין לו מנין לפי הזמן ק"ש של המג"א, יתפלל באופן עראי ביחידות כדי שלא להפריד את הברכות מהק"ש. ולא יקרא הקריא"ש בנפרד מהברכות.¹

עוד יש לציין, שדעת מרן הגריש"א זצ"ל, שלכתחילה ראוי להקפיד לסיים את כל ברכות קריא"ש בתוך זמן קריא"ש (כולל החתימה 'גאל ישראל').²

תנאי בקיום מצוות קריא"ש

ה] והנה בגיליון הרע"א (סי' מ"ו) כתב, שמי שקורא ק"ש לפני התפילה מחמת חשש שמא יפסיד את הזמן, שיכוין בדרך תנאי. דהיינו אם יעברו הציבור את הזמן של קריא"ש, הריני מכוון לצאת בקריאה זו, ואם לא יעברו הזמן אין רצוני לצאת יד"ח בקריאה זו. ובכך לא יפסיד את המעלה אמירת קריאת שמע עם הברכות,

ושואל אם לקרוא ק"ש לפני התפילה בלי הברכות. הרי שלכאורה הוא מפריד את ברכות ק"ש מעיקר הקריא"ש (שהרי אף כשיקרא אח"כ את קריא"ש על סדר התפילה, הרי אי"ז אלא כקורא בתורה ולא כמי שיוצא ידי חובתו בקריאה זו), וכמש"כ המשנ"ב (מו, לא) שאם אין חשש שיפסיד את זמן הק"ש, אל יכוון לצאת בק"ש לפני התפילה, כדי שיקרא את כל שלשת פרשות ק"ש עם ברכותיה וכמו שתיקנו חז"ל לכתחילה [ויעו"ש בערוה"ש מש"כ שמה שהתירו חז"ל להפריד את הק"ש מהברכות, זה רק בדרך עראי ולא בדרך קבע, שזה נקרא ביטול תקנת חז"ל. וע"ע בביה"ל (שם ד"ה כ"י) מש"כ לדון בדעת הגר"א שקריא"ש בברכותיה עדיפה, ושלכן יתפלל ביחידות ע"ש].

אלא שמאידך גיסא, כיון דאפשר וזמן המג"א הוא עיקר, נמצא שאם ימתין על הזמן המאוחר יותר כדי לאמר קריא"ש בברכותיה, מפסיד הזמן מדאורייתא, וכמו שכתבנו לעיל (אות ב') שכן משמע מסתימת הביה"ל, שיקרא בלא ברכותיה. ואמר לי ידי"נ הגרמ"ט (נכד הגר"מ פיינשטיין זצ"ל) שבישיבה של סבו הגרמ"פ נהגו להתפלל לפי זמן

ג. אמנם זה שלא כמשמעות הביה"ל הנ"ל לעיל אות ב'. וכן דלא כמש"כ המשנ"ב (שם ס"ק ל"ב) שרק אם רואה שהציבור יעבור על זמן תפילה, ששוב א"א לומר את ברכות קריא"ש, רק אז יתפלל ביחידות, אבל אי לאו הכי, יקרא קריא"ש בלא ברכותיה, ואח"כ יתפלל על הסדר. אלא שכאמור ע"פ דברי מרן הגריש"א זצ"ל יש לחלק במי שדרכו להקפיד תמיד על זמן קריא"ש ע"פ המג"א.

ד. וכן משמע במשנ"ב (סי' נ"ח סק"ה) שכ' וז"ל, והמאחרים קריאת שמע בשביל ציצית ותפלין טועים, אלא יקרא קריאת שמע בברכותיה בזמנה, בלא ציצית ותפלין, עכ"ל.

הגאולה של ערבית. דסמיכת גאולה דערבית קילא טפי, ולכן מי שנקלע למקום שיש שם מנין של מעריב רק מבעו"י, הביא המשנ"ב (רלה, ס"ק י"ב) די"א שיתפלל עמהם שמונ"ע ולא יאמר ק"ש עם הברכות קודם זמן "בשכבך", ואף שהוא מפסיד "סמיכת גאולה לתפילה". ואין מורים לו להתפלל הכל ביחידות, משום דתפילה בצבור עדיף.¹

וה"ה מי שנקלע למנין שכבר אוחזים שם לפני תפילת שמו"ע ואין לו מנין אחר, שההלכה היא שיתפלל עמהם וישלים אח"כ ק"ש עם הברכות, אף שמפסיד הסמיכת הגאולה לתפילה, כי במעריב תפילה בצבור עדיפה על סמיכת גאולה לתפילה.

אבל בשחרית אין הלכה כן, דבשחרית סמיכת גאולה לתפילה עדיפה על "תפילה בצבור". ולכן אם אין לו מלבד זה שאוחזים לפני שמו"ע, יתפלל ביחידות על הסדר (משנ"ב קיא, יא; שעה"צ רלו, ח) ויסמוך הגאולה לתפילה.

על הצד שיספיק את זמן קריא"ש. ועי"ש שדימהו הרע"א למה שכתב הבית יוסף (סימן תפט) לענין ספירת העומר, למי שסופר בבין השמשות, ע"ש¹. ומטו משמיה דמרון הגרי"ז זצ"ל, שלא שייך לעשות תנאי על חפצא של מצות קבלת עול מלכות שמים.

סמיכת גאולה לתפילה למול תפילה בצבור

[ו] הנה במה שיש להקפיד לקרוא קריא"ש עם ברכותיה, הוא משני טעמים, חדא שהם חשובים כעין ברכת המצוות למצוות קריאת שמע, ועוד שנזכר בהם ענין הגאולה, ויש לסמוך גאולה לתפילה. ולכן דעת מרון הגריש"א זצ"ל, כאמור לעיל, שמי שרגיל להתפלל לפי זמן המג"א, ורואה שהציבור יאחר הזמן ההוא, יאמר קריא"ש עם ברכותיה ביחידות, ואל יאמר רק הקריא"ש, שכן צריך לסמוך גאולה לתפילה.

אמנם יש לציין שיש הבדל בין סמיכת גאולה לתפילת שחרית לסמיכת

ה. ויל"ע מדוע המשנ"ב לא הזכיר את דברי הרע"א, הגם שבשעה"צ (רלה, סק"ט) מבואר שהבין שמהני בעצם לעשות תנאי בק"ש, עי"ש. אכן דבריו שם נוגעין דווקא לענין תנאי בקריא"ש למי שקורא מבעו"י, שלפי רוב הפוסקים לא חשיב כלל קריא"ש (כמבואר במשנ"ב שם סק"ח) אלא מפני שדעת יחיד היא דעת ר"ת דמהני לקרוא קריא"ש אז (כמבואר בשעה"צ סק"ח) לכן יש לכוון שלא לצאת, כדי שאח"כ כשקורא בשמנה לא יהא חשש דבל תוסיף, כמובאר באגר"מ (ח"ב או"ח סי' ס). אבל לענין קריא"ש דשחרית, כיון דהוי מחלוקת הפוסקים שלא הוכרעה, הרי דשפיר שייך בזה התנאי דהרעק"א, וא"כ צ"ע מדוע המשנ"ב לא הביאו. ו. ועי"ש שיש חולקים, וע"ע בביה"ל שם (ד"ה ואם הציבור וכו') דעת הגר"א בזה.

והטעם כי עיקר "סמיכת גאולה לתפילה" ונפק"מ נוספת בזה, לענין הכרזת "יעלה היא בשחרית, וכמש"כ רש"י ויבוא" וכדו' לפני שמו"ע, (ברכות ד, ב ד"ה זה) וז"ל, דעיקר גאולת שבמערב מותר להכריז, ואי"ז נחשב מצרים בשחרית הוה, כדכתיב ממחרת הפסק, אבל לא בשחרית (שו"ע רלו, ב'. הפסח יצאו בני ישראל, עכ"ל. רמ"א סט, א').

☸ סיכום ☸

א: סוף זמן קריא"ש הוא בסוף ג' שעות שביום, ונחלקו הפוסקים מאימתי מונין שעות אלו, האם מעת עלות השחר או מעת הנץ החמה. ולדינא כיון ששעות אלו הם מהתורה, יש להחמיר בזה ככל מצווה של תורה. וע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, כל ספק בזה ייחשב לדינא כספק דאורייתא לחומרא.

ב: לכתחילה יש להקפיד לגמור קריאת שמע תוך זמנה עם ברכותיה.

ג: מי שמתירא שיעבור זמן קריאת שמע, יקדים לקרוא קריאת שמע קודם התפילה. ולענין אי אמרי' הכי גם לענין שמתירא שיעבור הזמן הראשון אך יספיק את הזמן השני, עי' לעיל בתוך הדברים (ובהערה 1).

ד: ולענין אם יקדים לקרוא ע"פ הזמן הראשון, גם עם ברכותיה, באופן שאח"כ יצטרך להמשיך שחרית ביחידות כדי לסמוך גאולה לתפילה, דעת מרן הגריש"א זצ"ל דיעשה כן רק אם הוא מקפיד תמיד על זמן המג"א ואירע לו כן באופן מקרי. ודעת המשנ"ב בזה לא ברירא.

ה: מי שספק לו אם יספיק לקרוא קריא"ש עם הציבור בתוך הזמן, דעת הרעק"א שיוכל לקרוא קריא"ש קודם התפילה באופן שיתנה שמכוון לצאת יד"ח המצווה דאורייתא רק אם לא יספיק לקרוא בזמנה.

ו: ענין סמיכת גאולה לתפילה בתפילת שחרית, חמור יותר, מסמיכת הגאולה לתפילה בתפילת ערבית, וראה בתוה"ד הנפק"מ בזה.

❁ סימן ו' ❁

בענין תפילת העמידה שעשרה יתחילו בשוה

שאלה: האם צריך להתחיל את תפילת 'שמונה עשרה' ממש ביחד עם הצבור, ועד כמה יש לו לדלג בעבור זה.

תשובה: עיקר 'תפילת צבור' זה שיתחילו עשרה בשוה את תפילת שמונה עשרה. ולכן אדם שמשער שלא יספיק להתחיל עם הצבור בשוה את השמונה עשרה, עליו לדלג חלק מ'פסוקי דזמרא'. כמו כן יש לציין, שמי שרוצה לקיים דין "תפילת צבור" לפי כל השיטות, עליו להתפלל בתוך אולם בית הכנסת.

דין 'תפילת צבור'

למהר לבוא לבהכ"נ כדי שיגיע להתפלל י"ח בצבור, עכ"ל.

ועוד כתב המשנ"ב (סו, ס"ק ל"ה) וז"ל, לכתחילה ראוי להתחיל תפלת י"ח עם הש"ץ והקהל בשוה, עכ"ל. וע"ע בביה"ל (קט, א ד"ה הנכנס) מש"כ בשם הפמ"ג (שם א"א אות ב) וז"ל, דאפשר דזה לאו תפלת צבור גמורה מקרי מאחר שלא התחיל עמהן בשוה, עכ"ל א.

כמו כן דעת מרן הגריש"א זצ"ל, שעל החזן לומר בקול עד "גאל ישראל"

[א] עיקר 'תפילת צבור' זה רק כאשר עשרה אנשים מתחילים את תפילת שמונה עשרה ביחד בשוה. וכפי שכתב המשנ"ב (צ, ס"ק כ"ח) וז"ל, ועיקר תפילה בצבור הוא תפלת י"ח, דהיינו שיתפללו עשרה אנשים שהם גדולים ביחד, ולא כמו שחושבין ההמון, שעיקר להתפלל בעשרה הוא רק לשמוע קדיש וקדושה וברכו, ולכן אינם מקפידין רק שיהיו י' בבהכ"נ, וזהו טעות, ולכן חוב על האדם

א. האג"מ (או"ח ג, ד) כותב: ובדבר אחד שלא הספיק להתחיל התפלה בשוה עם הצבור אלא באמצע, אם נחשבת תפלתו כתפלה בצבור, הנה לענ"ד היה פשוט דנחשבת כמתפלל עם הצבור, דהא אף כשהתחילו הצבור להתפלל בשוה נמי הא אין מתפללים תפלה אחת, אלא זה עומד באתה קדוש וזה ברפאנו וזה בעל הצדיקים, וגם אין גומרין כאחת, ויש שמאריכין עד שרוב התפלה מתפללין אחר שכבר ליכא עשרה מתפללין, וא"כ מ"ש תחלת התפלה מאמצעה וסופה. אבל הפמ"ג (א"א קט, ב) על הא כו' תירץ דכאן לא הוה ממש תפלת הצבור דבא באמצע משא"כ כשמכוין עמהם, הרי סובר דאין תפלה עם הצבור ממש אלא כשהתחיל בשוה עם הצבור, אבל הוא תמוה דמ"ש תחלתו מסופו כו'. ובכל אופן, הא גם הפמ"ג מודה, דגם זה נחשב תפלה בצבור, אך שלא

(כולל²) והציבור יאמר יחד עמו, כדי שיוכלו להתחיל כולם יחד את תפילת שמו"ע, ולא יצטרכו בכך לענות אמן על הברכה ולהפסיק בין גאולה לתפילה.

וכפי שכתב המשנ"ב (סו, ס"ק ל"ה) לגבי אמן על ברכת גאל ישראל וז"ל,

שיכוין לסיים עם הש"ץ בשוב, ואז אינו מחוייב לענות אמן, או שיתחיל שמו"ע מעט קודם הש"ץ דהיינו הפסוק ד' שפתי וגו', דבזה המעט ודאי ליכא קפידא, דאין ניכר כלל הקדמתו, עכ"ל³.

ולכן ודאי צריך האדם לדאוג להגיע לבית הכנסת מבעוד מועד, כדי שיוכל להתחיל שמונה עשרה יחד עם הציבור. ויש לעורר על כך, שזה מהדברים עליהם נאמר הפסוק "כרום זלות לבני אדם", אלו דברים העומדים ברומו של עולם (תפילה) ובני אדם מזלזלין בהם⁴.

ובכל אופן אם ארע לאדם שאיחר לבוא לבית הכנסת, עליו לדלג חלק מהפסוקי דזמרא (כמבואר בשו"ע סימן נב) כדי לקיים את הדין הנ"ל של תפילה בצבור לכתחילה⁵. אך אם רואה שבכל

כמתחלת התפלה, שלכן אם אינו יכול להתחיל בשוב יש לו עכ"פ להשתדל להתחיל בזמן שעדיין הצבור מתפללין אף לדידיה, וכ"ש שיותר מסתבר שהוא בדין תפלה בצבור ממש. ע"כ.

ב. ע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, עוד טעם בזה, שצריך החזן לומר "גאל ישראל" בקול, שזה חלק מהתפילה של הש"ץ.

ג. ואם כבר התחילו הצבור שמו"ע, ראה בהליכו"ש (תפילה ח, ז) ובאשרי האיש (כא, יג). וע"ע באג"מ (או"ח ג, ד) מש"כ על עיקר דברי הפמ"ג. אמנם בשו"ת חתן סופר (ח"ב שער התפילה סוף סי' י') כ' שהחזן יסיים הברכה בלחש כדי שלא יענו אחריו אמן, ודעת הגר"ח קניבסקי (אשי ישראל, תשובה שבסוף הספר אות נ"ב) שמנהג יפה הוא, ואמר (דעת נוטה עמ' ש') שכמדומה לו שכך נהגו אצל החזן"א. וכ"כ בספר דרכי חיים ושלום (מנהגי מונקאטש, אות קמ"ד). אמנם נראה דאף הוא לא אמר כן אלא שינמיך הש"ץ קצת קולו באופן שיהא ניכר שעושה כן כדי שלא יענו אמן, אבל לא שיחתוך הברכה באופן שאומר בקול "ברוך אתה ה'" ובשקט אומר לעצמו "גאל ישראל", שזה ודאי שלא כדיון.

ד. ראה נפש החיים (שער ב') שמאריך בענין דרשת חז"ל זו שעיקרה על ענין התפילה, שהיא מדברים העומדים ברומו של עולם.

ה. ומאחר שיש הטועים וסבורים לומר הכל כסדר, אע"פ שלא יספיקו להתפלל על הציבור, כי טוענים שאינם רוצים "להפך בצינורות" עפ"י מש"כ הזוה"ק. טעות היא בידם. ונביא בזה דברי המשנ"ב (מב, סק"א) וז"ל, לכתחילה ראוי לבא לביהכנ"ס בהשכמה כדי שלא יצטרך לדלג, כי כתבו הפוסקים שהמגיד הזהיר לבית יוסף לבא לבית הכנסת בהשכמה כדי שיוכל להתפלל כסדר ולא בדילוג, כי העושה כן מהפך בצינורות, והרבה אנשי מעשה נוהגים להתפלל כסדר מטעם זה אפילו אם אחרו לבא לבית הכנסת. אבל בתשובת חכם צבי (סי' ל"ו) כתב, שמה שכתב בספר הזהר שיש להתפלל על הסדר היינו כשאנו מתפלל עם הציבור, אבל אם אחר לבא לבית הכנסת ובא כשהציבור מתפללין, כו"ע מודו דידלג כדי להתפלל עם הציבור, וכן פסק הפרי חדש (בס"י נ') וכו', עכ"ל. הרי להדיא שהכרעת המשנ"ב שצריך לדלג כאשר הוא בבית הכנסת [וע"ע בשו"ת אגר"מ או"ח ב', סי' ט"ז], ודחה דברי אנשי מעשה' מהנהגה להלכה.

דגם זה נחשב תפלה בצבור, אך שלא כמתחלת התפלה, שלכן אם אינו יכול להתחיל בשוה, יש לו עכ"פ להשתדל להתחיל בזמן שעדיין הצבור מתפללין אף לדידה, עכ"ל.

אופן הדילוג

ג] הנה האופן כיצד ידלג כדי להשוות תפילתו עם הציבור, מבואר היטב בשו"ע סי' נ"ב, קחנו משם. ובקצירת האומר נציין עיקרי הדברים, אם יוכל לקצר רק בדילוג על כמה מזמורים בפסוד"ז, ידלג, והעיקר שיאמר "ברוך שאמר" "אשרי" ו"ישתבח". אם אין לו שהות לומר שום פסוקי דזמרא, דעת השו"ע שיתפלל ק"ש וברכותיה ושומו"ע עם הצבור, ואח"כ יקרא את כל פסוד"ז בלי 'ברוך שאמר' ו'ישתבח'. אך המשנ"ב (סק"ו) מביא שהמשכנות יעקב הוכיח, שברכת ברוך שאמר וישתבח זה תקנה קדומה מימי התנאים, ושלכן עדיף להתפלל ביחיד, משידלג לגמרי ברכת ב"ש וישתבח לגמרי, אולם כאמור יאמר ברכות פסוד"ז ואשרי בזריזות, ויוכל להספיק.

נציין, שמרן הגריש"א זצ"ל היה מזכיר את דברי הערוך השולחן (נב, ד-ה), שכתב שלפי דעת רב נטרונאי גאון (שמוא בטור), אין לקרוא פסוקי דזמרא כלל אחרי התפילה. וזן מרן זצ"ל שמסתבר דדבריו אמורים גם בלי שמברך ברכה לפנייה ואחריה. ומסיק ד"לדינא נראה דשב ואל תעשה עדיף, ובפרט שי"א שאיסור גדול הוא לאומרם אחר התפילה". אבל להלכה לא הורה כן מרן זצ"ל.

מקרה לא יספיק לעמוד עם הציבור לתפילת שמונ"ע, כתב המשנ"ב (נב, סק"ז) שלא ידלג כלל.

ב] אמנם בספר ארחות רבינו (ח"ג עמ' רח) מובא שדעת החזו"א, שגם מי שמתחיל את תפילת השמו"ע אחרי הציבור, כל זמן שאחד מהמתפללים עדיין לא סיים את תפילת השמו"ע, זה נחשב לתפילה בצבור. וא"כ נמצא גם חומרא בדבריו (לאור האמור בסוף האות הקודם), שכן מי שאיחר לתפילה יצטרך לדלג כל זמן שרואה שיוכל לעמוד שמונ"ע בשעה שהציבור עוד עומדים להתפלל, אף שלא נעמד עמהם בשוה, וידלג עצמו עד שיוכל לעמוד עם הש"ץ כשמתחיל החזרה.

וכן הוא להדיא בחזו"א (או"ח יט, ז) וז"ל, אחד שבא לביהכ"ס בשעה שהש"ץ מחזיר התפילה [קודם שהתחיל עדיין] נראה דיתפלל יחד עם הש"ץ וכו', נכון יותר שתהא תפילתו בציבור, וכשמתפלל עם הש"ץ הוי תפילת הציבור, עכ"ל.

וע"ע באגרות משה (או"ח ג, סי' ט) שמביא את דברי החזו"א, ומוסיף שהגם שהחזו"א כתב דהוי 'תפילת הציבור', מ"מ הוא רק לענין שעדיף מתפלה ביחידות ממש. וכן מוכח קצת בלשונו שכתב רק "נכון יותר", ואם הוה זה תפלת הציבור ממש היה מחוייב לעשות כן. ולכן לכתחילה יקדים להתפלל עם הציבור בלחש.

ובתשובה אחרת (שם, ד) מביא האגר"מ את דברי הפמ"ג הנ"ל, וכתב וז"ל, ובכל אופן, הא גם הפמ"ג מודה,

הכנסת או בחדר שפרוץ במלואו לאולם ביהכנ"ס, או בחדר שאין לו אלא פתח אחד לתוך אולם ביהכנ"ס אע"פ שאינו פרוץ במלואו, ע"פ מש"כ המשנ"ב (סי' נ"ה ס"ק נ"ה) בשם החיי אדם (סי' ל' סעי' א') וז"ל, ולכן כשיש בית ולפנים הימנו חדר, אם אינו פרוץ במלואו המתפלל שם הוא כמתפלל ביחידי, ותשו' הרדב"ז (סי' תר"ג) מצאתי שכ' שזה דווקא לענין צירוף, אבל לענין שיהא כמתפלל עם הציבור, אם אין לחדר פתח אחר רק דוקא דרך הבית הגדול, חשוב כמתפלל עם הציבור, עכ"ל.

צירוף בחדר צדדי

ד] ודע דאע"פ שאם יש מנין בחדר אחד, יכול אחר להתפלל בחדר הסמוך, ולענות על כל הדברים שבקדושה (שו"ע נה, כ'. ועיי' משנ"ב שם ס"ק ס"א). אך מ"מ לא לכל הדעות יש אצלו החשיבות של "תפילת הציבור", כיון שאינו עומד עמהם ממש. דיש חילוק בין 'תפילה בציבור' ל'תפילת הציבור'. ולכן הרוצה שתפילתו תתקבל בבחינת "תפילת הציבור" לפי כל השיטות, עליו להתפלל בתוך אולם בית

☸ סיכום ☸

א: עיקר חשיבות 'תפילת ציבור' זה כאשר נעמד בשוה עם הציבור בשעה שמתחילים להתפלל תפילת שמונ"ע.

ב: מי שאיחר לביהכנ"ס ורואה שאם יתפלל כסדר, לא יספיק לעמוד עם הציבור לשמונ"ע, עליו לדלג על חלקים מהתפילה, כפי שמבואר בשו"ע [ואחר התפילה ישלים החסר] כדי יספיק לעמוד עם הציבור לתפילת שמונ"ע של לחש.

ג: כדי שלא יתחייב באמירת 'אמן' על ברכת הש"ץ "גאל ישראל", יאמר סיום ברכת "גאל ישראל" בשוה עם הש"ץ. או שיקדים מעט ויתחיל לומר הפסוק "ה' שפתי תפתח", קודם שיסיים הש"ץ ברכת "גאל ישראל".

ד: לפי דעת החיי"א (הו"ד במשנ"ב) תפילת הציבור, היא דווקא כאשר עומדים יחד להתפלל באותו החדר, או בחדר הפרוץ במלואו לביהכנ"ס, ולא בחדר הסמוך להם.

סימן ז

בענין עמידה בתפילת שמונה עשרה במקום דחוק

שאלה: אדם שנמצא במטוס וכדומה, ואינו יכול לעמוד לתפילת 'שמונה עשרה', כיצד ינהג. והאם צריך לעמוד גם בעת אמירת 'פרשת הקרבנות'.

תשובה: חובה לעמוד בתפילת 'שמונה עשרה'. ומ"מ בדיעבד מי שהתפלל בישיבה כשלא היה לא שום אפשרות לעמוד, אינו צריך לחזור ולהתפלל. ועל כן, מי שנמצא במטוס וכדו' ולא יכול להתפלל בעמידה^א, עליו להמתין עד שיוכל להתפלל בעמידה, אא"כ יעבור זמן תפילה, שאז יתפלל בישיבה במטוס. ולענין העמידה בעת אמירת 'פרשת הקרבנות'. הדבר נדון בפוסקים, וכפי שיתבאר לפנינו.

עמידה בתפילה

א] התפילה היא במקום קרבן, ולכן כתב השו"ע (צח, ד) כמה דברים שצריך להיות דומיא דקרבן: שיהיה במעומד, שלא יערב בה מחשבה אחרת, קביעות מקום, שלא יחוץ דבר בינו לקיר.

בענין העמידה מרחיב השו"ע (צד, ח) וכותב וז"ל, יש ליזהר שלא לסמוך עצמו לעמוד או לחבירו בשעת התפילה, עכ"ל. וכתב המשנ"ב (שם, ס"ק כ"ב) וז"ל, ועמידה שעל ידי סמיכה לא חשיבה עמידה, ולפי"ז סמיכה קצת, דהיינו שסומך במקצת שאם ינטל אותו דבר לא יפול, שרי. וי"א (עי' ירושלמי מגילה ד, א) הטעם דצריכה להיות באימה, ולפי"ז בכל

גווני אסור, ובמקום הדחק יש להקל כטעם הראשון, עכ"ל.

וראה בט"ז (צד, ד) מש"כ לבאר מדוע מועילה עמידה בקרון ובספינה, הגם שהקרון והספינה זזים, נמצא שאינו עומד על מקום אחד. וז"ל, דכאן לענין תפילה, לא הצריכו להתפלל מעומד, אלא כדי שתהיה אימת שכינה עליו, ובזה סגי גם עומד בקרון וספינה, אף שלא מיקרי עומד מצד תנועת הקרון והספינה, עכ"ל. מבואר אפוא דלא אכפת לן במה שהמתפלל אינו נמצא במקום אחד, לפי שכל עיקר העמידה מטרתה שתהא התפילה ב'אימה', וכל שאינו מניע רגליו שפיר דמי.

א. ראוי לציין, שאפילו אם אפשר לו לעמוד בעת התפילה במטוס, מ"מ יבחון תחילה אם יוכל לכוון בתפילתו כראוי, וכן יראה שאינו מפריע לנוסעים אחרים, שלא יגרום חילול ה' ח"ו.

ולתפילת, מ"מ לענין לכתחילה, שמעתי ממרן הגריש"א זצ"ל, ודאי חייבים להתפלל מעומד ולעשות כל טצדקי לזה.

ואם אדם נמצא במקום שלא יכול לעמוד, כגון במטוס, עליו להתמתין עד שיוכל להתפלל בעמידה [כמובן בתנאי שלא יפסיד את זמן תפילה] (וע"ע בשו"ע הרב צד, ה). ולכאורה עדיף להתפלל כבר מעמוד השחר בעמידה, מאשר להתפלל אחרי הנץ מיושב (עי' משנ"ב פט, ס"ק מ"ב).

עמידה באמירת קרבנות

[ד] בנוגע לאמירת פרשת הקרבנות אם צריך עמידה, ראה במשנ"ב (מח, א) שכתב, שדעת המג"א שצריך לאומרו בעמידה דוגמת הקרבנות שהיה בעמידה, אך השערי תשובה מביא כמה אחרונים שחולקין על זה. [והפמ"ג כותב שבמקום שאומרים הצבור פרשת תמיד יחד בקול רם, ראוי לעמוד].

והחילוק בין קרבנות לתפילה, כתב הערוה"ש (א, כו) וז"ל, ובאמת אטו כל ישראל היו מקריבים, הרי הכהנים מקריבים, וזה שאנו אומרים (ביה"ר אחרי הקרבנות) 'כאילו הקרבנו', משום שהקרבת היה של כלל ישראל ממעות של תרומת הלשכה, והכהנים שלוחינו ושלוחי שמים הם כו', עכ"ל.

עוד מצינו בשו"ע (צה, א) שכתב וז"ל, יכוין רגליו זה אצל זה בכיון כאלו אינם אלא אחד, להדמות למלאכים דכתיב בהן "ורגליהם רגל ישרה", עכ"ל. וראה בט"ז (צה, א) מש"כ ע"כ. ולהאמור זהו נמי מטעם עומד לפני המלך באימה כמלאך.

תפילה בישיבה בדיעבד ובמטוס וכדו'

[ב] כתב השו"ע (צד, ט) וז"ל, מי שהוכרח להתפלל מיושב [וה"ה מהלך, משנ"ב שם], כשיוכל צריך לחזור ולהתפלל מעומד, עכ"ל. אולם המשנ"ב (שם, כז) כבר כתב, דלדינא הסכימו האחרונים, שלא צריך לחזור ולהתפלל שנית, וכן המנהג שאין עוברי דרכים שהתפללו בדרך במיושב חוזרים ומתפללים שנית, והטעם מאחר שבזמנינו לא מכוונים כראוי (עי' מג"א ס"ק י"א ומחצה"ש שם).

והגם שבעבודת הקרבנות העמידה מעכבת, שהרי כהן שעבד בישיבה חילל ועבודתו פסולה (כמש"כ הרמב"ם פ"ה מהל' ביאת המקדש הי"ז), מ"מ כבר כתב בספר לחם יהודה (פ"ה מהל' תפילה ה"ב) דתפילה מאחר דהויא מדרבנן, לא החמירו כולי האי. ובפמ"ג (מ"ז שם, ה) משמע, שגם אם התפלל מיושב בלא אונס, אין צריך לחזור ולהתפלל, עי"ש.

[ג] והנה, הגם שכאמור נקטינן שעמידה לא מעכבת לענין אם צריך לחזור

ב. כידוע הגרא"ל שטיינמן זצ"ל בטיסותיו היה מתפלל לכתחילה בישיבה, הואיל ובטיסות ארוכות לא היה באפשרותו אחרת, וגם היה חלוש, ולא יכול היה לכוון כראוי בעמידה.

עתה, בכלל ערוה היא ואסור לקרות כנגדן, עכ"ל.

ואם קרא כנגדה, כתב המשנ"ב (שם סק"ד) וז"ל, עי' בפרמ"ג שהביא דעות לענין דייעבד בזה אם צריך לחזור ולקרות כמו לענן ערוה גמורה, ובדרך החיים משמע דאפילו בדיעבד צריך לחזור ולקרות. ומכל מקום נראה לי דכשלא נתכוון להסתכל אין להחמיר בדיעבד לחזור ולקרות אף באישה אחרת, עכ"ל. ומינה נשמע כמה יש להיזהר בזה בפרט בעת שמתפלל במטוס, שהוא דבר שכיח מאד שיש כנגדו שער אשה ערוה.

ומ"מ אם ברור לו שהיא אינה יהודיה, מותר לקרוא כנגד שעה. ואף שהמשנ"ב (שם, ס"ק י"ב) הביא שהחיי אדם הסתפק בזה, מ"מ כבר כ' האגר"מ (או"ח ח"ד סי' ט"ו) שבזה"ז שאין מנהגן של הנכריות לכסות שערן כלל, הרי הן בכלל בתולות, ואי"ז ערוה. ואם הוא מסתפק בה אם היה יהודיה או נכריה, הורה הגר"ח קניבסקי שצריך לעצום עיניו.¹

וראה במשנ"ב (שם סק"א) שכ' דלכתחילה יחזיר פניו מכנגד האישה ההיא, ובדיעבד אם אי אפשר לו בענין אחר להתפלל (כפי שמצוי במטוסים שלכל כיוון שמחזיר פניו תהא שם אשה אחרת) העצה בזה שיעצום עיניו ויתפלל.

ומוסיף ערוה"ש חידוש וז"ל, ולענ"ד נראה, דכהן צריך לעמוד, דישי לו לחשוב אילו היה בזמן המקדש היה בעצמו המקריב והמקטיר, אבל לוי וישראל א"צ לעמוד, עכ"ל.

ונראה דעם כל זה, אין להחמיר בזה כ"כ כשנמצא במקום שקשה לעמוד בו, ואינו צריך לעכב התפילה בעבור זה.

תפילה במטוס כנגד מקומות המגולין

ה] יש לעורר על ענין נוסף שיש להיזהר בו בעת שמתפללים במטוס. והוא מה שמצוי ע"פ רוב שיש עירבוביא של נשים בין המתפללים, והן אינן מכסות שערן, והוי כקורא כנגד הערוה. וכ' על כך השו"ע (עה, ב') וז"ל, שער של אשה שדרכה לכסותו, אסור לקרות כנגדו (קריאת שמע וה"ה לתפילה), עכ"ל. ובמשנ"ב (שם סק"י) כ' וז"ל, ודע עוד, דאפילו אם דרך אשה זו וחברותיה באותו מקום, לילך בגילוי הראש כדרך הפרוצות, אסור וכו', כיון שצריכות לכסות שערן מן הדין [ויש בזה איסור תורה מן הדין, מדכתיב "ופרע ראש האישה" מכלל שהיה מכוסה], וגם כל בנות ישראל המחזיקות בדת משה וזהרות מזה מימות אבותינו מעולם ועד

ג. הו"ד בספר אשי ישראל בתשובה ס"ג שבסוף הספר. ויש לעיין אי שייך לומר בזה ספק ספקא לקולא, ספק אם היא נשואה או פנויה, ואת"ל נשואה שמא נכרית היא.

סיכום

א: העמידה בתפילת שמונ"ע, היא לעיכובא לכמה פוסקים, ואין לו לסמוך עצמו על שום דבר שאם ינטל הדבר ההוא לא יוכל המתפלל לעמוד מעצמו. ומ"מ אם עבר ונשען או ישב, מסקנת האחרונים שלא יחזור ויתפלל מחדש.

ב: אם הוא נמצא במקום שא"א לו לעמוד, או שע"י עמידתו לא יוכל לכוון כלל, או שבעמידתו הוא מונע וחוסם המעבר לאחרים, יתפלל בישיבה. אך יראה מקודם לכן לעשות כל ההשתדלות שיוכל להתפלל בעמידה כדבעי, אף אם לשם כך יצטרך להקדים תפילתו קודם הנץ (ובלבד שלא יקדים קודם עלוה"ש).

ג: יש מהפוסקים שכתבו שנכון להזכיר פרשת הקרבנות בעמידה, ומ"מ אין להחמיר בזה כ"כ כמו לענין תפילת שמונ"ע.

ד: כאשר מתפלל במטוס, מלבד מה ששייך בזה כל הדברים הנ"ל, גם יש להיזהר שלא יקרא קריא"ש ויתפלל כנגד אשה שאין שיערה מכוסה, ואם א"א לו להחזיר פניו בשום אופן, יעצים עיניו. ואם לא עשה כן, והתפלל כנגד שער אשה שלא בשוגג, צריך לחזור ולהתפלל.

— ❁ סימן ח ❁ —

בענין עמידה ע"י סמיכה במשך התפילה

שאלה: במקום שיש דין עמידה בתפילה, האם מותר להישען על הקיר, סטנדר וכדו'.

תשובה: אם נסמך ונשען באופן שאם ינטל המשען הוא יפול, הרי זה נידון כאילו הוא יושב. אבל אם נסמך באופן שגם אם ינטל המשען, הוא לא יפול, הרי שיש לחלק בין מקום שחיוב העמידה נובע מחמת דין 'אימה' שאז צריך עמידה גמורה, לבין מקום שחיוב העמידה אינו מחמת 'אימה' אלא דומיא דעבודה, שבה לא צריכים עמידה גמורה ומותר גם ע"י סמיכה. עוד יש לחלק מקומות שבהם חיוב העמידה אינו מדינא (כגון עמידת הבעל קורא בקריאת המגילה) ולכן בזה מקילים גם ע"י סמיכה.

תפילת שמו"ע בעמידה ובישיבה

א] עמידה בתפילת שמונה עשרה לדעת השו"ע, היא מדינא ולעיכובא, וכמו שכתב (צד, ט) וז"ל, מי שהוכרח להתפלל מיושב, כשיוכל צריך לחזור ולהתפלל מעומד, עכ"ל.

אולם המשנ"ב (שם, ס"ק כ"ז) כתב שלדינא הסכימו האחרונים שאין צריך לחזור ולהתפלל שנית, ושכן המנהג שאין עוברי דרכים שהתפללו בדרך במיושב חוזרין ומתפללין שנית. ומבואר מאחר שבזמנינו אין מכוונים כראוי (עי' מג"א ס"ק י"א ובמחצה"ש שם) לפיכך אין חוזרין ומתפללים.

ובאמת יש מהפוסקים דכ' דלאו דווקא מהאי טעמא דאין מכוונים, אי"צ לחזור ולהתפלל, אלא אף מדינא. וראה בפמ"ג (מ"ז שם, ה) שכתב שכן מבואר

ברמב"ם (פ"ה מהל' תפילה ה"א) דעמידה בשמו"ע אינה לעיכובא בדיעבד מדינא, וז"ל הרמב"ם, שמונה דברים צריך המתפלל להיזהר בהן ולעשותן, ואם היה דחוק או נאנס או שעבר ולא עשה אותן אין מעכבין, ואלו הן: עמידה, ונוכח המקדש, ותקון הגוף, ותקון המלבושים, ותקון המקום, והשוויית הקול, והכריעה, והשתחויה, עכ"ל. ומוסיף הפמ"ג שכ"כ בשיירי כנסת הגדולה בשם הרמ"ע מפאנו (שו"ת הרמ"ע מפאנו סימן יט) וז"ל, ופשיטא לן דישיבה אינה מן הדברים הפוסלים את התפלה, ולא זכרה הרמב"ם בהלכות, דאי הכי לא הוה רב אשי מצלי מיושב כלל, ומשנה שלמה שנינו היה יושב בספינה או באסדא יכוין את לבו כו', עכ"ל.

אמנם גם לסוברים שעמידה בשמו"ע אינה מעכבת בדיעבד מדינא, מ"מ ודאי דלכתחילה ישנו דין גמור

וכל זה מצוי מאוד במי שנוסע במטוס וכדו', שקשה שם להתפלל בעמידה, ולהאמור ההלכה היא שאם יודע בודאות שיספיק להגיע למקום שיוכל להתפלל בו בעמידה לפני שיעבור הזמן, אז ימתין ולא יתפלל במטוס בישיבה, אבל אם חושש שיעבור הזמן תפילה, אז יתפלל בישיבה^א. על כל פנים, רואים אנו מזה, עד כמה יש להקפיד על עמידה בתפילה.

**חזן חשוב שאינו יכול לעמוד
וכן מי שיש לו יארציט ואינו
יכול לעמוד**

ג] ונציין בזה דבר הלכה מעניין שמובא בספר חשוקי חמד (ברכות ל, א), שדן כאשר יש שני מועמדים לשמש כחזן, כשאחד מהם הוא תלמיד חכם אך הוא נכה ויושב על כסא גלגלים, ומנגד אדם כשר שאינו תלמיד חכם העומד על רגליו. את מי יש להעדיף להיות ש"ץ בימים הנוראים.

וכותב שם הגר"י זילברשטיין שליט"א, שאין ראוי לחולה היושב על כסא לעבור לפני התיבה ולהתפלל חזרת הש"ץ בישיבה, אא"כ אין אחר שיכול לעבור לפני התיבה. וציין למש"כ בספר חסידים (סי' תשנ"ו) וז"ל, זקן היה רגיל להתפלל ביום הכפורים, שנה אחת לא היה חזק לעמוד (ולהתפלל בעמידה), אמרו מקצתם כיון שאין לנו כיוצא בו, מוטב שיתפלל בישיבה. אמרו הזקנים כיון שאינו יכול לעמוד, יתפלל אחר אעפ"י שאינו כל כך

לעמוד, ורק בשעת הדחק מותר לשבת. לכן אין לסמוך עצמו כלל על שום דבר, בשעת השמונ"ע, אלא שאם סמך עצמו לא יחזור ויתפלל.

חובת העמידה בתפילת שמונ"ע

ב] והנה חובת העמידה בתפילה קודמת לקיום דיני תפילה אחרים. דוגמא לדבר: מש"כ השו"ע (פט, ח) וז"ל, בשעת הדחק, כגון שצריך להשכים לדרך, יכול להתפלל משעלה עמוד השחר וימתין מלקרות ק"ש עד שיגיע זמנה, ואע"פ שאינו סומך גאולה לתפלה (כלומר, לפי שהקדים תפילת שמונ"ע לפני קריאת שמע), הכי עדיף טפי שיתפלל בביתו מעומד, ממה שיתפלל בזמנה והוא מהלך ויסמוך גאולה לתפלה, עכ"ל. מבואר אפוא, שלדעת השו"ע עמידה בשמונ"ע עדיפה על סמיכת גאולה לתפילה.

אמנם המשנ"ב (שם, ס"ק מ"ב) כתב, שלמעשה מנהג העולם סמיכת גאולה לתפילה עדיף, ולכן יתפלל בדרך עם סמיכת גאולה לתפילה, אף שאינו עומד. אכן, כל ההיתר הנ"ל להתפלל בלכתו בדרך שלא מעומד, זה רק מצד שקודם לכן אי"ז זמן תפילה, אבל אם יודע בודאות שיגיע למקום שיוכל להתפלל בו בעמידה עוד לפני שיעבור הזמן תפילה, ימתין ולא יתפלל (ע"פ המשנ"ב שם ס"ק מ"ב), דודאי לכתחילה יש להקפיד שיהא עומד בשעת תפילת הלחש.

א. ולענין שאר דינים שיש בענין התפילה במטוס, כבר הרחבנו על כך בסימן ז', עי"ש.

מקום שצריך עמידה כגון בשעה שרואה ס"ת נגדו וכל כיוצא בזה, עכ"ל.

הגון פן ילמדו ממנו אחרים ויתפללו מיושב. עכ"ל.

ונראה דדין העמידה בשמונ"ע הוא מצד זהו כעבודת הקרבנות שצריכה עמידה, כמבואר בשו"ע (צח, ד) עי"ש.

והוסיף בשם מרן הגריש"א זצ"ל (מו"ח), שהוכיח מדברי השו"ע, שתפילה מעומד היא מעקרי הלכות תפילה, והוא ממש"כ השו"ע הנ"ל (צד, ט) שזה לעיכובא, וזה מוכיח לחשיבות התפילה במעומד שהיא מעיקרי התפילה. ולכן הורה, שלא לבחור בתלמיד חכם הנכה, אלא בזה העומד על רגליו וראוי לעמוד לפני המלך.

וביותר אף אם נסמך על דבר שגם אם תינטל המשענת, הוא לא יפול, כתב המשנ"ב (שם, ס"ק כ"ב) שאע"פ שמדינא נחשב לעמידה (לענין עבודה), מ"מ לענין תפילת שמונ"ע י"א שישנו דין עמידה נוסף, והוא מצד שצריך האדם להיות ב'אימה', ולכן בכל גווני אסור לסמוך עצמו, גם באופן שאם תנטל משענתו לא יפול. אלא שבמקום הדחק יש להקל בזה.^ג

[ד] עוד יש לציין בזה, שמי שיש לו יארציט או חיוב אחר, ויכול לגשת לעמוד רק כשהוא נשען על משענת [שאם תינטל המשענת הוא יפול], הורה מרן הגריש"א זצ"ל, שלא יגש להיות שליח ציבור.^ב

עמידה ע"י סמיכה

והדבר נוגע גם לענין העולה לתורה והבעל קורא, שצריכים לעמוד בעת קריאת התורה (שו"ע קמא, א. משנ"ב שם, סק"ה), מטעם שהוא כמו במתן תורה, שעמדו מפני אימת הקב"ה, ואמרו חז"ל "כשם שניתנה באימה כך אנו צריכין לנהוג בה באימה"^ד, ולכן צריך לעמוד ולא לסמוך, וגם סמיכה במקצת כגון שאם ינטל אותו דבר לא יפול אין לסמוך (משנ"ב שם סק"ב). ובדיעבד או בשעת הדחק (כגון מי שהוא בעל בשר או חולה וזקן)

[ה] הנה לענין עמידה ע"י סמוך עצמו על הקיר או סטענדער וכד', אם נחשב כעמידה, כתב השו"ע (צד, ח) וז"ל, יש ליזהר שלא לסמוך עצמו לעמוד או לחבירו, בשעת תפילה, עכ"ל. וכתב המשנ"ב (ס"ק כ"ג) וז"ל, ולכן יזהר שלא לסמוך עצמו ע"ג שטענדער, וכן בכל

ב. יבקשו מפיהו (תפילה, ח"א עמ' תרל"א).

ג. כגון מי שיש לו מיחוש ברגליו, ומחמת כאביו אינו יכול להתרכז בתפילתו, אך אם יסמוך קצת עצמו על הסטענדער (באופן שגם אם ינטל הוא לא יפול), יש להקל, כדי שיוכל לסדר תפילתו בכוונה. ד. מקור הדברים בתוס' בזבחים (יט, ב ד"ה עמידה) שכתבו וז"ל, ונראה כשקורין בתורה שלא לסמוך, משום דאמר רבי במגילה (כא, א) דבתורה בעי עמידה. ובירושלמי נמי אמרינן דאסור לסמוך משום דכשם שניתנה באימה כך נוהגין אותה באימה, עכ"ל.

הדין לענין סמיכה שאסורה, אך סמיכה במקצת שאם ינטל יוכל לעמוד יש להקל במקום הדחק (משנ"ב שם).

וראה בפמ"ג (א"א קב, ז) שכתב וז"ל, והוי יודע שאני נסתפקתי בהא דאסור לישיב תוך ד' אמות של מתפלל אם סמיכה שרי, וכפי הנראה דאסור, דהוה כשייבה ונראה כאין רוצה לקבל עול מלכות שמים, א"כ סמיכה במקצת שאם ינטל יעמוד נמי אסור, דהא המתפלל אסור בזה, ונצבת "עמכה" כיוצא בה שגם הוא עמה ממש, ואפילו "עמכה" בה"א מכל מקום נראה שאין רוצה לקבל עול מלכות שמים, דהמתפלל אסור בזה גם חברו אסור, עכ"ל.

עוד כתב הפרמ"ג (קכד, משב"ז אות ב; וע"ע במשנ"ב שם סק"כ) וז"ל, ודע דבתוך ד' אמות לש"ץ מדינא אסור לישיב, לא מבעיא לט"ז דמקום קדוש הוא, אפילו לטעם המחבר מ"מ שלא יהא נראה ככופר. ואפילו לסמוך ממש כתבנו שם דאסור, ואני נזהר מזה, עכ"ל.

סמיכה בעת הקדיש

ח [כתב הרמ"א (נו, א) וז"ל, ויש לעמוד כשעונין קדיש וכל דבר שבקדושה, עכ"ל. וכתב המשנ"ב (סק"ז) שיש לעמוד עד אחר שיסיים איש"ר, וי"א שיש לעמוד עד אמן שלאחר יתברך וכו' ואמרו אמן. והוסיף המשנ"ב (סק"ח) שיש חולקים על הלכה זו וס"ל שאין צריך לעמוד, אלא כל שה'קדיש' תופסו מעומד, כגון לאחר הלל, אזי לא ישיב עד שיענה אמן יש"ר. אך למעשה דעת המשנ"ב, שיש לחוש

יעו"ש במשנ"ב (סק"ד) שכ' שיש להקל בזה. וכן כאשר הס"ת ארוך, וכדי שיוכל לראות הכתב שבראש העמוד עליו לסמוך על הבימה, כתב המשנ"ב (סק"ה) שמותר לסמוך, מאחר שבכה"ג אי"ז סתירה לאימה, ע"ש.

סמיכה בשעת חזרת הש"ץ

ו [כתב הרמ"א (קכד, ז) וז"ל, י"א שכל העם יעמדו כשחוזר השליח ציבור התפילה, עכ"ל. והטעם כתב במשנ"ב (סק"כ) וז"ל, טעמים כיון שמכוונים ושומעים מש"ץ ושומע כעונה וכאילו מתפללין בעצמם דמיא, וכן היה מנהג הקדמונים ועכשיו בעו"ה כל אחד עושה כפי דעתו ומהם יושבים ומשיחים, עכ"ל. ונראה שכיון ועיקר עמידה זו נועדה לכוון הדעת לתפילת הש"ץ, מותר לסמוך עצמו בשעת חזרת הש"ץ, דאין בזה דין עמידה ולא דין אימה ורתת, וכן מנהג העולם לסמוך עמידתם בשעת חזרת הש"ץ.

וראה בבאר היטב (שם, סק"ט) שציין לדברי הלכות קטנות (ח"ב סימן פ'), שכתב להוכיח ממה שאמרו ביומא (פז, ב) "דאמר בר המדורי, הוה קאימנא קמיה דשמואל והוה יתיב, וכי מטא שליחא דצבורא ואמר "אבל אנחנו חטאנו" קם מיקם, אמר שמע מינה עיקר וידוי האי הוא". והרי שם אמרו שש"ץ אומר וידוי באמצע התפילה, וש"מ שהיה יושב מקודם לוידוי, אף שהיה זה בחזרת הש"ץ.

סמיכה בתוך ד"א של המתפלל

ז [דין מפורסם הוא שאין לשבת תוך ד' אמות של המתפלל (שו"ע קב, א). והוא

בעמידה. ומוסיף הרמ"א ז"ל, ועמידה על ידי סמיכה מקרי שפיר עמידה לענין זה, עכ"ל. וראה במג"א (קמא, ב) מש"כ בזה. ונציין מש"כ הגר"א שם ז"ל, אבל העיקר לדינא שאינו נקרא עמידה ולא ישיבה, עכ"ל. ונפק"מ לדיינים שצריכים לשבת, האם יכולים לעמוד ולסמוך. ויעויין בסמ"ע (שם, סק"ו) לענין אם גם הדיינים וגם העדים עומדים ע"י סמיכה דלאו שפיר עביד, דממה נפשך אי"ז מועיל. משום שמעיקר הדין העדים צריכים לעמוד בשעת העדות לפני הדיינים היושבים. וא"כ אם נאמר שסמיכה חשיב עמידה, הרי שאף שהעדים עומדים, מ"מ הרי גם הדיינים עומדים מולם. ואם נאמר שסמיכה נחשבת ישיבה, א"כ נמצא שהעדים אמרו עדותם בישיבה, והרי התורה אמרה "ועמדו". ובש"ך (שם, סק"ה) כתב בשם הב"ח שניתן לומר בעמידה ע"י סמיכה שכלפי אדם אחד נחשב גם כעמידה וגם כישיבה, הביא ראיה מן הש"ס לזה גבי ת"ח שבא לדון, שצריך לעמוד מפניו, לכן הדיין עומד בשחייה, דלענין עמידה בפני ת"ח די בכך ונחשב עמידה, ולענין ישיבת הדיין לדון במשפט, חשובה שחייה כישיבה, ויוצא בה ידי שניהן. א"כ שפיר שמעינן דשייך באדם אחד ישיבה ועמידה, ע"ש.

סמיכה בברכת כהנים

[יב] כהן שקשה עליו העמידה, ואינו יכול לעמוד על הדוכן לישא כפיו, כי אם ע"י סמיכה. כתב המשנ"ב (קכח ס"ק נ"א) שלא ישא כפיו דהוי כישיבה [אחרונים]. אמנם לענין עמידה ע"י סמיכה לציבור

לדברי המחמירים, ויש ללמוד ק"ו מעגלון מלך מואב שהיה נכרי וקם מעצמו מעל כסאו לדבר ד', כל שכן אנחנו עמו, ע"ש. ונראה דכיון שאין דין 'עמידה' גמור בקדיש (וכן מנהג בני ספרד שיושבים, וע"י משנ"ב סי' נ"ו סק"ז וסק"ח) וגם לא שייך בזה דין אימה ורתת, הרי שמותר לסמוך עצמו על הסטענדר וכד' בשעת שעונה לקדיש.

סמיכה בעת שנושאים ס"ת או בשעה שארון הקודש פתוח

[ט] בעת שנושאים ספר תורה, חייבים כולם לעמוד עד שיתכסה הספר מעיניו, או עד שיגיע המוליך למקום הס"ת, ואפילו סמיכה על איזה דבר אסור, דסמיכה כישיבה דמי (משנ"ב קמו, ס"ק י"ז).

וכתב בשעה"צ (קמו, ס"ק י"ח) בשם הפמ"ג, שבעת שפותחין את הארון, וכן בעת שמזכיר החזן נשמות או ברכת החודש, אין צריך לעמוד, כי הלא זהו עתה מקומה. אלא שהעולם נוהגין בכל זה לעשות הידור לתורה ולעמוד. ונראה דלענין סמיכה אין המנהג ברור להחמיר בעת פתיחת הארון שלא לסמוך, ומותר.

סמיכה בעת הגבהת ס"ת

[י] ובעת הגבהת חייבין לעמוד, ואין לסמוך ולהשען מפני כבודה של תורה. גם אם הוא נמצא ברשות אחרת, צריך לעמוד, וטעמו דהרי הוא מגביה להראותה לעם ומחוייבין לכבדה.

סמיכה בעדות וישיבת דיינין

[יא] לענין עדות, כתב השו"ע (חו"מ יז, א) ז"ל, והעדים לכתחילה לעולם

המתברכין, ע"י במשנ"ב (שם) שכ' וז"ל, אבל הציבור רשאים לישב וכו' והמנהג שהכל עומדין, עכ"ל. ולכאורה לפי"ז יש למקום להתיר עמידה ע"י סמיכה, שכן מדינא מותר לישב, וכל העמידה היא רק ממנהג. אמנם בסו"ד שם כ' המשנ"ב וז"ל, וכן משמע באשכול הלכות ברכת כהנים דכתב שהכל צריכין לעמוד לפניהם באימה ובכובד ראש, עכ"ל. א"כ נמצא דדין העמידה היא מצד 'אימה', ולפי"ז יש להחמיר שלא לעמוד ע"י סמיכה, אף בברכת כהנים.

כמה דברים שמוותר לסמוך בהם קצת משום שאין בהם דין 'אימה'

יג] לענין תקיעה בשופר, כתב השו"ע (תקפה, א) וז"ל, צריך לתקוע מעומד. וכתב המשנ"ב (סק"ב) שלא יסמוך על שום דבר באופן שאם ינטל אותו דבר יפול, ע"ש. ומבואר אפוא שסמיכה שאם ינטל הדבר הוא לא יפול, ודאי מותרת בשעת התקיעות. ויש להקשות, במה

שונה תקיעת שופר מתפילת שמונ"ע, שהרי בודאי שבשעת התקיעות צריך להיות בדרגה של 'אימה' ורתת, וא"כ תהא אסורה הסמיכה אפילו על דבר שאם ינטל מתחתיו הוא לא יפול, וצ"ע.

יד] וראה בשעה"צ (תרו, סק"ח) לענין וידוי ביוה"כ, דמשמע מדבריו שניתן לסמוך על דבר שאם ינטל לא יפול. וגם בזה צ"ע, וכי ניתן לומר וידוי שלא באימה ורתת.

טו] ולענין קריאת המגילה, כתב השו"ע (תרו, א) שצריך לעמוד בעת הברכה, ומצדד שם הביה"ל להקל לכה"פ בשעת הדחק גם בסמיכה גמורה, מאחר שדין העמידה בזה אינו מדינא, ע"ש.

טז] ולענין אמירת הלל, כתב השו"ע (תכב, ז) שמצות קריאת הלל מעומד, ויעו"ש בביה"ל שמסיק שסמיכה מותרת לכה"פ כשינטל אותו דבר לא יפול, ודן להתיר לסמוך גם כשינטל הדבר הוא יפול, ע"ש.

❁ סיכום ❁

א: יש לעמוד בתפילת שמונ"ע (וגם החזן בשעת חזרת הש"ץ), ולא לסמוך על שום דבר שאם ינטל יפול הנסמך. ולכתחילה אין לסמוך על שום דבר, אף אם אותו הדבר ינטל לא יפול המתפלל, כי צריך לעמוד באימה ורתת לפני ה'. ולדינא אם סמך עצמו על דבר שאם ינטל יפול המתפלל, אי"צ לחזור ולהתפלל.

ב: מי שעומד לצאת לדרך, או שהוא כבר נמצא באמצע הדרך, ואין באפשרותו לעמוד ולהתפלל. אם הוא יודע שנותר לו זמן להתפלל כאשר יגיע למחזור תפלו, ימתין עד שיגיע, ולא יתפלל קודם אף לא ע"י סמיכה. ואם לאו, יתפלל שלא מעומד (ומסתברא דעדיף בעמידה ע"י סמיכה, אם אפשר לו).

ג: אדם מבוגר או חולה הנשען על משענתו, ויש לו 'חיוב' (כגון 'ארצי'ט'), ע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, לא ייגש להתפלל לפני העמוד, משום שאינו יכול להתפלל שלא ע"י סמיכה.

ד: מעיקר הדין אם סומך עצמו על דבר שאם ינטל לא יפול האיש הנסמך עליו, הסמיכה מותרת. אולם תפילת שמונ"ע וקריאת התורה יש דין מיוחד לאמרם באימה וברתת, ולכן אין יסמוך על שום דבר.

ה: ישנם כמה דברים, דאף שלכתחילה יש בהם דין עמידה שלא ע"י סמיכה, מ"מ אם סומך עצמו על דבר שאם ינטל לא יפול הנסמך, מותר. כגון: קדיש, תקיעת שופר, וידוי, הלל ומגילה.

סימן ט

בענין טעה ואמר "מוריד הגשם" בימות החמה וזכר באמצע ברכה

שאלה: מי שטעה ואמר 'משיב הרוח ומוריד הגשם' בימות החמה, שדינו שצריך לחזור ולהתפלל, וזכר באמצע ברכה משאר ברכות שמו"ע, האם יפסיק מיד במקום שנזכר (כדי שלא יאמר שם ה' שלא לצורך) ויחזור לראש, או שיסיים הברכה עד סופה ורק לאחר מכן יחזור לראש.

תשובה: יש לו להפסיק מיד ולחזור לראש. אמנם אם אמר כבר 'ברוך אתה ה' ע"ד מרן הגריש"א זצ"ל עליו לסיים החתימה של אותה הברכה, או שיאמר 'למדני חוקיך', ומ"מ נראה שלא יאמר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'.

טעה בשבת והחל בתפילה שמונ"ע של חול

ברכה אחת אמצעית לשבת. על כן אם טעה בשבת והתחיל להתפלל לשל חול, יש לו לגמור הברכה, מאחר שהיא ראויה לו מן הדין. משא"כ בנידו"ד שטועה בשל חול ומזכיר גבורות גשמים בימות החמה, אין התפילה זו עולה לו, כי אינה שייכת כלל אצלו, לכן י"ל שיפסיק מיד כשנזכר.

וראיה לדבר, שהרי מטעם זה הביא השו"ע דעת הי"א דאם התחיל י"ח ברכות במקום תפילת מוסף, מפסיק מיד. והטעם, כי במוסף אין שייכות כלל לי"ח ברכות, שהרי יום חול אינו שייך במוסף, על כן בזה פוסק אפילו באמצע ברכה. [וטעם הדעה קמייתא לענין מוסף, דס"ל דמאחר שבדיעבד גם במוסף אם התפלל י"ח ברכות ורק הוסיף ואמר בה 'ונעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם' יצא, כיון שהזכיר ענין המוספין, לכך גם

א] הנה לענין טעות בתפילת שמו"ע של שבת, כתב השו"ע (רסח, ב) דאם טעה והתחיל תפילת חול, גומר אותה הברכה שנזכר בה שטעה, ורק אחר כך מתחיל את של שבת [והביא שי"א דבתפילת מוסף פוסק אפילו באמצע ברכה]. ולכאורה מדברים אלו יש ללמוד לנידון שלנו, שיצטרך לסיים הברכה ואח"כ יחזור לראש.

אמנם יש לחלק, כמו שביאר המשנ"ב (שם, סק"ב) דהיינו טעמא דגבי שבת מסיים הברכה, משום דמעיקר הדין גם בשבת היה לנו לומר י"ח ברכות כמו בחול, ולהזכיר קדושת היום בעבודה, כפי שמתפללים בר"ח ובחור"מ. רק משום כבוד שבת לא אטרחוהו רבנו, ותקנו

למוסף שייך בדיעבד הברכה של חול (משנ"ב שם, סק"ד).

מי שהתחיל להתפלל שמונ"ע ונזכר שהתפלל כבר

ב] והנה לגבי מי שטעה בעיקר חיובו בתפילה, כגון שהתחיל להתפלל שמו"ע מפני שסבר שלא התפלל עדיין, ונזכר באמצע התפילה שכבר התפלל, כתב השו"ע (קז, א) שפוסק אפילו באמצע הברכה, ואינו יכול לסיימה בתורת תפילת נדבה, כיון שכבר התחיל בה לשם חובה, שוב אינו יכול להחשיבה בתורת נדבה, דאי אפשר להביא קרבן שחציו חובה וחציו נדבה (משנ"ב שם, סק"ז). והטעם בזה, דמכיון שנזכר שכבר התפלל, שוב אין כאן תורת תפילה כלל, והרי זה נחשב כנזכר בדבר שמעכב בתפילה שצריך להפסיק מיד.

ולכאורה ה"ה בנידוננו, דכיון שאמר בימות החמה 'משיב הרוח ומוריד הגשם', הרי זה כמי שקלקל תפילתו, ואין לה תורת תפילה כלל, וא"כ יהא הדין שמפסיק מיד כשנזכר, אפילו נזכר באמצע הברכה.

ג] אלא שיש לחלק, דהתם כשנזכר שכבר התפלל, נמצא שאין לו שום שייכות חיוב לברכות השמו"ע, ולפיכך מפסיק מיד. משא"כ בנידון דידן שעדיין מוטל עליו חיוב שמו"ע [שהרי דינו שחוזר ומתפלל], ועדיין יש לו שייכות חיוב לכל ברכה וברכה, וא"כ אפשר דמפני זה צריך לסיים את הברכה שאוחז בה, ורק לאחר מכן יחזור לראש.

טעה ואמר 'יעלה ויבא' שלא בר"ח

ד] והנה יעוי' ברמ"א (קח, יב) שכתב, דמי שטעה והזכיר מאורע של שאר ימים בתפילה שלא בזמנה [כגון שהזכיר יעלה ויבא שלא בר"ח וחווה"מ, או שהוסיף של שבת ויו"ט בחול וכה"ג], אם נזכר שטעה, פוסק אפילו באמצע הברכה, ע"ש.

והנה במקרה זה, הרי מדובר באדם שחייב בעצם להתפלל, ומוטל על האדם חיוב של כל ברכה וברכה מ"ח ברכות שמו"ע, ואעפ"כ כתב הרמ"א שמפסיק גם באמצע ברכה.

ולכאורה יש להוציא מכאן דכ"ש בנידון דידן, שהזכיר בטעות 'משיב הרוח ומוריד הגשם', שאינו רק טעות אלא גם קלקול, דבזה ודאי יש לומר דיפסיק באמצע הברכה ויחזור לראש כל זמן שלא הזכיר שם ה' בחתימה. וכן נראה הלכה למעשה שאם טעה ואמר 'מוריד הגשם' בימות החמה, פוסק אפילו באמצע ברכה וחוזר לראש.

נזכר שטעה קודם חתימת הברכה

ה] עוד יש לדון בנידו"ד אם נזכר שטעה אחר הזכרת 'השם' מקודם לחתימת הברכה (בכל אחת מברכות השמונ"ע). דהנה לעיל הזכרנו ההלכה דמי שטעה וסבר שהתפלל כבר, ונזכר באמצע השמונ"ע, פוסק אפילו באמצע הברכה, ואינו יכול להמשיך בתורת נדבה. ובזה דעת מרן הגריש"א זצ"ל שאם נזכר אחרי שכבר אמר "ברוך אתה ה'" בברכה שאוחז בה, צריך לסיים החתימה של אותה הברכה, או

שייכות לברכה, וכל כמה דמצי לתיקוני טפי הברכה יש לו לתקן, לכן יש לו לסיים החתימה או לומר 'למדני חוקיך'. ונבאר הדבר מפני מה 'למדני חוקיך' הוי תיקון טפי מאמירת 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד', ונקדים לזה הקדמה.

**טעה ואמר ברכת 'שהחיינו'
בקידוש של ליל יו"ט אחרון
של פסח**

[ח] בספר שש"כ (ח"ב פרק מ"ז סעי' מ"ג) דן לענין מי שאמר "שהחיינו" בקידוש ליל יו"ט אחרון של פסח (שהדין הוא שאין אומרים בו שהחיינו כמבואר בשו"ע תצ"ז), וכתב דלא הוה הפסק בין הקידוש לשתית הכוס. וכ"ה בספר מקראי קודש (ח"ב סימן סב) בשם הגרשז"א זצ"ל.

והוסיף בשש"כ (שם), אמנם אם נזכר מיד אחרי שאמר "ברוך אתה ה'" (היינו תחילת ברכת שהחיינו), לא יגמור לומר "למדני חוקיך", אלא יפסיק מיד וישתה מן היין, ואחר שתייתו יאמר "ברוך שם כבוד וכו'".

והביא השש"כ ראייה מדברי השעה"צ (רט), (יב) לגבי מי שסבר שלפניו כוס יין וברך בורא פרי הגפן ונמצא שהוא מים, שיוצא בברכה זו לענין שאר כוסות של יין שישתה אח"כ כיון שדעתו היתה עליהם, אבל אם אמר "ברוך שם כבוד וכו'" אחר ברכה שאמר בטעות, נחשב הדבר להפסק ולא יוכל לשתות אח"כ כוסות יין אחרים. ומוכח אפוא דהחזרה מהברכה הוי הפסק, ולכן אם טעה והחל

שיסיים באמרו "למדני חוקיך". [ויל"ע אם "למדני חוקיך" מתקן את הברכה לגמרי, או רק מתקן קצת, דהוה כקורא בתורה, כמבואר במשנ"ב (קיד, ס"ק ל"ב) עי"ש].

ולפי"ז יש לעיין נמי בנידו"ד, במי שטעה ואמר 'משיב הרוח ומוריד הגשם' בימות החמה, ונזכר אחרי שכבר אמר "ברוך אתה ה'" באותה ברכה שאחז בה, האם יסיים בחתימת הברכה ההיא, או יסיים ב"למדני חוקיך".

[ו] ויש לומר בנידו"ד דיסיים בחתימת אותה הברכה. דדווקא לגבי מי שטעה ונזכר שכבר התפלל, כיון שלא מוטל עליו כלל תורת חיוב תפילה כלפי אותה התפילה, ואין הוא שייך בברכות ההם, לכן שם יש מקום לסיים בנוסח "למדני חוקיך". לא כן בנידו"ד שעדיין מוטלת עליו חובת תפילה, שהרי דינו שחוזר לראש, לפיכך י"ל דבזה ראוי יותר לסיים בחתימת אותה הברכה, שאז תהיה גמר הברכה שפתח בה שהוא בעצם עדיין מחוייב ושייך בה.

**כיצד עדיף לסיים ברכה
שטעה בה**

[ז] והנה גם במקום שאינו שייך כלל בתורת הברכות ההם, שבזה הורה הגריש"א זצ"ל שאם כבר אמר שם ה' בחתימה, עליו לסיים הברכה קודם שיחזור לראש, והסיום יהא או באותה החתימה של הברכה ההיא, או באמירת 'למדני חוקיך'. מ"מ נראה דעכ"פ לא יסיים באמירת 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד', כי אין באמירה זו שום

לבטלה, ונשאר הדבר בעינו דהוי ברכה לבטלה. משא"כ אמירת "למדני חוקיך" משלים את אמירת שם ה' לכדי פסוק בתהילים, לכך י"ל דלא יחשב הפסק. ולפיכך ה"ה בנידו"ד, אם טעה ואמר 'מוריד הגשם' בימות החמה, ונשכר לאחר שאמר שם ה' בחתימת הברכה, הרי שצריך לסיים החתימה או לומר 'למדני חוקיך' אבל לא יאמר 'ברוך שם כבוד וכו', דכל כמה דמצוי לתקן טפי צריך לתקן הברכה ששייך בה. ואילו אמירת 'ברוך שם כבוד' יכולה להיאמר רק במקום שאינו שייך באותה הברכה כלל, וכמו שנתבאר החילוק בזה לעיל.

לברך "שהחיינו" ישתה תחילה ולא יפסיק באמירת 'למדני חוקיך'.

[ט] ולענ"ד נראה שאין מזה ראייה, והחילוק ברור. לפי ששונה אמירת 'למדני חוקיך' מאמירת 'ברוך שם כבוד' וכו', ד'ברוך שם כבוד' הוא ענין צדדי שאינו מתקן אמירת שם ה', אלא הוא כענין בקשת מחילה על שאמר שם ה' לבטלה, וראה בשו"ע (רו, ה) לענין מי שבירך על פרי ונפל מידיו שצריך לחזור ולברך וז"ל, צריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד על שהוציא שם שמים לבטלה, ע"כ. מבואר ש'ברוך שם' אינו מתקן מה שהוציא שם שמים

סג סיכום סג

א: מי שטעה בשבת בתפילת שחרית והתחיל תפילה של יום חול, ונזכר באמצע הברכה, עליו לסיים אותה הברכה, ולחזור לתחילת נוסח השבת.

ב: מי שעמד בתפילת שמונ"ע ונזכר באמצע הברכה שכבר התפלל מקודם, עליו להפסיק במקום שנזכר, ולא יסיים הברכה ההיא.

ג: מי שטעה בתפילת יום חול והזכיר מעין מאורע אחר, כגון שאמר 'יעלה ויבוא', פוסק באמצע הברכה וחוזר לראש.

ד: מי שטעה ואמר 'מוריד הגשם' בימות החמה, ונזכר באמצע אחת מברכות שמונ"ע, פוסק היכן שנזכר ולא יסיים הברכה, וחוזר לראש.

ה: אמנם אם נזכר אחר שאמר שם ד' בחתימת הברכה ההיא, ע"ד מרן הגריש"א זצ"ל צריך לחתום הברכה, בין ע"י שיאמר חתימת אותה הברכה ובין שיאמר 'למדני חוקיך'. ונראה דעכ"פ לא יסיים באמירת 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'.

סימן י

בענין טעה ולא הזכיר 'טל ומטר' במנחה של ערש"ק

שאלה: מי שטעה ולא אמר 'ותן טל ומטר' במנחה של ערש"ק [ולא הספיק לחזור ולהתפלל מנחה], האם יתפלל ערבית בליל שבת שתיים.

תשובה: נחלקו בזה רבותינו האחרונים. ודעת מרן הגריש"א זצ"ל, שצריך לחזור ולהתפלל ערבית ליל שבת שתיים, והסכים בזה לסברת מרן הגר"ח הלוי זצ"ל. אולם אם טעה בימות הקיץ ושאל בטעות 'ותן טל ומטר', יתכן בהחלט שלכו"ע צריך להתפלל ערבית שתיים, מאחר שהזכיר דבר קללה בתוך הברכה.

חייב אני הרי זו לחובתי, ואם לאו הרי תפילה זו נדבה'.

**לא הזכיר שבת במנחה בשבת,
או לא הזכיר יעלה ויבוא
במנחה בר"ח**

אמנם כל זה כשמשלים לנדבה ביום חול, אבל אם שכח לומר 'יעלה ויבוא' במנחה של ר"ח שחל ביום שישי, כתב המשנ"ב (שם, ס"ק ל"ו) שלא יתפלל ערבית של שבת (דהיינו מוצאי ר"ח) ב' תפילות, "דאינו מועיל כלום, ורק שיכול להתפלל בנדבה, ואין מתפללין תפלת נדבה בשבת", ע"כ.

**לא הזכיר 'טל ומטר' במנחה של
ערש"ק, דעת הגר"ח והגריש"א**

[ב] והנה בשו"ע לא מבואר מה הדין אם שכח ולא אמר 'טל ומטר' במנחה בערב שבת, שלכאורה הרי גם שם לא ירוויח אם יתפלל תפילת המעריב דליל שבת ב' פעמים, שהרי אין מזכירין בשבת שאילת גשמים. ועל פניו נראה כי גם זה תלוי בב' שיטות הנ"ל, ובזה לא תועיל

[א] הנה בשו"ע (קה, יא) מובאת מחלוקת הראשונים, ר"י וחכמי פרובינצה, במי שטעה במנחה של שבת ולא הזכיר של שבת, האם יתפלל במוצאי שבת ערבית שתיים. כמו כן אם טעה ולא הזכיר 'יעלה ויבוא' במנחה של ראש חודש, האם יתפלל במוצאי ר"ח ערבית שתיים (ראה תוס' מס' ברכות כו, ב' ד"ה טעה). והצדדים בזה, מאחר שכעבור אותו היום כבר לא יזכיר מה שהחסיר, לפיכך אין תועלת במה שיחזור ויתפלל ב', או שמא נחשב זה כמי שהחסיר את כל התפילה ולא התפלל כלל, לכן יש לו לחזור ולהשלים בערבית ב' תפילות (משנ"ב שם, ס"ק ל"ב). וכיון שמחלוקת זו לא הוכרעה כתב השו"ע שיתפלל בערבית תפילת השלמה בתורת נדבה, דהיינו שיתנה ויאמר 'אם

הכרעת הדין להתפלל ב' בתורת נדבה, שהרי בשבת אין מתפללים תפילת נדבה.

אולם בכתבי מרן הגר"ח הלוי זצ"ל (סטנציל אות א) מובא, דשונה הזכרת שאילת 'ותן טל ומטר' שהיא מסדר מטבע התפילה, ואם לא אמרו, הוי משנה ממטבע שטבעו חכמים, ונחשב כאילו לא התפלל כלל. וממילא השלמת התפילה היא אינה רק השלמת ההזכרה שחיסר (שבזה לכאורה לא היה מועיל בשבת, דבלא"ה אינו מתקן ההשמטה שחיסר לדעה א' בראשונים הנ"ל) אלא היא השלמה של תפילה שלמה שחיסר. ואינו דומה לאם החסיר 'יעלה ויבוא' שהוא רק חיוב הזכרה, ולא חלק מהמטבע הבסיסי של התפילה, ולא חשיב כלא התפלל כלל, וממילא גדר ההשלמה הוא רק כדי שיזכיר 'יעלה ויבוא', ולכן בזה שייכת המחלוקת אם יתפלל בערבית ב', די"א שלא יועיל מה שיתפלל ב' כיון דבלא"ה אינו משלים החסר. וכן דעתו של מרן הגריש"א זצ"ל כדברי הגר"ח זי"ע.

ולכן מי שלא הזכיר 'טל ומטר' במנחה ביום שישי, יתפלל בליל שבת שתים לכו"ע, מאחר ותפילת המנחה שלו נידונת כאילו לא התפלל כלל.

דעת הגרצ"פ והגרשז"א

ג אמנם יש חולקים על דברי הגר"ח הלוי, וראה בשו"ת הר צבי (או"ח א, נד) שכתב להוכיח דלא כסברת הגר"ח, שהרי מי ששכח לומר בימות החורף 'טל ומטר'

ואמר רק 'ותן ברכה', יכול להשלים שאילת 'טל ומטר' בשומע תפילה, א"כ מוכח שאין 'טל ומטר' נחשב למטבע הברכה באופן שמעכב את צורת 'ברכת השנים'. אך לכאורה אי"ז כ"כ ראייה מוכרחת, דאפשר שכן היתה צורת התקנה להזכיר 'טל ומטר' או בברכת השנים או בשומע תפילה, אבל כשלא הזכיר בשניהם הוי שינוי ממטבע התפילה.

וראה בהליכות שלמה (תפילה פ"ח ארוחות הלכה הע' 82) שהובא שם שדעת מרן הגרשז"א זצ"ל היתה כדעת ה'הר צבי', שהזכרת 'טל ומטר' שוה ל'יעלה ויבוא' שנחלקו בזה הראשונים.

דעת המשנ"ב

ד והנה דעת המשנ"ב בזה אינה ברורה, ואולי יש לדייק מדבריו (קח, ס"ק ל"ה, וע"ע קח, סק"ט, ובביה"ל קיז סעי' ה' ד"ה אם) שכתב וז"ל, בדווקא נקט 'יעלה ויבוא', דאם שכח 'טל ומטר' או 'משיב הרוח' בשבת, ור"ח במנחה, או ששכח שאר דבר המצריכו לחזור ולהתפלל, לכו"ע יתפלל בערב שתים, דהא ירויח זה בתפילת התשלומין, עכ"ל. משמע דס"ל ש'טל ומטר' שוה ל'יעלה ויבוא', שחוזר ומתפלל רק בגלל שירוויח, ולא בגלל שב'טל ומטר' עקר את מטבע הברכה (ודלא כהגר"ח).

אך אי"ז מוכרח, כי השעה"צ (שם) כתב שדין זה פשוט, דהיינו דברים פשוטים שאינם צריכים ראייה, דאם יש

אפשרות להשלים ודאי שצריך להשלים, ואינו נכנס לדון על מקרה שאינו יכול להשלים, כבנידוד"ד, ודו"ק.

נפק"מ בין דעת הגר"ח הלוי לדעת הגרצ"פ

ה] ויש לדון, במי שבתפילת חול המועד של פסח הזכיר 'יעלה ויבוא', אבל בטעות אמר 'טל ומטר', וחזר והתפלל ובתפילה השניה אמר 'ותן ברכה' אבל בפעם זו שכח להזכיר 'יעלה ויבוא'. דאם נדון שאין כאן תפילה, אז יצטרך להתפלל פעם שלישית, אבל אם חסרה לו רק ההזכרה, אז ממ"נ הרי הזכיר את שניהם. והדבר לכאורה יהיה תלוי בפלוגתת הגר"ח הלוי והגרצ"פ הנ"ל.

ואכן יעוי' בשו"ת הר צבי (שם) שכתב, דמי שהתפלל בר"ח כסלו והזכיר 'יעלה ויבא' ושכח לומר 'טל ומטר', וכשחזר והתפלל בשנית הזכיר 'טל ומטר' אבל שכח לומר 'יעלה ויבא', שתלה הנידון בשתי ההבנות הנ"ל, והורה שכדי לצאת ידי ספיקא יתפלל תפילה שלישית בתורת נדבה.

טעה ואמר 'טל ומטר' בקיץ במנחה ביום שישי

ו] והנה כל הדברים הנ"ל (מחלוקת הגר"ח הלוי והחולקים עליו) אמורים במי שלא אמר 'טל ומטר' בימות החורף. אולם אדם שטעה ואמר 'טל ומטר' בימות החמה במנחה של ערש"ק, יתכן שבזה לכו"ע צריך להתפלל ערבית של שבת שתיים, כי 'טל ומטר' בימות החמה סימן קללה הוא, ולכו"ע כמאן דלא התפלל דמי.

דהנה יעוי' בביה"ל (ק"ז, סעי' ה' ד"ה אם) שכ' שמי שאמר 'טל ומטר' בימות החמה, אינו יכול לתקן בשומע תפילה, כי זה קלקול לברכה. ולא דמי למי שלא אמר 'טל ומטר' בימות החורף, שזה רק חיסרון, ויכול להשלימו בשומע תפילה. ומאותו הטעם כתב בביה"ל (ק"ז, סעי' ג' ד"ה אם. ועי' בנשמ"א ח"א כ"ד, א') שאם טעה ואמר 'טל ומטר' בימות החמה, לכתחילה צריך לחזור לתחילת הברכה, גם אם עדיין אוחז תוך כדי דיבור. וכאמור הטעם משום שהזכיר דבר קללה ויש לתקנו כדבעי. וע"ע במשנ"ב (תפח, יב) שאף מתבטא שטעות זו נחשבת כברכה לבטלה.

לפיכך נראה לחדש, דאף להחולקים על הגר"ח הלוי, יודו דאם טעה בקיץ ואמר במנחה של ערש"ק "ותן טל ומטר", הוי קלקול הברכה, וכמי שלא התפלל דמי, וצריך להתפלל בליל שבת ב' תפילות הלחש, לתשלומין.

לא הזכיר 'יעלה ויבוא' בברכהמ"ז האם ישלים ב'הרחמן'

ז] בפתיחת דברינו הבאנו מחלוקת ר"י וחכמי פרובינצה לענין מי ששכח במנחה דר"ח 'יעלה ויבוא' האם ישלים ב' תפילות ערבית במוצאי ר"ח, ונתבאר שנחלקו האם 'יעלה ויבוא' הוי רק הזכרה (ר"י), או חלק ממטבע נוסח התפילה (חכמי פרובינצה).

והנה הרמ"א בהלכות ברכת המזון (קפח, ז) כתב, שמי ששכח ולא הזכיר 'יעלה ויבוא' בברכת המזון בראש חודש,

יתכן שעכ"פ יש לאמרו בתוך שאר 'הרחמן', כמוש"נ לענין 'על הנסים', ומוסיף הרמ"א דשמא יש לחלק, כי ב'יעלה ויבוא' יש הזכרת שמות הקודש ואין לאומרם לבטלה^א, ומסיים הרמ"א "כן נראה לי, וכן נוהגין".

רואים אנו מדבריו, ש'יעלה ויבוא' זו רק הזכרה, וניתן היה להשלים הזכרה זו גם אחרי ברכת המזון, אלא שמחמת חשש הזכרת השמות שלא כדין למעשה המנהג שלא להזכיר.

אך כמובן החילוק בזה פשוט, דגבי ברכהמ"ז הזכרת 'יעלה ויבוא' אינה מעכבת, שכן אין חיוב לאכול סעודה בר"ה, ולכן לא יזכרנו שלא במקומו. אבל לענין תפילת שמו"ע דהוי לעיכובא שפיר ס"ל לחכמי פרוביצנא דהוי כחלק ממטבע הברכה^ב.

☸ סיכום ☸

א: נחלקו הראשונים לענין מי ששכח 'יעלה ויבוא' במנחה דר"ת, האם יתפלל ב' בערבית דמוצאי ר"ח.

ב: נחלקו האחרונים לענין מי ששכח 'טל ומטר לברכה' בימות הגשמים במנחה של ערש"ק, דלדעת הגר"ח הלוי כל הראשונים (הנ"ל סעיף א') יודו שצריך לחזור ולהתפלל ערבית של שבת ב', וכן נקט מרן הגריש"א זצ"ל. ולדעת הגרצ"פ פראנק עדיין הדבר שנוי במחלוקת אותם הראשונים, וכן נקט הגרשז"א זצ"ל. ודעת המשנ"ב לא ברירא בזה.

ג: אמנם נראה דאם אמר בימות הקיץ 'ותן טל ומטר' במנחה של ערש"ק, לכו"ע יחזור ויתפלל ב' תפילות לחש בערבית של ליל שבת.

ד: אם טעה ושכח להזכיר 'יעלה ויבוא' בר"ה, וחזר והתפלל והזכיר 'יעלה ויבוא' אך טעה ושכח להזכיר 'טל ומטר', הדין בזה יהיה תלוי במחלוקת האחרונים הנ"ל (סעי' ב'), אם צריך לחזור ולהתפלל תפילה שלישית, או שכבר יצא ממה נפשך.

א. יעו"ש בביה"ל (שם ד"ה ואין) שמביא שהמג"א תמה על זה, וכי אסור לומר תחנונים שיש בהן הזכרת שמות, ודוקא ברכה לבטלה אסור. ומביא מש"כ הבגדי ישע, שבכאן לגבי יעלה ויבוא שכונתו בזה לצאת ידי חיוב ברכה גרע, ויש בזה חשש ברכה לבטלה.

ב. וראה בזכרון שמואל (סי' כב) שדימה את נידון ברכהמ"ז לתפילת שמו"ע, ועי' היטב במג"א (קפח, יג) ובמשנ"ב שם (ס"ק כט).

❁ סימן יא ❁

בענין מי שטעה בהזכרת "משיב הרוח ומוריד הגשם" בימות הגשמים

שאלה: מי שלא הזכיר 'משיב הרוח' או 'מוריד הגשם' בימות החורף, מה דינו.

תשובה: אם הזכיר 'מוריד הטל' אינו צריך לחזור, אך אם לא סיים הברכה יחזור. אם לא הזכיר 'מוריד הטל' אף שאמר 'משיב הרוח' הרי זה מעכב וצריך לחזור. ולכן מי שמסופק (תוך ל' יום) אם אמר 'מוריד הגשם' או לא, אם הוא מבני א"י שנוהגים לומר בימות הקיץ 'מוריד הטל', אין צריך לחזור. ואם הוא מבני חו"ל שאין נוהגים לומר בימות הקיץ 'מוריד הטל' (לנוסח אשכנז), צריך לחזור. ולענין הזכרת 'משיב הרוח' אם שכח לומר א"י מעכב, ולכן אם הזכיר רק 'מוריד הגשם' ולא הזכיר 'משיב הרוח' אינו חוזר, וי"א שכל שלא סיים הברכה יחזור לומר 'משיב הרוח מוריד הגשם'.

הגשם' ולא אמר 'משיב הרוח' אין מחזירין אותו, כמבואר בשו"ע (שם סעיף ג). ומבאר המשנ"ב (ס"ק י"א) וז"ל, דרוחות וכן טל אין נעצרין בלא"ה ואמירתו לא מעלה ולא מוריד א'. ומ"מ לכתחילה נוהגין בכל המקומות לומר משיב הרוח בהזכרה

הזכרת 'משיב הרוח'

א] כתב השו"ע (קיד, ה) וז"ל, בימות הגשמים אם לא אמר מוריד הגשם מחזירין אותו, עכ"ל. והיינו ששכח לומר 'מוריד הגשם' הגם שהזכיר 'משיב הרוח' אין די בכך. וה"ה אם אמר רק 'מוריד

א. יש להוסיף בזה שיש חילוק מהותי בין גשם לטל, כי הנה הגשם נקרא 'גבורות גשמים' והטעם מבאר הגר"א (אד"א וזאת הברכה) וז"ל: הגשמים אינם ע"פ מהלך הטבע כלל, כי כל הדברים שבעולם אומרים הפילוסופים שהוא ע"פ הטבע אף זריחת השמש ושקיעתה, אבל על הגשמים הם מודים שאינם ע"פ טבע כלל, באשר אנו רואים שפעמים לא ירד כלל ופעמים ירד בכל יום ויום, ולכן נקראת 'גבורת גשמים' שבזה ניכר גבורת ה' יותר מכל הדברים וכו', לפיכך קבועה בתחית המתים כו', כי גם בתחיית המתים מודים כולם שאינו ע"פ טבע, שע"פ טבע לא יתכן שיהא אדם הנרקב מזמן רב לחזור ולחיות, ולכן קבועה בתחיית המתים, עכ"ל. וזהו כוונת המשנ"ב 'דרוחות וכן טל אין נעצרין בלא"ה ואמירתו לא מעלה ולא מוריד', כי כל עיקר מטרת הבקשה על הגשמים היא כדברי רש"י בפרשת בראשית (ב, ה) שהקב"ה לא המטיר גשם כל זמן שלא היה אדם המכיר בטובתן של גשמים, וזה כאמור, שהגשם אינו מסור לטבע והאדם מכיר שהכל ממנו ית', ולכן נקבעה תפילה על הגשם, משא"כ לענין הטל והרוח שנמצאים תמיד ומסורים כביכול לטבע ואין

לא סיים את הברכה. אולם בספר אשי ישראל הביא בשם הגר"ק שליט"א, שטוב לחזור ולהזכיר 'משיב הרוח' כל שלא סיים הברכה.

נסתפק לו אם הזכיר 'מוריד הגשם'

ב] והנה מה שכתבנו דמי שלא הזכיר 'מוריד הגשם' בימות החורף חוזר, היינו כשלא אמר כלום, אבל אם הזכיר 'מוריד הטל', אינו צריך לחזור (שו"ע סי' קיד, ה). על כן, בני א"י שנוהגים להזכיר 'מוריד הטל' גם בימות הקיץ², אם נסתפק לו אם הזכיר 'משיב הרוח' ומוריד הגשם, הרי שהוא בחזקת שהזכיר עכ"פ 'מוריד הטל', ואין צריך לחזור. אבל למנהג בני חו"ל³ (לנוסח אשכנז) שאין מזכירין 'מוריד הטל' בימות החמה, כתב הרמ"א (קיד, ח) וז"ל, אם נסתפק לו אם אמר מוריד הגשם בימות הגשמים, כל ל' יום חוזר, דודאי אמר כמו שרגיל והרי לא

בימות הגשמים שמועיל אז לנגב לחות הארץ שהיא מרובה, עכ"ל.

ולכן אם אמר רק 'משיב הרוח' (בלא 'מוריד הגשם') צריך לחזור ולהתפלל (עיי' משנ"ב ס"ק כ"ז), אבל אם אמר 'מוריד הגשם' ולא אמר 'משיב הרוח' כתב המשנ"ב (ס"ק יב) בשם המג"א שאפילו עדיין לא סיים הברכה א"צ לחזור מאחר שאין חיוב כלל להזכיר רוח וטל לעולם.

וראיתי במשנ"ב מהדורת 'דרשו' שהעירו מדברי הביה"ל (קכז, ב' ד"ה אומר) שכ' לגבי מי ששכח לומר 'זכרנו' ו'מי כמוך', שאם נזכר קודם שאמר ברוך אתה ד', יחזור. וא"כ מדוע לא יחזור גם כאן כשלא הזכיר 'משיב הרוח'. אך יש לחלק, כי אמירת 'זכרנו' היא תקנת הגאונים (עיי' רא"ש ברכות פ"א סי' ט"ז, הובא במשנ"ב תקפב, ס"ק כ"ז) ואילו כאן כתב המג"א לגבי טל ורוח 'שאין חיוב כלל לאומרו', ולכן כל שלא הזכיר אין לו לחזור, גם אם עדיין

אדם מכיר בהם כ"כ. ומקור הדברים הוא ממה שאמרו בגמ' בתענית (ג, א) 'תנא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר מאי טעמא אמר רבי חנינא לפי שאין נעצרינן' (יעו"ש שאמרו כן גם על רוחות). וראה בלב אליהו (פר' עקב) שמוסיף שמטעם זה אין גשם בעולם כמו שיש אויר, למרות יסודו של חובות הלבבות (שער הבחינה פ"ה) שכל דבר שנצרך יותר זימנו הקב"ה טפי, כי כאן רצה הקב"ה שהאדם יכיר בו, ע"ש.

ב. מקור אמירת טל בא"י בימות החמה אינו ברור. ועיי' בהגר"א בשו"ע סי' קיד ג', ובעיון תפילה (באוצר התפילות) כותב שמנהג הגר"א היה לומר. ויעו"י בהלכות הגר"א ומנהגיו (להגר"מ שטרנבוך שליט"א) שדן האם תלמידי הגר"א הנהיגו כן מאחר שהספרדים בלא"ה נהגו כן, או שבא"י נהוג כן מפאת שצריכה טל ואי"ז חיוב ולכן בגולה לא מדכרינן לה, ונפק"מ לבן אר"י שנסע לחו"ל ע"מ לחזור. וע"ע בר"ן (תענית ב, א בדה"ר) שלפי פירוש אחד היה מנהג להזכיר. וע"ע בנימוקי או"ח סי' תפ"ח שתמה טובא על המנהג שלא לומר 'מוריד הטל' בימות הקיץ.
ג. עיי' ברמ"א (קיד, ג) ובט"ז שם סק"ח.

הזכיר לא טל ולא גשם. לאחר ל' יום אינו חוזר, עכ"ל.

וע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, בן חו"ל שנמצא בארץ ודעתו לחזור לחו"ל, אינו צריך לנהוג כמנהג א"י להזכיר 'מוריד הטל' בימות הקיץ (הכוונה לתפילת לחש שלו, אבל אם ניגש להיות שליח צבור חייב לנהוג כפי מנהג בני אר"י), וכנראה הטעם הוא מאחר שגם המנהג לומר 'מוריד הטל' בא"י (כנגד דברי הרמ"א) אינו כ"כ ברור, וכפי שכתבנו בהערה לעיל בסמוך.

ג] הנה לענין דקדוק הלשון איך מבטאים 'מוריד הגשם', ע"ד מרנן הגר"מ פינשטיין והגריש"א זצ"ל, יש לומר 'משיב הרוח ומוריד הגשם' (הגימ"ל בקמץ), וכפי שנהגו אבותינו, ואין לשנות ממנהג אבותינו. ושמעתי מפי מרן הגריש"א זצ"ל, שאמר שהרב פרי מגדים (בסידורו הגיון לב) הביא הנוסח בקמץ ואם הפרמ"ג כתב כך בודאי בירר הענין ולא סמך דעתו על אותו זי"פן בלבד, והיא הנוסחה הנכונה^ה.

☸ סיכום ☸

א: אם שכח לומר 'מוריד הגשם' בימות הגשמים, צריך לחזור, גם אם אמר 'משיב הרוח'.

ב: אמר 'מוריד הגשם' ולא אמר 'משיב הרוח', מעיקר הדין אי"צ לתקן גם אם לא סיים הברכה. וע"ד הגר"ח"ק טוב לחזור ולתקן הנוסח.

ג: אם לא אמר 'מוריד הגשם' ובמקום אמר 'מוריד הטל', אי"צ לחזור.

ד: נסתפק לו אם הזכיר 'מוריד הגשם', ישנו חילוק בין בני אר"י לבני חו"ל. בני אר"י שרגילים לומר בימות החמה 'מוריד הטל', הרי שעומדת לו חזקתו דמסתמא אמר

ד. כ"כ בשו"ת אג"מ (אר"ח ד, מ-טו): 'בדבר מוריד הגשם, צריך לומר בקמץ תחת הגימל, כי סוף ענין הוא שצריך לומר בקמץ כדאיתא בנדרים דף ל"ז דא"ר יצחק דמקרא סופרים הוא הלכה למשה, מסיני ופי' אח"כ שהוא דרך ארץ, ופי' הר"ן והרא"ש והתוס' שהוא שכשיש בו אתנחתא נקרא בקמץ, והוא כל כה"ג אף בהפסק דאתנחתא וכ"ש בהפסק דסוף פסוק, וברכה ארוכה היא בכמה הפסקים יותר גדולים אף כסוף פסוק וכ"ש אתנחתא'.
ה. עי' משנ"ב סי' תר"ז ס"ק י"א בענין שינוי מנוסח המופיע בסידורים, על אף במקום שנראה שיש טעות בנוסח. וצ"ע קצת ממש"כ המשנ"ב בסי' תקפ"ד סק"ג שנראה שם מדבריו שיש לומר בנוסח מסויים, אף אם בסידורים נרשם אחרת, ויל"ע.

'מוריד הטל' ויצא יד"ח. בני חו"ל לנוסח אשכנז שאינם אומרים בימות החמה 'מוריד הטל', הרי שעומדת לו חזקתו דמסתמא לא הזכיר דבר וצריך לחזור לראש התפילה.

ה: בן חו"ל שנמצא באר"י בימות החמה, וכוונתו לשוב לחו"ל, ע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, אינו צריך לומר 'מוריד הטל' כמנהג בני אר"י, אך אם ניגש לפני העמוד להיות ש"ץ ינהג כנוסח בני אר"י.

סימן יב

בענין חזרה בתפילה למי ששכח להזכיר גשמים בימות החורף

שאלה: המסופק אם הזכיר בימות הגשמים "משיב הרוח ומוריד הגשם" או את בקשת "ותן טל ומטר", אימתי צריך לחזור ולהתפלל.

תשובה: כל שלושים יום הוא בחזקת שאמר כמו שהיה רגיל בעבר, ולכן בן חו"ל שמתפלל נוסח אשכנז, צריך לחזור ולהתפלל, כיון שחזקתו שלא הזכיר דבר. ובן אר"י אינו חוזר מכיון שחזקתו שאמר 'מוריד הטל' שיוצא בזה. ומ"מ אם ברור לו שהיה בדעתו בתחילת התפילה להזכיר בתפילה 'מוריד הגשם', ולאחר זמן עלה בלבו ספק אם אמר, אינו צריך לחזור ולהתפלל. אבל אם התעורר לו הספק מיד אחרי התפילה, צריך לחזור. אם עברו כבר שלושים יום או שהזכיר תשעים פעמים את ההזכרה החדשה (המוקדם מביניהם), נעשה מוחזק באמירתו, ואנו תולים שהזכיר כדבעי, ואינו צריך לחזור ולהתפלל.

**ספק הזכרת מוריד הגשם
בימות החורף**

ל' יום שאומר אותו ג' פעמים בכל יום, משם ואילך אם אינו זוכר אם הזכיר גשם הרי הוא בחזקת שלא הזכיר גשם, ואינו צריך לחזור. וכתב הרמ"א ז"ל, וכן לדידן, אם אמר עד מכלכל חיים בלא משיב הרוח ומוריד הגשם שמזכירין בימות הגשמים, וכן אם אמר בשמיני עצרת צ' פעמים אתה גבור עד מוריד הגשם, אם נסתפק אח"כ אם הזכיר או לא, חזקה שהזכירו, עכ"ל.

שלושים יום או תשעים פעמים

ב] והנה כשנעמוד על דקדוק דברי השו"ע, נבחין כי בהלכה ח' כתב השו"ע "עד שלושים יום", ואילו בהלכה ט' כתב

א] כתב השו"ע (קיד, ח) ז"ל, בימות החמה, אם נסתפק אם הזכיר מוריד הגשם אם לא, עד ל' יום בחזקת שהזכיר הגשם, וצריך לחזור. והוסיף הרמ"א ז"ל, וה"ה לדידן דאין מזכירין טל בימות החמה, אם נסתפק לו אם אמר מוריד הגשם בימות הגשמים, כל ל' יום, חוזר, דודאי אמר כמו שרגיל והרי לא הזכיר לא טל ולא גשם; לאחר ל' יום אינו חוזר, עכ"ל.

ומוסיף השו"ע (שם, ט) ז"ל, אם ביום ראשון של פסח אומר ברכת אתה גבור עד מוריד הטל צ' פעמים, כנגד

ג] ולענין דין הש"ץ, עי' בשערי תשובה (שם, טו) שכ' בשם המאמר מרדכי, שמי שהוא ש"ץ קבוע (כגון בעל 'חיוב') ומחזיר תפלת שחרית ומנחה, בי"ח יום סגי. שהרי הורגל לשונו צ' פעמים ע"י חזרת הש"ץ.

נזכר מיד או אחר זמן מופלג

ד] והנה גם תוך ל' יום אם נפל בלבו הספק, כתב המשנ"ב (שם, לח) שמ"מ אם ברור לו שהיה בדעתו לזכור מעין המאורע בתוך התפילה, ולאחר זמן מופלג נפל ספק בלבו אם זכר בתפלה או לא, אין צריך לחזור, אבל אם נתעורר הספק מיד אחר התפלה יש לחזור.

ושיעור של "מיד", אמר מרן הגריש"א זצ"ל, שהוא קודם ששמע "גשם" מהשליח ציבור בחזרת הש"ץ. וטעמו נראה, דע"י ששומע מהש"ץ הזכרת הגשם, מתעורר לב האדם להיזכר אם הזכיר בתפילת הלחש שלו, וכיון שאינו בטוח, כנראה שכוונתו בתחילת התפילה להזכיר הגשם, לא עמדה לו. אבל אם הזכרת הש"ץ לגשם, אינה מפילה הספק בלבו, הרי שככל הנראה מה שכיוון בתחילת התפילה להזכיר הגשם, עלה בידו כן.

ספק הזכיר 'יעלה ויבוא'

ה] והנה הרמ"א (תכב, א) כתב לענין 'יעלה ויבוא' בר"ח ז"ל, ואם הוא ספק אם הזכיר או לאו, אין צריך לחזור, עכ"ל.

השו"ע "תשעים פעמים". ויש לברר, היאך קובעים את הל' יום הללו, האם בעינין ל' יום ממש, כולל שבתות שיש בהם תפילות מוסף, ונמצא שמזכיר יותר מתשעים פעמים, או שמא הדבר תלוי בהזכרת תשעים פעמים ולא בעינין ל' יום.

הדבר נפק"מ לענין חזקת אמירת "מוריד הגשם", שבשלושים יום יש יותר מתשעים פעמים (ע"י תפילות המוספים), ולאידך גיסא לענין "ותן טל ומטר" אין בשלושים הזכרה תשעים פעמים (מאחר שבתפילות של שבת לא מזכירים ותן טל ומטר).

וכתב המשנ"ב (שם, לו) ז"ל, ואע"ג דבסעיף ט' כתב דדי בצ' פעמים ובל' יום יש יותר מזה מפני תפילת המוספין, כבר תירצו הרבה מאחרונים דל' יום גם כן רצה לומר כמנין תפילות התמידות שיש בל' יום דהיינו ג"פ ביום, וא"כ לדבריהם לא בעינין ל' יום שלימים אלא כיון שהושלם צ' תפילות ממילא הורגל לשונו לומר כהלכה. ולענין 'שאלה' דאין בל' יום צ' תפילות, מפני תפילת שבת ויו"ט שאין בהן רק שבע ברכות, יצמח מזה חומרא, דיהא צריך לחזור מספיקא אפילו אחר ל' יום עד שיושלם צ' תפילות שהורגל לשונו לומר בהן כהוגן, עכ"ל.

אך מוסיף המשנ"ב ז"ל, ומדברי הגר"א ועוד כמה אחרונים משמע, דהעיקר תלוי רק בל' יום בין להקל בין להחמיר, ונראה דלמעשה יש להקל כשניהם דספק ברכות להקל, עכ"ל.

שמבואר בשו"ע (קז, א) "אם הוא מסופק אם התפלל חוזר ומתפלל", ומתנה ואומר, אם לא התפללתי תהא לחובתי, ואם התפללתי תהא לנדבה. ואע"פ שכל ספק דרבנן להקל, מ"מ הכא חוזר ומתפלל, מפני שהלוואי ויתפלל אדם כל היום בתורת נדבה, וע"י חידוש וכדלקמיה. והכא נמי לכאורה היה לנו להורות שיחזור ויתפלל על צד הספק, ואי"צ שיחדש דבר בתפילתו, דאין לך חידוש גדול מזה שיצא ידי ספיקו.

ובע"כ צריך לומר שיש חילוק בין אדם שספק לו אם התפלל או לא, לאדם שודאי התפלל רק ספק לו אם הזכיר ההזכרה הנצרכת, לפי שגם תפילה בלי הזכרה יש כאן חפצא דתפילה^א, ולכן בכי האי גוונא ד'מוריד הגשם' וכד', מכריעים הספק ע"פ חזקה שהזכיר את ההזכרה, אבל מי שיש לו ספק בעצם התפילה, אז מורין לו להתפלל תפילה נדבה.

ולמעשה, בזמן הזה אין אנו נוהגים להתפלל תפילת נדבה מחמת הספק, וכמו שכתב השו"ע (קז, ז) וז"ל, אבל אם אינו יכול לכונן יפה קרינן ביה "למה לי רוב זבחיכם", והלואי שיוכל לכונן בג' תפלות הקבועות ליום, עכ"ל. וכן שמעתי ממרן הגריש"א זצ"ל, שאם אדם מסופק אם הזכיר גשם, שאין להחמיר על

ובטעם הדבר מפני מה לא אמרי' דכיון שלא הורגל לומר 'יעלה ויבוא' ל' יום ברציפות, הרי חזקתו שלא אמר, ולמה הוי בגדר 'ספק'. כתב המשנ"ב (שם, י) שהטעם הוא, מכיון שאין עוברים שלשים יום שאין מזכירין בו יעלה ויבוא, אי"ז חזקה שלמה לומר שבודאי לא הזכיר. ומ"מ כתב המשנ"ב, שלהלכה לא נקטינן כן, דרוב האחרונים וכמעט כולם חולקין ע"ז, וסוברין דאפילו בספק צריך לחזור ולהתפלל, דמסתמא התפלל כמו שרגיל בכל יום בלא יעלה ויבוא.

מיהו הוסיף המשנ"ב, שכבר כתב לעיל (סימן קיד, ס"ק ל"ח) בשם האחרונים, דאם ברור לו שהיה בדעתו לזכור מעין המאורע בתוך התפילה, ולאחר זמן מופלג נפל ספק בלבו אם זכר בתפילה או לא, אין צריך לחזור, אך כ"ז אם הספק נפל לו לאחר זמן, אבל אם נתעורר לו הספק מיד אחר התפילה יש לו לחזור. ויל"ע מהו השיעור של 'מיד' לגבי יעלה ויבוא.

הסתפק אם הזכיר 'גשם' האם יוכל להתפלל תפילת נדבה

[ו] והנה יש לשאול בכל זה, מפני מה אחרי ל' יום אם נפל ספק בלבו אם הזכיר 'מוריד הגשם', תולים את הדבר שחזקתו שאמר כדבעי, ולא מורים לו להתפלל מספק תפילת נדבה, ע"ד מה

א. ידועים דברי התוס' בברכות (כו, ב) ודברי הגר"ח שמחלק בין יעלה ויבוא למוריד הגשם, כמו שביארנו בסימן י', ואכמ"ל.

עצמו ולהתפלל תפילת נדבה (עי' משנ"ב סי' זצ"ל, מי שהתפלל מתוך הסידור מלה קח, ס"ק ל"ג). ואגב ע"ד מרן הגריש"א במלה, יש להניח שהתפלל כדין.

☸ סיכום ☸

א: מי שנסתפק אם הזכיר 'מוריד הגשם' (וגם ברור לו שלא אמר 'מוריד הטל') אם עברו עליו ל' יום בימות הגשמים או תשעים תפילות, הראשון שמביניהם, הרי זה בחזקת שאמר, וסמכין על החזקה בכה"ג, ואין להחמיר להתפלל תפילת נדבה.

ב: מי ששם על לבו בתחילת התפילה לומר 'מוריד הגשם' וכן 'ותן טל ומטר', ואח"כ נפל לו ספק אם הזכיר גשם בתפילתו, אם בא ספקו לאחר זמן מופלג מעת שהתפלל, אי"צ לחזור. ואם היה זה מיד אחר תפילתו, הר"ז חוזר ומתפלל. ושיעורו עד שישמע מהש"ץ שמזכיר 'מוריד הגשם'.

סימן יג

בענין ההבדל המהותי שבין הזכרת "מוריד הגשם" להזכרת
 "ותן טל ומטר"

שאלה: מצינו כמה חילוקי דינים בין הזכרת "מוריד הגשם" להזכרת "ותן טל ומטר", כמו שנפרט להלן, ויש להבין מהו החילוק בין הזכרות אלו.

תשובה: ישנו חילוק מהותי בין הזכרת "מוריד הגשם" לבקשת "ותן טל ומטר", ש"מוריד הגשם" בא בתורת שבח על גבורות הקב"ה, ואילו "ותן טל ומטר" בא בתורת בקשה ושאיילה. ובחילוק זה תלויים כל חילוקי הדינים, כמו שיבואר לפנינו.

תשרי שבכל מדינה (ומתחילים החל מיום השישים לתקופה).

4) בהזכרת "טל ומטר" מזכירים גם בחורף "טל" (הגם שזה לא מעכב כמבואר בשו"ע קיז, ד), ואילו בהזכרת "מוריד הגשם" אין מזכירים "טל" בחורף.

5) כן מצינו שינוי לשון, שבהזכרת "מוריד הגשם" משתמשים במילה "גשם", ואילו בברכת השנים משתמשים בלשון "מטר".

חילוק מהותי בין ההזכרה
 ב"מחיה מתים" לבקשה
 ב"ברך עלינו"

ב] ולצורך ביאור החילוק המהותי שבין ההזכרות, תחילה יש להביא בזה מה שכתב הטור (קיד, ו) וז"ל, טעה ולא הזכיר גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו,

חילוקי הדינים שבין "מוריד הגשם" ל"ותן טל ומטר"

א] ראשית נציין כמה חילוקי דינים שמצינו בין הזכרת "מוריד הגשם" להזכרת "טל ומטר", ונבאר טעם החילוקים:

1) בהזכרת "מוריד הגשם" יוצא בדיעבד אם טעה ואמר "מוריד הטל" במקום, ואילו בבקשת "טל ומטר" אינו יוצא בהזכרת טל בלבד, ומעכב להזכיר מטר (שו"ע קיז, ד).

2) טעה ושכח להזכיר "טל ומטר", יוכל להשלים בברכת 'שומע תפילה', מה שאין כן אם שכח "מוריד הגשם" (שם סעיף ה').

3) הזכרת "מוריד הגשם" מתחילים כל העולם להזכירו בשמיני עצרת, ואילו בהזכרת "טל ומטר" יש חילוקים בין המדינות לפי זמן תחילת תקופת

תפילה' תחנונים ובקשה היא, לכן אין לה שייכות ל'שבח' אלא ל'תחנונים'.

הזכרת גבורות טל במקום גשמים

ג] ועפ"ז יתבאר מש"כ הבית יוסף (סי קי"ז) מפני מה ב"מוריד הגשם" סגי בדיעבד אם הזכיר "מוריד טל" במקום, משא"כ בברכת השנים דלא סגי אם אמר רק "ותן טל". וז"ל הב"י, ותמיהא לי, כיון דתנא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר, היאך הזכרת הטל עולה במקום מה שחייב להזכיר גשם. וצריך לומר, שכיון שבגבורות אין אנו שואלים אלא מזכירים לשבח להקב"ה, נהי דלכתחילה צריך לשבח שהוא מוריד הגשם שהוא דבר הנעצר וצריך להתפלל עליו, מכל מקום בדיעבד אם שבחו בטל אע"פ שמתוך שאינו נעצר אין צריך להתפלל עליו מאחר ששיבח, מיהא בדבר שהוא צורך העולם אין מחזירין אותו, אבל כשלא שיבח לא בטל ולא במטר מחזירין אותו. והא דאמרינן דאם הזכיר טל ולא הזכיר מטר אין מחזירין אותו היינו דוקא בהזכרת גבורות, אבל בשאלה בברכת השנים מחזירין אותו, עכ"ל.

מבואר מדבריו, דדוקא גבי "מוריד הגשם" שהוא שבח, סגי אם שיבח ב"טל", אבל גבי ברכת השנים שהיא בקשה, ודאי מעכב לבקש דוקא על הגשם, ולא סגי אם ביקש טל בימות הגשמים.

טעה ולא שאל בברכת השנים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה, מכלל דבהזכרה אין לו תקנה לאומרה בשומע תפלה, וטעמא משום דשאלה שהיא בקשה שייכא בשומע תפלה, אבל הזכרה שהיא שבח אין ענינה בשומע תפלה, לכן אם שכח ולא הזכיר עד שסיים הברכה חוזר לראש, וכ"כ רב אלפס וא"א ז"ל, עכ"ל. ובבית יוסף הוסיף וז"ל, וטעמא משום דהזכרה שאינה אלא שבח, לא שייכא בשומע תפילה שהיא תחנונים ובקשת צרכים, עכ"ל.

וכ"ה ברבינו יונה (ברכות יט, ב בדה"ר) וז"ל, מפני שברכה זו אינה אלא שבח שאנו משבחים לבורא שהוא מחיה מתים ומוריד הגשם, ואינו יכול לומר שבח בשומע תפלה שהיא תחנונים, אבל כשטעה ולא הזכיר שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו, דכיון שהשאלה היא תחנונים שאנו מבקשים מהבורא שיתן גשמים לברכה על פני האדמה, יכול לאומרה בשומע תפלה שהיא ג"כ תחנונים, עכ"ל.

מבואר אפוא מדברי הראשונים, שהזכרת "מוריד הגשם" חלוקה במהותה מהזכרת "תן טל ומטר", שזו הראשונה הזכרת שבח היא, ואילו "טל ומטר" בקשה היא. ומהאי טעמא כאמור יש חילוק ביניהם לענין השלמה בשומע תפילה, כי תוכן משמעות ברכת 'שומע

א. וע"ע בתוס' בברכות כט, ב ד"ה הא.

טל הוא נצרך לעולם בכל עת, כי על ידו מתברכת התבואה, וכינו את הטל 'טל תחיה', הרי שבהזכרתו יש שבח לקב"ה, אף בימות הגשמים. משא"כ לענין ברכת השנים, שמהותה בקשה מאת הקב"ה שיברך עלינו את השנה, הרי שלכל תקופה יש את הברכה שלה, ולכן בחורף לא די במה שיבקש טל, כי בתקופת החורף העולם צריך לגשמים בעיקר.

**שינוי נוסח ברכת גבורות
שמזכירים "גשם" לעומת ברכת
השנים שמזכירים "מטר"**

ה] וע"פ האמור יתבאר שינוי הלשון, שבברכת גבורות הנוסח הוא "גשם", ואילו בברכת השנים הנוסח הוא "מטר". וראיתי מביאים בשם החשק שלמה (תענית ב, א) והישועות יעקב (סי' קיד), כי מילת 'מטר' מורה על גשם היורד לברכה, משא"כ מילת 'גשם' הוא שם כללי לכל מיני הגשמים.

ולהמתבאר עולה יפה החילוק, כי בברכת גבורות גשמים מזכירים את גבורות הקב"ה, ולכן הנוסח הוא "גשם" לפי שגבורתו בכל מיני גשמים, משא"כ בברכת השנים אנו מבקשים גשמי ברכה, ולכן הנוסח הוא "מטר", ודו"ק.

**החילוק בזמנים בשאילת מטר
שיש בין המדינות**

ו] ע"פ האמור יתבאר היטב מדוע בהזכרת "מוריד הגשם" מתחילים לבקש כולם בזמן אחד, ואילו בבקשת "ותן טל ומטר" חלוקת תחילת זמן הבקשה

וחזר הבית יוסף ושנה דבריו (שם) וז"ל, וכן אם לא שאל מטר בימות הגשמים מחזירין אותו, אפילו ששאל טל, אע"פ שבהזכרה אינו כן כדפרישית לעיל וכו', וכתב הר"ן (א, ב ד"ה היה עומד) בשם הרמב"ן דהבו דלא לוסוף עלה, דבהזכרה הוא דאיתמר ואין דנין כן בשאלה, לפי שיש שבח והודאה במה שאינו נעצר כמו שיש במה שהוא נעצר, לפיכך הזכרה של ריצוי וגבורת גשמים עומדת במקומה, אבל היאך יתכן לומר בשאלה שתהא שאלת מה שאינו צריך לשאול עולה לו במקום מה שצריך לשאול הא ודאי ליתא, עכ"ל.

**מפני מה מזכירים "טל" בימות
החורף בברכת השנים**

ד] והנה יש לבאר מדוע ב"מוריד הגשם" אין מזכירים גם "טל", ואילו בברכת השנים מזכירים גם "טל" עם המטר. ונראה להסביר ע"פ דברי הט"ז (ק"ז, סק"ד) שכתב וז"ל, לעיל לענין הזכרה בסי' ק"ד סגי בהזכרת טל, נ"ל הטעם דבהזכרה עיקר טעם שתקנוהו שם משום שהגשמים חיים לעולם כמ"ש שם, וטל ג"כ חיים לעולם, שעל ידו מתברכת התבואה וזה נודע בהרבה מקומות שקראו לטל תחיה, ע"כ סגי בהזכרה זו, משא"כ כאן שאנו מבקשים כל דבר המביא לידי ברכה הן טל הן גשם, עכ"ל. ונראה להרחיב בביאור דבריו ע"פ מה שנתבאר לעיל, דיסוד ברכת גבורות היא שבח, ועל כן כל דבר שיש בו שבח השייך לאותו הזמן, יוצא בו ידי חובה, ולכן כיון שגם

בעת שהגיע זמן גשמים בא"י ואז כולנו מזכירים, וזהו ביום אחרון של חג הסוכות והוא שמיני עצרת, מפני שאז זמן גשמים בא"י. ואף ע"ג דהשאלה גם בא"י מתחיל בג' מרחשון כמ"ש שם, זהו מפני כדי שיגיעו העולי רגלים למקומם, עכ"ל.

הזכרת "ותן טל ומטר" מיד אחר שמיני עצרת

ז [הנה בארץ ישראל מתחילים לשאול "טל ומטר" החל מז' במרחשון, ואילו בחו"ל מתחילים רק בס' יום אחר תחילת תקופת תשרי^ב. ויש לדון בבן חו"ל שהזכיר "תן טל ומטר" אחרי ז' חשון קודם ס' יום בתקופה. וכן לענין בן אר"י ששאל "טל ומטר" קודם ז' במרחשון מה דינם.

ולענין בן חו"ל שהקדים לשאול קודם התקופה (שבדר"כ הוא נופל על הרביעי בדצמבר למנינים), ראה במשנ"ב (ק"ז, ס"ק י"ג) שכתב וז"ל, דאם שאל מטר אחר החג אף קודם ס' יום דתקופה במדינות הצריכות למטר בתחלת החורף, צריך לחזור ולהתפלל רק בתורת נדבה, עכ"ל. ובביה"ל (שם ס"ב ד"ה הצריכים) כתב וז"ל, וה"ה בכל זה אם טעה ושאל מטר מז' מרחשון ולהלן, במדינות שבחו"ל הצריכין מטר בתחלת החורף, יחזור ויתפלל ויתנה כנ"ל, והכל מהך טעמא כי בברכ"י ובש"ת פסק דבדיעבד אין צריך לחזור ולהתפלל

בין המדינות השונות. לפי שלענין שבח גבורות ה', הרי שמשמיני עצרת ראוי ליתן שבח על גבורותיו שמשיב הרוח ומוריד הגשם, שכן אז מתחיל זמן החורף. אבל לענין בקשה ושאלת טל ומטר, כיון שמבקשים שירד מטר לברכה, הרי שכל מקום זקוק לזמן אחר בו יתחילו לרדת הגשמים, לפיכך זמנם חלוק.

ומשכך, אם הקדים לבקש טרם הזמן הראוי לתקופת אותה המדינה, יתכן ויש בזה קללה. משא"כ באר"י שזמנם קבוע להיות נצרכים לגשמים משמיני עצרת ואילך, ואינם כפופים לזמן התקופה, אלא שאין שואלין לגשמים מפני עולי רגלים עד שישובו לביתם, לכן אפשר ואם הקדים בן אר"י לבקש קודם ז' במרחשון שאין בזה כ"כ סימן קללה, ויתבאר דינם להלן (אות ד-ה).

וכן כתב הערוך השולחן (קיד, ג) וז"ל, הזכרה לא דמי לשאלה, דשאלה כל מדינה ומדינה שואלת לפי עת הגשמים שלה כמו שיתבאר בסימן קי"ז, אבל הזכרה כל העולם מזכירים ביום אחד. דבשלמא שאלה שמבקשין מהקב"ה "ותן טל ומטר" ממילא דכל אחד מבקש בזמן שצריך לה. אבל הזכרה הוא רק שמזכירין גבורותיו של הקב"ה, כולם מזכירים בהזמן שניכר גבורותיו של הקב"ה, והיינו

ב. בענין הארצות שימי החורף שלהם הם בימות הקיץ של אר"י, וימות הקיץ שלהם הם בימות החורף של אר"י, כגון ארגנטינה, ברזיל, אוסטרליה וכד', האם הם מבקשים לפי התקופה או לפי בני אר"י, ראה בשו"ת תורת חיים (ח"ג סי' ג') ובספר שערים המצויינים בהלכה (סי' י"ט סק"ג) בשו"ת בצל החכמה (ח"ו סי' פ"ה) דעת גדולי הדורות בזה.

לחזור לחו"ל, מ"מ אינו יחזור, מאחר שבלא"ה יש פוסקים דס"ל שכל אחד מזכיר לפי המקום שנמצא בו (עי' משנ"ב שם סק"ה).

ואם בן חו"ל נמצא באר"י ודעתו להיות האר"י עד ר"ח אדר א', דעת מרן הגריש"א זצ"ל שעליו לשאול "טל ומטר" כמו בני א"י החל מז' במרחשון.

ח] ולענין בן אר"י שהקדים לשאול "טל ומטר" קודם ז' במרחשון, דעת מרן הגריש"א זצ"ל שאינו חוזר, כיון שנחשב כזמן הרצוי לגשמים באר"י, אלא שאין מבקשים מפני עולי רגלים, מ"מ אין זה סימן קללה לארץ אם יתחילו הגשמים, לכן אינו חוזר. אמנם דעת החזו"א שחוזר^ג, וכן משמע בשערי תשובה (סי' קח, ס"ק י"ז) בשם השלמי ציבור, ודו"ק.

כהרדב"ז, ומבואר שם בהרדב"ז טעמו, דכיון שבמקום ההוא הוא זמן גשם, אף על פי שאין עתה צורך לגשמים אין לחזור התפלה בשביל זה, כיון שעכ"פ אינו סימן קללה, והוא כסברת המג"א הנ"ל. ומדה"ח וחי"א ועוד איזה אחרונים משמע דלא תפסו זה הסברא לדינא, אם לא שיש עצירת גשמים בהדיא, ע"כ נראה שיעשה כדברינו כנ"ל, עכ"ל.

מבואר אפוא דהכרעת המשנ"ב, דבן חו"ל שהקדים ושאל לגשמים בטרם זמנו, יחזור ויתפלל ויתנה שאם אינו חייב הרי תפילתו בתורת נדבה. ולמעשה דעת מרן הגריש"א זצ"ל, ע"פ גליון הרעק"א (סק"ג), שאין צריך לחזור כלל. ובפרט אם אותו בן חו"ל נמצא בא"י והקדים לשאול "טל ומטר" קודם ס' לתקופה, אף שדעתו

❁ סיכום ❁

א: שונה במהותה הזכרת "מוריד הגשם" מהזכרת "ותן טל ומטר", כי הזכרת "מוריד הגשם" באה ליתן שבח על גבורותיו של הקב"ה, ואילו הזכרת "ותן טל ומטר" באה לשם בקשת שפע של גשמי ברכה. וראה לעיל בתוך הדברים שכתבנו חמש נפק"מ בזה.

ב: מתוקף החילוק הנ"ל, נמצא הפרש בין זמן בקשת "ותן טל ומטר" בין הארצות, שבאר"י מבקשים טל ומטר החל מז' במרחשון, ואילו בחו"ל החל מיום הס' לתקופת תשרי^ד (שהוא בדרך כלל ה-4 בדצמבר למניינם).

ג: אי לכך, בן חו"ל שטעה והקדים שאילת "טל ומטר" קודם לזמן הראוי לו, כיון שזמנו נמדד לפי עת תקופת תשרי, לפיכך לדעת המשנ"ב צריך לחזור ולהתפלל, ויעשה תנאי שאם אינו צריך לחזור הר"ז תפילת נדבה. ואילו דעת מרן הגריש"א

ג. דינים והנהגות לחזו"א (פ"ד אות כ"ז).

ד. ראה בענין זה במשנ"ב שבהוצ' 'דרשו', סי' קי"ז הערה 3.

זצ"ל שאין חוזר ומתפלל. ובפרט אם הוא נמצא באותו הזמן באר"י, שאינו חוזר. ואם דעתו לשהות באר"י עד ר"ח אדר (ובשנת העיבור עד ר"ח אדר א'), ע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, עליו לנהוג בשאילת "טל ומטר" כבן אר"י.

ד: בן אר"י שטעה והקדים לשאול "טל ומטר" קודם ז' במרחשון, ע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, אינו חוזר ומתפלל. ולדעת החזו"א חוזר ומתפלל.

סימן יד

בענין נשיאת כפים לכהן שטרם הגיע לגיל מצוות

שאלה: מאיזה גיל מותר לכהן לעלות לדוכן לישא כפיו.

תשובה: מגיל י"ג ואילך מותר לכהן לעלות לבדו, ואין צריך בדיקה על גדלותו, שאנו סומכים על החזקה. במה דברים אמורים, באופן עראי, אבל בקביעות אינו יכול לעלות לדוכן א"כ נתמלא זקנו. וכל זה כשעולה לבדו, אבל אם עולה עם עוד כהנים מותר גם בקביעות.

במקומות שנוהגים לישא כפים רק בימים טובים, מותר לבן י"ג שנה שעדיין לא נתמלא זקנו לישא כפיו לבדו כל הרגל, כי זה נחשב כעראי ולא כקבע. גם קטן (שיודע לישא כפיו כהלכה) יכול לעלות לדוכן עם עוד כהנים, מדין חינוך.

גיל הראוי לנשיאת כפים

[א] איתא בגמ' בחולין (כד, ב), תנו רבנן, נתמלא זקנו ראוי ליעשות שליח ציבור ולירד לפני התיבה ולישא את כפיו, מאימתי כשר לעבודה, משיביא שתי שערות, רבי אומר אומר אני עד שיהא בן עשרים.

ובתוס' (שם ד"ה נתמלא) הקשו, שבגמ' מגילה מבואר כי די בב' שערות, וחילקו התוס' דבגמרא מגילה מדובר לענין ארעי, אבל להיות ש"ץ קבוע או להתפלל בתעניות ובמעמדות ולישא כפים, אינו ראוי עד שיתמלא זקנו.

עוד הקשו התוס', שבגמ' סוכה (מב, א) משמע, שאפילו קטן נושא את כפיו.

ותירצו התוס' שמה שאמרו שקטן נושא את כפיו, היינו כשעולה לדוכן עם הגדולים, אבל לישא כפיו בפנ"ע צריך שביא ב' שערות. והוכיחו התוס' דבריהם ממה שאמרו (ערכין יג, ב) לענין שיר שהיו אומרים הלווים על הקרבן, "בין רגלי הלווים היו עומדין וצערי הלווים היו נקראים", הרי שקטן יכול לעמוד עם הגדול אצל הדוכן.

ויעוי' ברשב"א שם בחולין שהביא את דברי התוס' בזה הלשון, ובתוס' מפרשין שהוא פורס עם הגדולים לבסומי קלא, כמו שהיו עושין בשיר, וכדתנן בערכין ובין רגלי הכהנים היו עומדין וצוערי לויים היו נקראין, עכ"ל. ולפי זה צ"ב, שהרי לגבי שיר הלווים לא עלו

אינו כשאר זמני החנוך שהוא כבר חמש כבר שית, כי אם בשיודע לישא כפיו כמנהגי הכהנים, עכ"ל.

ג] והנה כבר ידועה מחלוקת הראשונים בענין חיוב 'מצוות חינוך', האם הוא חיוב על האב או על הבן, ויש התולים זאת בפלוגתת רש"י ותוס' במשנת "נשים ועבדים וקטנים פטורין מקריאת שמע" (ברכות כ, א), ואכמ"ל. וא"כ לכאורה מה שכ' השו"ע (הנ"ל) שכהן קטן נושא את כפיו עם הגדולים, מצד מצוות חינוך, לכאורה הוא רק אם אביו עולה עמו, לאותם שיטות שחיוב החינוך מוטל על האב ולא על הקטן. אמנם מסתימת השו"ע משמע שקטן עולה לדוכן לשם חינוך עם כהנים אחרים גדולים, גם בלי אביו.

ד] ודע כי כאשר הקטן נושא כפיו לשם מצוות חינוך, הרי שלכאורה חלק מהחינוך הוא ללמדו לעלות בקביעות, ולא רק באופן ארעי. וכן נראה נוטה דעת הביה"ל (ד"ה אבל), שלשם חינוך ולהתלמד מותר אפילו בקביעות. וא"כ מה שכ' התוס' (הנ"ל) שבן י"ג שלא נתמלא זקנו לא יעלה בקביעות, נראה שכוונתו לישא כפיו לבדו, אך עם כהנים אחרים יכול לישא כפים גם בקביעות, שהרי מי שבן י"ג שלא נתמלא זקנו לא גרע מקטן, שכאמור עולה עם אחרים גם בקביעות. וגם להחולקים לענין קטן שלא יעלה

הקטנים לשיר בשוה עם הגדולים, רק עמדו עמהם לבסומי קלא, שיש בזה ענין של "זה קלי ואנוהו", וא"כ איך נוכל ללמוד מזה ההיתר לענין ברכת כהנים, שיכול גם קטן לישא כפיו עם הגדול, וצ"ע.

אמנם זה פשוט שהקטן יוכל לישא את כפיו, מדין חינוך, שכן מחנכים את הקטנים לקיים מצוות, גם כי יגדל לא תסור ממנו. אלא שבתוס' משמע דקטן נושא כפיו עם הגדול מדינא, ולא רק מצד מצוות 'חינוך', ויל"ע.

קטן הנושא כפיו לשם מצוות חינוך

ב] ברם, להלכה מובא בשו"ע (קכח, לד) וז"ל, קטן שלא הביא שתי שערות, אינו נושא את כפיו בפני עצמו כלל, אבל עם כהנים שהם גדולים, נושא ללמוד ולהתחנך, עכ"ל. מבואר שכל עיקר חיוב הקטן לעלות הוא מדין חינוך.

ודע כי לענין 'דין חינוך' אין בו גיל קבוע, כי אם לפי הבנת הילד. וכמו שמצינו לענין מצוות סוכה, דקטן שאינו קורא 'אמא, אמא' בלילה, חייב בסוכה. וכן הוא לענין שאר מצוות, רק שברוב המצוות רוב הילדים מגיעים לכלל הבנה כבר בגיל חמש או שש, ויש לחנכם למצוות מגיל זה. אמנם לענין נשיאת כפיים כתב המשנ"ב (שם, ס"ק קכ"ג) וז"ל, וחינוך זה

א. ראה בספר חי' הגר"ח (סטנסיל, בסוף הספר בעניינים חדשים מהגרי"ז זצ"ל, הענין הראשון).

הדין שיעלה רק בדרך עראי ולא בקביעות (והתימה הוא ששני הדינים מקורם בעולת תמיד).

וראה בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' ט"ו) שכתב שהנפק"מ היא כשיש כמה נערים בני י"ג שלא נתמלא זקנם, שעליהם לחלוק נשיאת כפים בתורנות, פעם זה יעלה ופעם זה, ולא יעלו בקביעות². ועוד כתב וז"ל, דמה דאמרינן דבלא נתמלא זקנו לא יעלה בקביעות ביחיד, הכוונה דמהך טעמא החיוב עליהם שיחזרו ויחפשו אחרי כהן גדול לישא כפיו, אבל לא לבטל נשיאת כפיים כל הימים, ובמקום שאין כהן גדול כלל שאף אחרי החיפוש לא אפשר למצוא כהן גדול יכול השלא נתמלא זקנו לעלות אף בקביעות, עכ"ל.

נשיאת כפים לבן י"ג שלא נתמלא זקנו בתעניות וימים נוראים

ה] הנה בדין נשיאת כפים בימים נוראים ותעניות, לענין בן י"ג שלא נתמלא זקנו, אם יכול לישא כפיו לבדו, כתב ה"ה"ל (סי' קכ"ח סעי' ל"ד ד"ה ולא) שמשמע מדברי התוס' (ה"ל) שבזה גם אקראי דינו כמו בקבע, ואין לו לישא כפיו. ולפלא שלא הביאו האחרונים דין זה, וצ"ע למעשה.

בקביעות אפילו עם אחרים, יתכן מאוד שבבן י"ג שלא נתמלא זקנו, יודו, מאחר שהוא כבר בן י"ג שנה.

אין שם כהן אחר רק בן י"ג שלא נתמלא זקנו

ה] לעיל נתבאר ע"פ התוס' שכהן בן י"ג שעדיין לא נתמלא זקנו, לא ישא כפיו בקביעות לבדו, כי אם כשעולה גדול עמו. והנה אם אין שם כהן אחר רק מי שהוא בן י"ג שנה ולא נתמלא זקנו, כותב ה"ה"ל (ד"ה ומיהו) שיכול לישא כפיו אפילו בקביעות, וכמו שמצינו לגבי שליח ציבור (סימן נג). וציין שם שהאליה רבה חולק בזה, וסובר שרק לעניין ש"ץ הקילו, כדי שלא יבטלו מלשמוע קדושה וקדיש וברכו. ולמעשה נראה מדברי ה"ה"ל שמצדד דלא כא"ר.

ולפי"ז יש להעיר, שא"כ נמצא שתמיד יכול בן י"ג לעלות לדוכן אף שלא נתמלא זקנו, שהרי מו"נ, אם אין כהן אחר, לדעת ה"ה"ל עולה גם בקביעות, ואם יש עוד כהנים הרי יכול לעלות עמהם ג"כ בקביעות, דהא לא גרע מקטן שעולה מדין חינוך, וא"כ אימתי נאמר

ב. והדבר מצוי בחיידרים, שתלמדי כיתות ז' וח' נעשו בר מצוה, והם מתפללים בכל יום בחיידר, והכהנים שבהם עולים לדוכן בכל יום, ומצוי שאין שם כהנים גדולים אחרים. דלדברי המנח"י עליהם לעשות תורנות. ולא ראינו שהקפידו בזה, וצ"ע [ולענין ישיבות לצעירים, יותר שכיח שיש שם בחורים כהנים שכבר החל להתמלא זקנם]. שו"ר בשו"ת אול"צ (ח"ב, פרק ח' תשובה ז') שכ' דכיון וגם הציבור שם הוא בן גילם שוב ליכא חסרון דכבוד הציבור, ויכולים לעלות בקביעות, ופוק חזי' דהכי עמא דבר.

צרוך וכד', כתב המשנ"ב (שם) דפשוט שאינו יכול לישא כפיו [ושטוב שיצא קודם רצה]. ומרן הגריש"א זצ"ל היה אומר כי הדבר נוגע מאוד לנערי בר מצוה, שצריכים להתלמד ביותר לומר ברכת כהנים בקול רם, דאל"כ אינם יכולים לישא כפים. ובפרט כשאולם ביהכנ"ס הוא מקום גדול ומרובה במתפללים, צריך הכהן להקפיד יותר להשמיע קולו בחוזקה (משנ"ב שם).

ח] ופשוט הוא שדין 'קול רם' הוא לכל כהן בפנ"ע, שצריך לברך בקול רם כאילו היה לבדו שם, ולא מועיל לו צירוף הקול של הכהנים האחרים שעמו. ויש לעי"א אם די בכך שקולו נשמע לעשרה אנשים הסמוכים לו, או שצריך שישמע קולו לכל המתפללין שם.¹

כנ"ל במקומות שנושאים כפים רק בימים טובים

ו] בחו"ל ובמקומות שנושאים כפים רק בימים טובים, כותב המשנ"ב (ס"ק קכה) מותר למי שהוא בן י"ג שנה לישא כפיו בכל רגל אפילו בפני עצמו, כדי לאחזוקי נפשיה בכהני, דלא מקרי זה אלא אקראי.

ברכת כהנים בקול רם

ז] חשוב לציין לענין אותם פרחי כהונה שנעשו בר מצוה שעדיין קולם רך, ואף יש בהם קצת ביישנות. דהנה אחד מדיני ברכת כהנים שצריך הכהן להשמיע את ברכת הכהנים בקול רם, באופן שקהל הנוכחים בביהכנ"ס יוכלו לשמוע, כמש"כ השו"ע (קכח, יד) ובמשנ"ב (ס"ק נ"ג) כתב ובעינין שיהא כל הקהל שומע. ולכן מי שאינו יכול להשמיע קולו, כגון שקולו

❁ סיכום ❁

א: קטן לא ישא כפיו כשהוא כהן יחיד על הדוכן, אבל עם אחרים מותר לו לשאת כפיו אף בקביעות, מדין חינוך.

ב: גדול שלא נתמלא זקנו, יכול לשאת כפיו לבדו, אך דווקא כשאינו עולה בקביעות לדוכן. אולם אם אין שם כהן אחר כי אם הוא לבדו, יכול לעלות אף בקביעות.

ג: כהנים נערים, שלא נתמלא זקנם, שמתפללים באופן קבוע עם חבריהם, ואין שם כהנים גדולים, י"א שלא יעלו בקביעות, אלא יעשו ביניהם תורנות. והמנהג להקל בזה, מאחר שאין בזה חסרון בכבוד הציבור כאשר הקהל הוא בני גילם.

ג. וראה בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק ח' תשובה ד') שכתב דיכול לברך מכיון שמתקיימת נשיאות כפיים בעשרה.

בית תפילה ☸ בענין נשיאת כפים לכהן שטרם הגיע לגיל מצוות

ד: בימים הנוראים ובתעניות, נשיאת כפים נחשבת כ'קבע', ולכן אם אין שם אלא כהן שלא נתמלא זקנו, לא יעלה לדוכן לבדו. אבל בימים טובים מותר לו לעלות לבדו.

ה: יש לעורר לנערים הנושאים כפיהם, שיאמרו ברכת כהנים בקול רם, לפי שיותר מצוי אצלם שאינם מגביהים קולם.

❁ סימן טו ❁

בענין ברכת מהנים בקול רם

שאלה: האם החזן והכהנים צריכים לומר את ברכת מהנים בקול רם.

תשובה: הלכה היא שהכהנים צריכים לומר את תיבות הברכה "בקול רם", דהיינו בקול בינוני ולא בלחש, ובמקום שיש קהל גדול על הכהנים לומר בקול רם ממש כדי שכל הצבור ישמע. ולכן מי שקולו צרוד וכדומה (שאינו יכול לדבר כי אם בלחש) אינו יכול לישא כפיו, וטוב שיצא קודם רצה. גם הש"ץ המקרא יקריא את תיבות הברכה בקול ולא בלחש.

ברכת מהנים בקול רם

[א] בפרשת נשא אומרת התורה "דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל אמור להם" (במדבר ו', כ"ג), ואמרו בגמ' (סוטה לח, א), תניא אידך "כה תברכו" בקול רם, או אינו אלא בלחש ת"ל "אמור להם" כאדם שאומר לחבירו, ע"כ. וכן פסק השו"ע (קכח, יד) וז"ל, אין מברכין אלא בלשון הקודש, ובעמידה, ובנשיאת כפים, ובקול רם, עכ"ל.

ובטור מביא בשם הירושלמי וז"ל, בקול רם, במעולה שבקולות לא גדול ולא קטן אלא בינוני, עכ"ל. וכתב המשנ"ב (קכח, ס"ק ג) וז"ל, היינו בקול בינוני לאפוקי בלחש, ומ"מ לפעמים צריך בקול רם ממש כגון שהמתפללים הם רבים ובעינין שיהא כל הקהל שומע כדאמרינן בספרי, עכ"ל.

מבואר מכל זה, שגדר הברכה, שתהא נאמרת ונשמעת בבחינת 'כאדם שאומר לחברו', ולכן צריך להשמיע הברכה אף לאותם הנמצאים בירכתי בית הכנסת, ולהגביה הקול, כאילו מדבר אף עם זה העומד אחרון בביהכנ"ס.

אמור להם

[ב] והנה דעת הט"ז (שם, ג) שמן התורה נדרש מ"אמור להם" שצריך הש"ץ להקריא את הכהנים מלה במלה, לומר לכהנים שעל הדוכן כל תיבה מברכת הכהנים (אולם הפר"ח כ' שהדרשה של "אמור להם" היא רק אסמכתא), וכ"כ בשעה"צ (שם, ס"ק נ"ט). וא"כ גם הש"ץ נכלל בגדר 'כאדם האומר לחברו', וממילא צריך להקריא להם באופן שהיה מדבר עם חברו, ומן התימה על אותם שליחי ציבור

המקריין לכהנים בלחש, וכ"ד מרן הגריש"א זצ"ל שגם המקרא לפנייהם צריך לומר את התיבות בקול רם.^א

ידיהם, עכ"ל. ושאלתי בעבר את מרן הגריש"א זצ"ל מדוע הרבה לויים אינם מקפידים לעשות כן. וענה לי, דודאי זו מצוותם לעשות כן, ואם יש הרבה לויים (יותר מהכהנים) יש לעשות חלוקה במצווה, באופן שכל לוי בפני עצמו יטול לכהן אחד, ולא שכמה לויים ירחצו ידיהם של כל הכהן.

נטילת ידיים לברכת כהנים

ג] כתב השו"ע (קכח, ו) וז"ל, אף על פי שנטלו הכהנים ידיהם שחרית, חוזרים ונוטלים ידיהם וכו' והלוי יוצק מים על

סיכום

א: על הכהנים לברך את הקהל, באופן שקולם ישמע בכל ביהכנ"ס, כמי שמדבר עם חברו וחברו שומעו.

ב: גם הש"ץ המקרא את תיבות הברכה לכהנים, יאמר את התיבות בקול כפי שמדבר עם חברו.

ג: לענין יציקם מים על ידיהם של הכהנים, יש ללוי לקיים המצווה בעצמו לבד, ולא כמה לוויים יחד.

א. והראוני שכ"כ המאירי (סוטה מ, א ד"ה סדר נשיאות) שהש"ץ אומר יברכך בקול רם והכהנים עונים כו', וכן כל הפסוק תיבה תיבה. וכ"כ הארחות חיים (הל' נשיאות כפים אות ו) וז"ל: "ומגביה קולו ואומר יברכך וגם הם אחרייו אומרים יברכך בקול ערב ובנגון גדול וכן כל מלה ומלה עד תום כל הפסוקים". וע"ע בדברי ר"א בן הרמב"ם בספר המספיק לעובדי השם (ח"ב פרק כח עמ' ריז) שכותב שצריך שקול שליח צבור וקול הכהן או הכהנים בהקראת הברכה יהיו שוים, לא שיגביה שליח ציבור קולו וינמיך הכהן או ינמיך שליח ציבור ויגביה הכהן ע"ש. וראה בספר 'הערות' למסכת סוטה (לה). ועי' בשו"ת ציץ אליעזר (חלק י"ד סי' י"ז) שמיישב קצת אלו ש"ץ שמקרין בלחש, והוא כדי שלא יסברו העם שהש"ץ מברך עם הכהן.

❁ סימן טז ❁

בענין סיום חזרת הש"ץ בתוך זמן תפילה

שאלה: האם צריך לסיים את תפילת הלחש וחזרת הש"ץ קודם סוף זמן תפילה, או די להתחיל את התפילה או את חזרת הש"ץ בתוך הזמן.

תשובה: על פי דעת הפוסקים, לא די להתחיל את התפילה בתוך הזמן, אלא צריך גם לגמור את כל התפילה בתוך זמן התפילה. הדברים אמורים, הן לגבי תפילת לחש, והן לגבי חזרת הש"ץ. וצריך להקפיד להתחיל את התפילה וחזרת הש"ץ, באופן שמשער שיוכל לסיים את כל התפילה קודם סוף זמן התפילה.

כמו כן, בתפילות ראש השנה ויום הכפורים, שמאריכים בפיוטים בחזרת הש"ץ, יש לדאוג להתחיל את חזרת הש"ץ של שחרית מבעוד מועד, באופן שמשערים שיוכלו לסיים את חזרת הש"ץ לפני סוף זמן תפילה (ואף לאלו המקפידים על סוף תפילה של המג"א ניתן להקל בזה כהזמן של הגר"א).

חזרת הש"ץ כשאין שהות לסיימו ביום

יתפללו בלחש ואחר כך יאמרו שליח ציבור: מגן, ומחיה, ויענה קדושה, ומסיים: האל הקדוש, אם אין שהות ביום לגמור י"ח ברכות, עכ"ל. כלומר, שלא יסמכו הציבור מפני הדחק לצאת רק בתפילת הש"ץ שיתפלל בקול רם, רק דעיקר תפילה בלחש הוא, ורק הש"ץ יקצר בתפילתו שבקול ולא יאמר כי אם שלוש ראשונות להוציאן ידי חובתן בקדושה (עכ"ל המשנ"ב שם סק"ב). ומוסיף הפמ"ג (אות ד') שהדברים אמורים בין בתפילת המנחה ובין בתפילת שחרית, כי גם בשחרית אין להתפלל אחרי שעבר הזמן,

[א] כתב הרמ"א (קכד, ב) וז"ל, שליח צבור שירא שיעבור זמן התפלה, יוכל להתפלל מיד בקול רם, והצבור מתפללין עמו מלה במלה בלחש עד לאחר האל הקדוש, וטוב שיהיה אחד לכל הפחות שיענה אמון אחר ברכת הש"ץ, עכ"ל. וכתב המג"א (הו"ד במשנ"ב שם סק"ז) ש"ירא שיעבור" הכוונה שלא יוכל הש"ץ לגמור כל י"ח ברכות תוך זמן תפלה.

ומציין המג"א גם לדברי השו"ע (רלב, א) שכתב וז"ל, אם השעה דחוקה,

שהוא ד' שעות^א.

לא הצריכו לחפש בכל תפלה אחר כל איש ואיש שבבהכ"נ אם יש שם מי שאינו בקי אם לאו, אלא תיקנו שיהיה ש"ץ חוזר התפלה לעולם, שמא יהיה פ"א בבהכ"נ מי שאינו בקי ויוציאו הש"ץ י"ח, עכ"ל. א"כ בזמנינו שהדבר לא שכיח כלל וכלל, ואין מי שאינו בקי להתפלל לבד (שישנם גם סידורים מתורגמים לכמה שפות זרות), לכן יתכן מאוד שלא תיקנו חזרת הש"ץ בכה"ג (אחרי הזמן) ויש כאן חשש ברכה לבטלה. ולכן אם נקלעו למצב שכזה, עדיף לדלג על חזרת הש"ץ. וכן הורה לי מרן הגריש"א זצ"ל הלכה למעשה.

ומבואר מכל זה, שלא די להתחיל את חזרת הש"ץ בתוך זמן תפילה, אלא צריך גם לסיים את החזרת הש"ץ קודם סוף הזמן. וכ"כ הקפידו בדבר, עד שבשעת הדחק^ב שאין בכוחם לגמור תפילת הלחש וחזרת הש"ץ קודם סוף הזמן, תיקנו שלא להתפלל כל חזרת הש"ץ כולה, אלא הציבור מתחילין עם הש"ץ בשוה ואומרים קדושה עם הש"ץ, ואח"כ כ"א ממשיך להתפלל בלחש^ג.

וכל שכן בזמנינו, שהציבור בקיאים בתפילה ואין הציבור יוצא בתפילת השליח צבור, וכל טעם חזרת הש"ץ הוא כמבואר בשו"ע (קכד, א) "כדי לקיים תקנת חכמים", ומבאר המשנ"ב (ס"ק י"ב) וז"ל, שכשתקנו חכמים שיחזור ש"ץ התפילה,

ב] ולכן למעשה ע"ד הפוסקים^ד, יש להקפיד בכל תפילות שחרית ומנחה, הן בחול והן בשבת, להתחיל את חזרת הש"ץ רק אם משערים שיוכלו לגמור את כל חזרת הש"ץ עד תומו לפני כלות זמן

א. ועי' בביה"ל (ד"ה שיעבור) שמעיר, דבשלמא במנחה שיעבור הזמן לגמרי, מוטב לדלג חזרת הש"ץ ולהוציא את הצבור רק בקדושה, אבל בשחרית אפילו אם יעבור זמן דד' שעות, אפשר שלא עקרו חז"ל תקנתם כדי להוציא את מי שאינו בקי בעצם חיוב התפלה שהוא עד חצות, עי"ש. ומבואר שיש צד שאחרי זמן תפילה אולי עקרו את התקנה של חזרת הש"ץ לגמרי, ונמצא שכל ברכותיו הן בטלה. ובפרט בזמנינו שלא שכיח כלל אדם שאינו בקי, ממילא אין סיבה לחלק בין שחרית למנחה. והרציתי הדברים לפני מרן הגריש"א זצ"ל ולא דחאם, והיה מובן ממנו שיש צד כזה.

ב. אבל שלא בשעת הדחק הסכימו הרבה מהאחרונים שלא לעשות כן, כי עיקר התקנה היתה מדינא להתפלל מתחילה בלחש ואח"כ בקול רם (משנ"ב סק"ו). אכן היו מגדולי הדור שהנהיגו בכמה ישיבות להתפלל מנחה קצרה לכתחילה, ומ"נ אין להעתיק מנהגם שהיה מסיבות מסוימות.

ג. וכ"כ המשנ"ב (פט, סק"ה) בשם המג"א לענין סוף זמן תפילה של שחרית, שצריך לסיים את התפילה תוך הזמן. וכל זה דלא כמש"כ בערוך השולחן (ק"ה) וז"ל, נראה מתוס' ברכות (ז, א ד"ה שאלמלא) דהולכין אחר התחלה ואם התחיל בזמן תפילה מקרי תפילה בזמנה, אע"פ שמסיימו לאחר הזמן, עי"ש עכ"ל. ועי"ש דהק' התוס' כיצד היה בלעם יכול לקלל ישראל בזמן כה מועט ב"רגע" של הקב"ה, ותני' התוס' דכיון שהתחיל שפיר דמי, אע"פ שכבר עבר אותו ה"רגע". ועי"ש באשל אברהם בוטשאטש (קד, ו) ובהג' הרמ"ך (רמב"ם מהדו' פרנקל פ"ג מהל' ה"ה).

ד. וכן שמעתי ממרן הגריש"א זצ"ל.

תפילה. ובמניינים שמתחילים להתפלל אחרי סוף זמן הק"ש, בקל יכולים ליכשל בזה, ויש ליזהר בזה. והדבר נוגע מאוד לראש השנה ויום הכפורים, שמאריכים בפיוטים וניגונים בחזרת הש"ץ, יש ליזהר להתחיל בזמן באופן שיוכלו לסיים כל חזרת הש"ץ קודם סוף זמן התפילה (של ד' שעות). ובימים הנוראים שמקפידים אנו לדקדק בהלכות, גם בדברים שלא מקפידים כל השנה (כגון פת פלטר), ודאי יש ליתן תשומת לב יתירה לכך, וע"ד מש"כ המשנ"ב (תקפב, טז): "שבימים האלו שהם ימי דין, צריך לדקדק ולפרט היטב תפלתו".

❁ סיכום ❁

א: יש להקפיד שגם את חזרת הש"ץ יסיימו קודם סוף זמן התפילה (בשחרית עד סוף שעה ד', ובמנחה עד השקיעה), ואם אין בידם לעשות כן, יתפללו תפילה קצרה.

ב: ע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, לפי אופק ירושלים, ניתן להקל עד כעשר דקות אחרי השקיעה. וכל מקום לפי האופק שלו.

ג: יש להקפיד בדבר ביותר, בימים הנוראים, שאז מצוי יותר שמאריכים בתפילת הלחש ובחזרת הש"ץ, והש"ץ עובר את זמן התפילה.

סימן יז

בענין אמירת תחנון

שאלה: מאחר ובדני 'תחנון' ישנם כמה עניינים הצריכים חיזוק, נדגיש אפוא כמה דינים שאדם דש בעקביו.

תשובה: 'תחנון' הוא חלק עיקרי מ'סדר התפילה', ולכן אין להפסיק בדיבור כלל בין תפילת שמונה עשרה לתחנון. צריך לומר התחנון בנפילת אפיים ממש, וכשאינו בידו ליישב כלל יאמר בעמידה. במקום שאין ס"ת המנהג שאין נופלים על פניהם, רק אומרים המזמור בלא נפילת אפיים, ויוכל לאמרו מעומד. ובירושלים המנהג ליפול על פניהם גם כשאינו ס"ת.

דין נפילה על פניו ממש

[א] ראשית יש לחזק את ענין אופן אמירת התחנון ע"י נפילת אפיים ממש, כלומר הנחת המצח על זרועו כשהזרוע מכוסה ואין מצחו נוגע בבשרו, ראה במשנ"ב (קלא, סק"ג). כי ענין הנפילה ממש, סוד גדול הוא, ולא מצינו בפוסקים שיועיל בזה במה שעומד וסומך עצמו על הכותל וכד' ע"פ הכלל דסומך כ'ושב' דמי, כי בזה ייחשב לכל היותר כ'ושב', ואילו 'נפילה' לא קיים.

[ב] אמנם כתב המשנ"ב (סק"י) שבשעת הדחק נוכל לסמוך על הריב"ש שסובר שאין קפידא בדבר וניתן לאמרו גם בעמידה. ועל כן אם סיים תפלתו ואחר עומד מאחוריו ומתפלל שמונ"ע,

ואינו יכול לפסוע לאחוריו, יאמר התחנון מעומד. וע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, אם קשה למצוא מקום ישיבה, אפשר לומר תחנון בעמידה.

נפילת אפים במקום ס"ת

[ג] מנהג אשכנז שנופלים על פניהם דוקא במקום שיש ספר תורה [וכשאינו ס"ת] יאמר את המזמור בלא נפילת אפים]. והטעם, משום דמצינו בקרא רמז שנפילה היא לפני ארון ד', וכדכתיב במלחמת העי "ויפול על פניו לפני ארון ד'". ואם אין שם ס"ת רק שאר ספרים, נחלקו הפוסקים אם אומרים המזמור בנפילת אפים (משנ"ב קלא"א ס"ק י"א). ובמקום שאין ס"ת ולא נופלים על פניהם ממש,

א. ומנהג החזו"א והסטייפלער זצ"ל, שהיו נופלים על פניהם גם במקום שאר ספרי קודש.

במערב והעזרה נמשכת גם לצד דרום והוא מתפלל שם ואין שם ס"ת, אין צריך נפילת אפים. וה"ה אם היה פתח ביהכ"נ נעול, אפילו הוא מתפלל בחצר נגדו, אין צריך נפילת אפים. כתבו האחרונים, דאם הוא מתפלל בעזרת נשים, ג"כ צריך נפילת אפים כיון שיוכל לראות מהחלונות מקום הארון, עכ"ל.

שלא להפסיק בדיבור בין שמונ"ע לתחנון

[ו] וראה בטור (סי' קלא) שכ' וז"ל, ולאחר שיסיים השליח ציבור חזרת התפילה, נופלים על פניהם ומתפללים, עכ"ל, וכתב הב"י על כך וז"ל, פשוט בכמה מקומות בתלמוד, שנופלים על פניהם לאחר תפילה. וכוונתו למובא בגמרא (בי"מ נט, ב'), אימא שלום דביתהו דרבי אליעזר אחתיה דרבן גמליאל הואי, לא הוה שבקה ליה לרבי אליעזר למיפל על אפיה, ההוא יומא ריש ירחא הוה ואיחלף לה בין מלא לחסר, איכא דאמרי אתא עניא וקאי אבבא, אפיקא ליה ריפתא, אשכחתיה דנפל על אנפיה, אמרה ליה קום קטלית לאחי. אדהכי נפק שיפורא מבית רבן גמליאל דשכיב. ע"כ.

וכתב הריטב"א (שם, מובא בב"י הנ"ל) על שאמרו בגמ' ד"לא הוה שבקת ליה לר"א למיפל על אפיה" וז"ל, תמיהה מילתא, היאך אפשר שלא תזוז ממנו כל היום, ומכאן מביא ראיה רבינו שאסור להפסיק בשיחה ובדברים אחרים שאינם של תפילה בין תפילה לנפילת אפים, עכ"ל. דהיינו, שהיה קשה לריטב"א,

דעת מרן הגריש"א זצ"ל, שאין הבדל בין עמידה לישיבה.

[ז] ולענין נפילת אפים בירושלים, גם במקום שאין בו ספרים כלל, כתב האגרות משה (יו"ד ג, קכט) וז"ל, בירושלים נוהגין בנפילת אפים אף במקום שאין ס"ת, אין זה לענ"ד שינוי מנהג, אלא בירושלים הוא מקום קדוש ומיוחד לתפילה, שגם בלא ס"ת שייך לנפילת אפים כמו במקום שיש ס"ת, וממילא כל אדם הבא לשם צריך לעשות נפילת אפים אף במקום שליכא ספר תורה, עכ"ל. וכ"כ בנהר מצרים וז"ל, דבירושלים קדושה רמה ונשגבה דעדיפא מבית שיש בו ספרים וכמו שכ' הרב מזבח אדמה ז"ל, עכ"ל (הו"ד בספר מנהגי אר"י, גליס, עמ' מ"ט הערה ג').

וכן הוא המנהג כמש"כ הגרימ"ט (בספר עיר הקדש והמקדש פרק כ"ה אות ח') וז"ל, בירושלים נוהג נפילת אפים גם בבית שאין שם ס"ת ולא מקום קבוע לתפילה (ברכ"י קל"א, וספר מנהגי ירושלים ט'), עכ"ל. וכ"ה בלוח אר"י (צום גדליה).

נפילת אפים בחצר ביהכנ"ס ובעזרת נשים

[ח] והנה יעוי' הרמ"א (ס"ב) שכתב וז"ל, וחצר בית הכנסת הפתוח לבית הכנסת, אומר תחינה בנפילת אפים, עכ"ל. ומבאר המשנ"ב (ס"ק י"ג) וז"ל, היינו דבעת שהתפלל בחצר, הוי פתח ביהכ"נ פתוח ויוכל לראות מאותו צד מקום הארון, הוי כמתפלל לפני הארון, משא"כ אם מתפלל בחצר בצדדים אחרים, כגון שפתח ביהכ"נ

דמאחר שנופלים על פניהם אחר התפילה, א"כ כיצד ידעה אשת ר' אליעזר מתי יפול על פניו, הרי כל היום כולו לפניו. ומזה הוכיח הריטב"א שאסור לדבר בין התפילה לנפילת אפיים, וכיון שכן הבינה אשת ר' אליעזר שהוא יפול על פניו מיד אחר תפילת שמונ"ע, כדי שלא ישל בהפסק בדיבור, ולכן בכל יום היתה ממתנת שיסיים תפילתו ולא היתה מניחה לו שיפול על פניו.

ועכ"פ, מבואר מכל זה גודל וחומר ענין נפילת אפיים, שהיא כהמשך לתפילת שמונ"ע.

אמנם במקום שסיים תפילת שמונ"ע, והציבור אוחז באמירת "עלינו לשבח", ע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, עדיף לומר 'עלינו' עם הציבור קודם תחנון.¹

'ואנחנו לא נדע'

[ז] כתב הטור (סו"ס קלא) ז"ל, ואומר ש"צ 'ואנחנו לא נדע וגו', והטעם, לפי שהתפללנו בכל ענין שיוכל אדם להתפלל, בישיבה ובעמידה ובנפילת אפים, כאשר עשה משה רבינו דכתיב "ואשב בהר", וכתוב "ואנכי עמדתי בהר וגו'", "ואתנפל לפני ד'", ומאחר שאין בנו כח להתפלל בענין אחר אנו אומרים 'ואנחנו לא נדע', עכ"ל.

ומוסיף המשנ"ב (שם, ט) בשם השל"ה, שראוי לומר 'ואנחנו לא נדע' בישיבה, ו'מה נעשה' בעמידה. ומבאר ערוה"ש (סעי' ט) ז"ל, והטעם נ"ל ע"פ מש"כ דהתפללנו בכל אופן היכולת, בישיבה ובעמידה ובנפילה, ולכן עתה מרמזים לזה, הלא נפלנו וישבנו ועמדנו, ומה נעשה עוד, ועתה רק עליך עינינו זכור רחמיך, עכ"ל.

וכ' הב"י טעם לזה, ע"פ מש"כ הארחות חיים בשם הגאונים ז"ל, אין לדבר בין תפילה לתחינה דכולה כעין תפילה אריכתא היא. וכן פסק השו"ע (קלא, א) ז"ל, אין לדבר בין תפילה לנפילת אפים. וכתב המשנ"ב (שם, סק"א) ז"ל, דעיי"ז אין תחינתו שמתחנן בנפילת אפים מתקבלת כל כך, ודוקא כשמפסיק ועוסק בדברים אחרים לגמרי, אבל שיחה בעלמא לית לן בה, עכ"ל.

וראה בשו"ע (או"ח נא, ד) שכתב ז"ל, צריך ליזהר מלהפסיק בדבור משיתחיל 'ברוך שאמר' עד סוף י"ח, עכ"ל. ומוסיף המשנ"ב ז"ל, וכשיש נפילת אפים, לא ידבר עד אחר נפילת אפים², ומשמע שאין לדבר בשום שיחה כלל.

ב. וכ"כ בכה"ח (סק"ד) ע"פ הזוה"ק דאין לדבר שום מילה כלל.
ג. גם בשני חמישי שמרבין בתחנונים קודם נפילת אפיים, אין לדבר כלל. וברמ"א (קלד, א) כ' דנוהגין לאמר "והוא רחום" של תחנון מעומד ובלחש. וכ' המשנ"ב שבלחש הוא מטעם שהוא כמו תפילת שמונ"ע. ולהאמור א"ש, שהתחנון בכללו הוא המשך לתפילת שמונ"ע.
ד. ראה גם בחוט שני (על דיני מזוזה וברכות וכו', בקובץ ענינים שבסופו, עמ' סצ"ד אות ד). וע"ע באבני ישפה (תפילה ביאור הארוך פ"ו הערה 33) ובאשי ישראל בשם הגר"ח"ק (תשובה רל"ח) כ' שלא יפסיק.

❁ סיכום ❁

א: יש ליפול נפילת אפים על פניו ממש, כשמצחו מונחת על שרוול בגדו ולא על ידו, ולא יעמוד ויסמוך על קיר וכד'. ובדיעבד גם אמר מעומד יצא יד"ח. וכשאין בידו לשבת, ע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, יאמר בעמידה עם הציבור.

ב: במקום שאין ס"ת אומרים תחנון שלא בדרך נפילת אפים. וע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, אין צריך להקפיד אז על ישיבה, ואפשר לומר גם בעמידה. אולם בירושלים המנהג שנופלים על פניהם גם כשאין ס"ת.

ג: מכל מקום הסמוך לביהכנ"ס שניתן לראות משם את ארון הקודש, צריך ליפול על פניו. אולם בעזרת הנשים, גם אם הוא נמצא בפינה שלא ניתן לראות משם את ארון הקודש, יפול על פניו, כיון שאפשר לו להתקרב למחיצה ולראות משם את ארון הקודש.

ד: תחנון הוא המשך לתפילת שמונ"ע, לפיכך לא ידבר כלל בין חזרת הש"ץ לתחנון. אך אם הציבור אומר 'עלינו לשבח', ע"ד מרן הגריש"א, יאמר עם הציבור.

סימן יח

בענין אמירת 'פיטום הקטורת'

שאלה: מקובל כי יש באמירת "פיטום הקטורת" ענין נשגב מאוד, וכן סגולה לפרנסה, האם גם מי שאינו יודע כוונת הענין ואומר מבלי להבין הדבר, זוכה למעלות ולדרגות גבוהות, בעצם האמירה.

תשובה: אם אינו מבין תוכן כוונת 'פיטום הקטורת', לא נחשב כאילו 'עסק בתורת הקרבנות', וממילא אינו נחשב כמי שהקטיר קטורת, וחסר לו במעלת אמירת 'פיטום הקטורת'.

חיסר באמירת אחד מסימני הקטורת

בחול"ל נוסח אשכנז, ע"פ הרמ"א, שאין אומרים 'פיטום הקטורת' ביום חול, כי אם בשבת שאין ממהרים].

א ומקור הדברים נמצא בב"י (סי' קלג ד"ה כתב) וז"ל, כתב רבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל, שאין לומר פיטום הקטורת אלא מתוך הכתב, שמא יחסר אחד מהסמנים ויהא חייב מיתה בקריאה כמו בהקטרה, ואולי שמזה הטעם אין אומרים אותו במקצת מקומות אע"פ שאומרים פרשת הקרבנות כו', עכ"ל.

ב אולם הבית יוסף (שם) תמה על זה טובא, וז"ל, ואני אומר, אם הלכה נקבל, אבל אם לדין יש תשובה, דהא בחיסר אחד מסמניה חייב מיתה פרש"י

[א] אמרו בגמ' (כריתות ו, א) ת"ר פיטום הקטרת, הצרי והציפורן והחלבנה והלבונה וכו', חיסר אחת מכל סממניה חייב מיתה. וכתב הרמ"א (קלב, ב) וז"ל, ויש לומר פיטום הקטורת ערב"א ובוקר אחר התפלה וכו', ויש שכתבו ליזהר לומר פיטום הקטורת מתוך הכתב ולא בעל פה, משום שהאמירה במקום ההקטרה וחיישינן שמא ידלג (ב"י בשם מהר"י וא"ח) אחד מסממנים, ואמרינן שהוא חייב מיתה אם חסר אחת מסממניה, ולכן נהגו שלא לאומרו בחול, שממהרין למלאכתן וחיישינן שמא ידלג, עכ"ל. [כן המנהג

א. ידוע שמרן הגריש"א זצ"ל היה מקפיד לומר 'פיטום הקטורת' בשחרית והן במנחה תמיד בשמחה מיוחדת.

של פיטום הקטורת, מדבר רק על ה"פיטום" שהוא תערובת הסממנים, ועל כך נקט כהמהר"י אבוהב שיש חיוב מיתה גם כשמחסר בהכנת הקטורת בלא שמקטירו. ואילו יעויין בשו"ע (א, ט) שכתב וז"ל, יש נוהגין לומר וכו' ואת פרשת סמני הקטורת ועשייתו, עכ"ל. [ואכן יש שנוהגים כך בחו"ל, שאומרים את הקטורת רק לפני התפילה], ואילו שם מזכירים לא רק את ענין הפיטום של הקטורת אלא גם את ענין ההקטרה עצמה, ולא השיג שם הרמ"א מאומה (וגם המשנ"ב לא מזכיר שם כלום).

ואולי צ"ל, שאמירת פיטום הקטורת שקודם התפילה שונה, מאחר ויש זמן לאומרה בנחת ואין חשש שמא יחסר אחת מסמניה, וכל חשש שהחמיר הרמ"א היה רק באמירת 'פיטום הקטורת' שלאחר התפילה, מכיון שטרודים ולחוצים לצאת למלאכה, בזה יש לחוש שמא אגב שטפיה יחסר אחת מסמניה.

תוספת אמירת "קווה" ו"אין כאלוקינו"

[ה] הנה מה שמוסיפים לומר קודם "פיטום הקטורת", את נוסח "קווה אל ד' חזק" וכו', אינו נמצא בנוסח התפילה של סידורי אשכנז המוקדמים, והוא נוסף לסידורים אלו ע"פ נוסח

חייב מיתה כי עייל ביום הכפורים דכתיב (ויקרא טז, ב) "ואל יבא בכל עת ולא ימות בזאת יבא אהרן" וגו', וכי מעייל קטורת שלא כהלכתה ביאה ריקנית היא וחייב מיתה ע"כ. אלמא שאינו חייב מיתה מפני שחיסר אלא מפני שנכנס למקדש ללא צורך². ואפילו לדעת הרמב"ם שכתב (פ"ב מהל' כלי המקדש ה"ח) חיסר אחד מסמניה חייב מיתה שהרי נעשית קטורת זרה, איכא למימר דטעמיה דכיון דקטורת זרה היא, הוי ליה ביאה למקדש שלא לצורך (אלא במזבח הפנימי), ואפילו את"ל שאע"פ שאינו נכנס לפני לפני אלא בהקטרה דמזבח הזהב, מחייב מיתה משום מקטיר קטורת זרה כדאשכחן בבני אהרן (ויקרא י, א) שנתחייבו מיתה מפני שהקטירו קטורת באש זרה, איכא למימר דהיינו דווקא כשהוא מקטיר ממש, אבל כשחיסר בקריאה מהי תיתי לן, ועוד שכבר הוכחתי לעיל דהא דאם חיסר מסמניה חייב דוקא במחסר, עכ"ל.

[ג] גם בהג' חכמת שלמה תמה על כך, שהרי כולנו טמאי מתים, ובודאי שהאוחז אחד מסממני הקטורת בידו הרי טימאו, ושוב אינו נחשב כמי שמכין את הקטורת למזבח, וממילא גם אם חיסר אחת מסממניה אינו חייב מיתה, שכן אינה ראויה כלל למזבח, עי"ש.

[ד] וביותר יש לתמוה על הרמ"א, שהרי הנוסח של ברייתא שבסוף התפילה

ב. ודוקא במזבח הפנימי ביוהכ"פ. וראה בגליוני הש"ס שם דקאי בצ"ע בשיטת רש"י.

הספרדים, וכבר השתרש וקנה שביתה ואין לשנות (אא"כ מנהג אבותיו שלא לומר).

ובטעם מה שמוסיפים לומר קודם "פיטום הקטורת" את נוסח "אין כאלוקינו" וכו', ראה בשערי תשובה (קלב),

ו) שכתב וז"ל, והטעם שאומרים תחילה "אין כאלוקינו כו'", לפי שהקטורת מעשרת, לכך אומרים אין כאלוקינו שלא יאמר כחי ועוצם ידי כו', עכ"ל. וראיתי מביאים בשם מהר"י סגל שכתב דהטעם שאומרים "אין כאלוקינו, מי כאלוקינו, נודה לאלוקינו" הם ר"ת אמ"ן, שע"י זה משלים למאה ברכות בכל יום.²

להבין אמירת 'פיטום הקטורת'

[ו] אכן כל מעלותיה וסגולותיה של אמירת 'פיטום הקטורת', זה רק כאשר מבין מה שאומר, וכפי שכתב המשנ"ב (מה, סק"א) וז"ל, וכן מה שאנו אומרים בכל יום עניני עשיית הקטורת, כדאי שיבין מה שהוא אומר, ובזה תחשב לו האמירה במקום ההקטרה. וכן כתבו הספרים, דמה שאמר הגמרא כל העוסק בפרשת עולה וכו' הכוונה שהוא מתעסק להבין ענייניה לא אמירת התיבות לבד, עכ"ל.

מעלה עשן כלשהו

[ז] העיר לי חכם אחד: דהנה כחלק מאמירת 'פיטום הקטורת', אומרים "מִלַּח סְדוּמִית רוֹבַע מֵעֵלָה עֶשֶׂן כָּל

שֶׁהוּא. רַבִּי נִתָּן הַבְּבִלִי אוֹמֵר אִף כִּפַּת הַיֵּרֶדֶן כָּל שֶׁהוּא". והנה יש להבין כוונת המשפט "מעלה עשן כל שהוא", שהרי אמרו במשנה (יומא פ"ג משנה י"א) שבית אבטינס לא רצו לגלות לחכמים מהו הצמח הגורם להעלות את עשן הקטורת, והם שמרו על סוד זה במסורת. וא"כ כיצד ידעו חכמים לקבוע מהו השיעור שיש להשים את הצמח הזה ולערבו בתוך סממני הקטורת, והם כלל לא ידעו מהו הצמח הזה. ואפשר לומר בדוחק שאת הפרט הזה בית אבטינס היו מוכנים לגלות, כמה שיעור משקל יש לתערובת צמח זה, ושיעורו "כל שהוא". אלא שעדיין צ"ע מדוע הסכימו לגלות פרט זה, ומה היתה תועלת בזה כשאין מכירין הצמח עצמו.

והיה אפשר ליישב בדרך אחר, שמה שאמרו חכמים בברייתא ד'פיטום הקטורת', "מעשה עשן כל שהוא", היינו שכוונתם לומר, שאינם יודעים מהו הצמח "מעלה עשן", ואמרו "כל שהוא" דהיינו מאחר שאין יודעים מה הוא, הרי שכל צמח שימצאו שיעלה עשן, טוב הוא [ולא קאי א'שיעור'].

רק שלפי"ז קשה המשך הברייתא, "רבי נתן הבבלי אומר אף כיפת הירדן כל שהוא", והרי שם ידעו מהו הצמח הנקרא 'כיפת הירדן', ועל כך אמר רבי נתן "אף כיפת הירדן כל שהוא", כלומר "אף" לרבות את כיפת הירדן שיהא שיעורו אף

ג. מובא במחזורים של יוה"כ לאחר תפילת מוסף.

ידינו, ומעשיר ואינו בא לידי עניות הזהיר בו, כאשר מצינו בכהנים המקטירים אותו שכל כהן שזכה בו פעם א' לא הוצרך להקטיר בו פעם אחרת מפני שנתברך במעשה ידיו, והיו הכהנים שלא זכו בו מעולם מפיסים בו כדי לזכות בהקטרתו להתברך בהרווחת מזונותיהם, וכן יהיה הענין למי שמדקדק בקריאתו בכל יום כראוי בבקר ובערב יזכה להרווחת מזונותיו בלי ספק, עכ"ל.

ועוד כותב בעל 'סדר היום' ("סדר עבודה") וז"ל, החושש עליו ועל נפשו, ראוי להשתדל בכל עוז בענין הזה ולכתוב כל ענין הקטרת בקלף כשר בכתיבת אשורית, ולקרות אותו פעם אחד בבקר ובערב בכוונה גדולה, ואני ערב. ואח"כ יאמר אביי הוה מסדר סדר מערכה שהוא סדר המערכה בקצור, עכ"ל.

ט ואודות עצם כתיבת פרשת פיטום הקטורת שבתורה ע"ג קלף, מרן הגריש"א זצ"ל לא היה ניחא ליה בזה, ועיין בשו"ע יו"ד רפג, ב, ואכמ"ל.

כצמח הנקרא "מעלה עשן", וא"כ מילת "כל שהוא" קאי אשיעורא.

מעלת אמירת 'פיטום הקטורת'

ח נעתיק כאן דברים נשגבים שכתב בספר סדר היום, אודות ענינו של 'פיטום הקטורת' וז"ל, ויאמר מעשה הקטרת כלל ואח"כ פרט. בתחילה אומר הפסוקים כאשר הם כתובים בתורה, וצריך לומר אותם בניגון ובטעמים, ואח"כ מפרט ענין פטימתו כאשר מבואר בגמ' בכריתות בפרקא קמא. וענין הקטרת הוא ענין גדול כאשר כתבנו למעלה, והוא אשר מקשר העולמות כולם בשמו, כי קשר הוא בלשון הקדש וקטר בל' תרגום, והוא מבטל המוות ועוצר המגפה ומסלק רוח רעה וכל המקטרגים מכל העולם, כאשר כתוב בזוהר במקומות רבים. ולכן ראוי לכל בעל נפש להשתדל בכל עז לאומרה בכ"י פעמיים בבקר ובערב ולכוון בו מלה במלה, ותעלה שיח שפתותינו במקום קרבנותינו, וגורם לנו ברכה והצלחה והרווחה בכל מעשה ומשלח

❁ סיכום ❁

א: לענין אמירת 'פיטום הקטורת' ביום חול, נחלקו המנהגים. מנהג בני אר"י לומר בסוף התפילה 'פיטום הקטורת', ואילו מנהג חו"ל (אשכנז) שלא לאמרו.

ב: צריך ללמוד ולהבין את פרטי הדינים שבעשיית הקטורת, כדי שיעלה לו למעלת 'כאילו הקטיר', ויזכה לדרגות הנשגבות שיש באמירת 'פיטום הקטורת'.

סימן יט

בענין אמירת סליחות ביחידות וסליחות במניני חצרות

שאלה: יש לבאר מהו הזמן הראוי לומר סליחות, כאשר אין אפשרות להתכנס למנין בבית הכנסת.

תשובה: מנהג כל ישראל לומר סליחות בציבור, בזמן 'עת הצון', שהוא רק מחצות הלילה ואילך, כל אחד כפי מנהגו. ומי שלא יכול להגיע לבית הכנסת לומר סליחות בצבור, יאמר את הסליחות ביחידות (אחר חצות הלילה), אבל ידלג על הי"ג מזות ועל הבקשות בלשון תרגום. ואין לערוך מנינים לסליחות בשטחים פתוחים וכדומה (בחצות הלילה או מוקדם בבוקר), אשר יכולים להיות גורם מפריע לשכנים (רעש).

מנהגי הסליחות

א] כתב השו"ע (תקפא, א) וז"ל, נוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים מר"ח אלול ואילך וכו'. הגה: ומנהג בני אשכנז כו' עומדים באשמורת לומר סליחות ביום א' שלפני ר"ה, עכ"ל.

ובטעם מנהג בני אשכנז להתחיל ביום ראשון שלפני ר"ה, כתב המשנ"ב שהוא מצד השלמת ימי תענית, או מצד ד' ימי ביקור דומיא דקרבן. ובביאור הגר"א כתב שזה כנגד ימי בריאת העולם, למ"ד שבתשרי נברא העולם, ואדה"ר נידון בר"ה ויצא בדימוס, נמצא שהעולם נברא בכ"ה באלול, עיי"ש.

והנה מנהג הסליחות הוא מנהג קדום וכבר נפוץ והתקבל אצל כלל ישראל, כל אחד לפי מנהגו, ובודאי שיש

להשתדל לומר סליחות כדין ובציבור. וכפי שכתב המטה אפרים (תקפא, יא) וז"ל, אין לפרוש מהצבור בעת אמירת הסליחות, אפילו מי שחשקה נפשו בתורה והוא מתמיד בלימודו מאוד, בעת הזאת ישתתף עם הצבור השופכים לב כמים לפני אבינו שבשמים מלך חפץ בחיים, עכ"ל.

עיקר זמן הסליחות

ב] הנה עיקר זמן הסליחות הוא ב"אשמורת", כמש"כ השו"ע הנ"ל, והוא בסוף הלילה, שאז הקב"ה שט בעוה"ז והוא עת רצון (משנ"ב). וברמב"ם (פ"ג מהל' תשובה ה"ד) כתב וז"ל, ונהגו כולם לקום בלילה כו' ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום, עכ"ל. וכתב המטה אפרים (תקפא, יא) וז"ל,

בתחילת הלילה

ד] ומי שרוצה להקדים אמרית הסליחות ולאמרם קודם חצות הלילה, כתב המשנ"ב (תקסה, ס"ק י"ב) וז"ל, אין לומר קודם חצות לילה שום סליחות, ולא י"ג מדות בשום פנים לעולם, חוץ מביום הכפורים, עכ"ל. ומרן הגריש"א זצ"ל היה נחרץ בזה, שחלילה לומר סליחות קודם חצות (וע"ע בשו"ת אג"מ ח"ב סי' ק"ה).

וגם מי שנאלץ לאמר סליחות ביחידות, שאז צריך לדלג על אמירת י"ג מדות (וכדלהלן אות ה'), מ"מ לא יאמר אותן קודם חצות, מאחר שאי"ז זמן סליחות, והרי זה כמי שאומר אותם באמצע השנה א'.

סליחות ביחידות

ה] הנה בעת המגיפה הנוראה (קורונה) בשנת תש"פ [והוא ברחמיו ימנע עוד מגיפה מעלינו], שלא היו יכולים להתקבץ למניין בתוך ביהכנ"ס, והיו אנשים שנאלצו לומר הסליחות ביחידות, הן החולים ממש והן אלו שחששו להם שנדבקו בנגיף, ראה במשנ"ב (תקפה, ס"ק י"ג) שכתב וז"ל, חזר ושנה הרמ"א בשם או"ז דאפילו סליחות לחוד ג"כ אין לומר ביחיד, אבל האחרונים תמהו על עיקר הדין דלמה לא יאמר היחיד סליחות דהוא תחנונים, והסכימו דסליחות בלא י"ג מדות יכול יחיד לומר, עכ"ל.

וזמן אמירת הסליחות הוא בסוף היום סמוך לאור הבוקר, עכ"ל (היינו סוף הלילה קודם עלוה"ש, שבג' שעות אחרונות הקב"ה שט כו', אלף המגן. וכלשון הרמב"ם הנ"ל).

וכן נהגו רבים וטובים להקפיד על כך, וכן מו"ר מרן הגריש"א זצ"ל שכל השנה (מטעמים שעמו) לא הקפיד להתפלל עם הנץ החמה, עכ"ז בימי הסליחות היה מקפיד לאמר סליחות באשמורת ולהתפלל אח"כ בניץ.

אמנם בעולם הישיבות לא הקפידו על כך, וכנראה מחמת הזהירות בסדרי הישיבה, כדי שלא יתעייפו הבחורים, ויעמלו בתורה ביתר עוז ושאת, כראוי לימי הרחמים והסליחות. וסומכים המנהג ע"פ מש"כ אלף המגן וז"ל, ומ"מ אף אם נתאחר לומר עד אחר שהאיר היום, לא יבטל באמירת הסליחות, לפי שהימים אלו הם ימי רצון, ואף לאחר עלות השחר הוא עת רצון, עכ"ל.

ג] ויש שנוהגים דלכה"פ ביום הראשון, במוצאי מנוחה, לאמר הסליחות באשמורת (או בלילה אחר חצות), וכפי שכתב המטה אפרים וז"ל, ומ"מ ביום ראשון משכימין יותר קצת בכדי שיתכן לשון הפזמון שאומרים "בזעקתם בעוד ליל" וכן "רצה עתירתם בעמדם בלילות". וכתב באלף למטה שאם מתחילין הסליחות קודם עלוה"ש סגי בזה.

א. וכן ראיתי שכתב גם ידידי הגרמ"מ קארפ שליט"א בספרו.

לעשות רעש לדבר מצוה במקום פתוח שאינו ביתו, ככל שהדבר יכול לגרום רעש והפרעה לשכנים.

ועוד יש לציין בזה מה שכתב הערוך השולחן (שם, ד) וז"ל, דבאמת בגמ' וברמב"ם לא נמצא רק מלמד תורה דשרי ותלמוד תורה שקולה כנגד כל המצות וקנאת סופרים תרבה חכמה, אבל שאר דבר מצוה יכולים למנוע, וזהו דעת הרמב"ן [הובא בב"י]. ורבותינו בעלי הש"ע שכתבו דה"ה לכל מילי דמצוה, זה הוא דעת הטור כו', עכ"ל. ולכן לא נוכל להתיר לערוך אמירת סליחות שלא בתוך הבית או בתוך מבנה סגור אחר, ובפרט שאי"ז דברי תורה, אלא מנהג ישראל.

ובעבר (תשס"ט) אמר לי מרן הגריש"א זצ"ל, שאפילו אם יש טענה הלכתית בקשר לרעש שמפריע לשכן, שאומר שעושה בתוך שלו, אעפ"כ צריכים להסתדר עם השכנים ולהגיע להסדרה ראויה, וכ"ש אם יש שם זקנים או איסטניס (עי' שו"ע חו"מ קנה, לט).

ונראה בפרט שיש להקפיד בזה בימי אלול וימי הדין שצריכים להרבות בזכויות, ולא יצער לשכניו, ויהא בזה לתא דמצוה הבאה בעבירה, ויצא שכרו בהפסדו.

וכן כתב המשנ"ב קודם לכן (תקפא, סק"ד), שניתן לומר את ה'סליחות' גם ביחידות, אבל את הסליחות שנזכר בהן י"ג מדות ידלג את אותן התיבות, וכן אותם הבקשות שהן בלשון תרגום כגון "מחי ומסי" ו"מרן די בשמיא", לא יאמר כשאינן שם מנין עשרה.

עריכת מנינים לסליחות בחוץ בשעת לילה

[ו] והנה בצל המגפה הנ"ל, היו מקומות שערכו מנינים בחוץ, במקומות פתוחים, וכמה עוררו שיש לחוש שהדבר גורם הפרעות לשכנים, וא"כ יש לאסור מדינא.

דהנה הרמ"א (חו"מ קנו, ב) כתב וז"ל, וי"א דכל מה שעושה בחנותו ובביתו, אפילו לכתחילה אינן יכולין למחות, עכ"ל. דהיינו אפילו אם עושה רעש כל שהוא עושה בתוך ביתו, מותר. ומוסיף השו"ע (שם, ס"ג) וז"ל, וכן יש לו ללמד תינוקות ישראל תורה בתוך ביתו, ואין השכנים יכולים למחות בידו ולומר לו: אין אנו יכולים לישן מקול התינוקות של בית רבן. והוא הדין לכל מילי דמצוה, שאינם יכולים למחות בידו, עכ"ל.

הרי שההיתר להרעיש לשכניו נאמר רק כשהוא בתוך ביתו, אבל אין היתר

❁ סיכום ❁

א: עיקר זמן אמירת סליחות היא באשמורת הבוקר, קודם עלות השחר. ובני התורה העמלים על תלמודם, שאפשר שקימה כה מוקדמת תפריע את סדרי הלימוד שלהם,

נוהגים לומר הסליחות אף אחר הנץ החמה. ובשום אופן אין להקדים הסליחות קודם לחצות הלילה.

ב: מי שאינו יכול לומר סליחות במנין, ידלג על אמירת י"ג מידות, וכן הפרקים הנאמרים בלשון ארמי, והפרק בו נזכר י"ג מידות. וגם הוא לא יאמר הסליחות קודם חצות.

ג: אם נאלצים לומר את הסליחות במקום פתוח, ועשויים להפריע את מנוחת השכנים בשעות הלילה המאוחרות או בשעות הבוקר המוקדמות, לא יאמרו בקול רם, שכן יש לאדם להרחיק נזקיו מחברו, ובפרט בימי הרחמים והסליחות שיש להזהר ביותר שלא לצער אחרים.

☞ סימן כ ☞

בענין הזמן הראוי לתפילת מעריב

שאלה: מתי הוא הזמן הנכון להתחיל תפילת מעריב.

תשובה: זמן קריאת שמע הוא רק מצאת הכוכבים (ובאופן ירושלים נוהגים עפ"ד מרן הגריש"א זצ"ל שזה כחצי שעה אחרי השקיעה, ובמקומות אחרים כמקובל שם), ומי שקרא ק"ש קודם צאת הכוכבים, עליו לקרוא שוב בהגיע הזמן. ולענין זמן תחילת התפילה יש לדון אם מותר להתחיל קודם צאת הכוכבים מזמן השקיעה (ורוצה לקרוא אח"כ קריא"ש פעם שניה בזמנה). ולמעשה אין ראוי להתחיל להתפלל קודם צאת הכוכבים, מאחר שמפסיד לקרוא את הק"ש (החיובית) עם ברכותיה.

ומי שנקלע למקום שמתפללים שם רק מבעוד יום ולא יהיה לו מנין אחר שמתפללים בזמן, יתפלל עמהם (אם לא שנוהג בכל ענייניו כהגר"א, שאז יתפלל ביחידות). ולענין ברכות קריא"ש, מביא המשנ"ב ב' שיטות האם יאמר עמהם גם ברכות ק"ש, או שימתין עם ברכות הק"ש לזמן צאת הכוכבים, ויאמר אותם יחד עם הק"ש החיובית.

זמן ק"ש של ערבית

א] בריש מסכת ברכות מובא כמה שיטות תנאים אימתי מתחיל זמן ק"ש של ערבית, ולמעשה הלכה פסוקה היא ברמב"ם (פ"א מהל' ק"ש ה"ט) ובשו"ע (רלה, א) שהזמן מתחיל בצאת הכוכבים, וע"ע בשעה"צ (רלה, סק"ט).

זמן צאת הכוכבים, כתב המשנ"ב (רלה, ד) שהוא כשיעור ד' מילין, שהוא 72 דקות אחרי השקיעה. אך המשנ"ב עצמו מציין לעיין במש"כ בסימן רצג, שם מבואר שהולכים לפי מציאות צאת הכוכבים, כל מקום לפי האופק שלו. ובא"י הכוכבים נראים מוקדם יותר

משאר מקומות, וע"ד מרן הגריש"א זצ"ל זמן צאת הכוכבים בא"י הוא כחצי שעה אחרי השקיעה.

זמן תחילת תפילת מעריב

ב] אולם הדברים אמורים רק לענין "קריאת שמע" גופא, שנאמר "ובשכבך ובקומך" שהדבר תלוי בזמן שכיבה. אבל לענין תפילת מעריב עצמה, לא נתפרש מאימתי אפשר להתחיל להתפלל. וכבר עמד בזה הב"ח (רלה, ב; וכן בהג' הב"ח ברכות כו, ב) שכ' ז"ל, אל יקשה עליך אמאי לא קא מפרש תלמודא זמן להתחלת תפלת הערב דהא לא איצטריך, דכיון דידיענין זמן לקריאת שמע דערבית

הראשונים בריש ברכות, שיצאו לבאר את המנהג שנהגו כן בזמניהם. והנה עיקר מה שיצאו לבאר הוא לפי מנהגם שלא היו חוזרים לקרוא ק"ש שוב, וע"ז יצאו לבאר על מה סמכו הנוהגים כן, מאחר שזמן קריא"ש הוא כאמור רק בצה"כ. אולם לענין עצם התפילה, כאמור, כבר מהשקיעה ניתן להתפלל לדעת חכמים, ולדעת ר' יהודה ניתן כבר מפלג המנחה^א.

והנה בודאי מן הראוי להתפלל מעריב אחרי זמן צה"כ, וכפי שכתב גם המשנ"ב (רלה, ס"ק י"ב) וז"ל, והנה בזמנינו נהגו רוב העולם לקרות ק"ש ולהתפלל אחר צאת הכוכבים כדין, עכ"ל. אולם כתב המשנ"ב (שם, סק"ח) שהיו מקומות שהיו מתפללין מבעוד יום מפני הדחק, שכמה פעמים אלו היו ממותינין בתפלת ערבית עד צה"כ היה כל אחד הולך לביתו ולא היו מתפללין בצבור, שטורח להם להתאסף עוד, וגם איכא עמי הארץ טובא דאי לא יתפללו בצבור לא היו מתפללין כלל, וע"כ סומכין עצמן על דעת ר' יהודה שס"ל דמפלג המנחה ולמעלה נחשב ערבית להתפלל תפלת ערבית, ע"כ. ויש להוסיף שישנם מקומות כמו במדינות צפון אירופה שבימי הקיץ צאת הכוכבים

שהוא בצאת הכוכבים וקי"ל כרבי יוחנן דבעינן למיסמך גאולה לתפלה אף בערבית, אם כן ממילא ידעינן זמן התחלת תפלת ערבית שהוא גם כן לאחר צאת הכוכבים לאחר קריאת שמע וברכותיה, עכ"ל.

אמנם זהו לכתחילה, שוודאי מן הראוי להתפלל ערבית בזמן ק"ש, אבל למעשה, לעצם הדין אימתי זמן תחילת ערבית, כתב הטור (סי' רלה) בשם אבי העזרי וז"ל, מדלא יהי רבנן זמן להתחלת תפלת הערב, ש"מ שבגמור זמן תפלת המנחה מתחיל זמן תפלת הערב, עכ"ל. וממילא, לדעת רבי יהודה דס"ל שזמן המנחה מסתיים בפלג, אזי זמן התחלת 'מעריב' מתחיל בפלג, ולדעת חכמים שזמן המנחה מסתיים בשקיעת החמה (כמש"כ המשנ"ב רלג, ס"ק י"ד) אז זמן מעריב מתחיל מיד בשקיעה. אולם בשעה"צ (רלג, יח) מבואר שאין להתפלל מעריב לפני צה"כ, וצ"ע.

מנהג המקומות שהיו מתפללים מעריב מוקדם

[ג] ישנם בתי כנסת שנוהגים להתפלל מעריב מבעוד יום או מיד אחרי השקיעה, ודבר זה מבואר כבר בדברי כל

א. רק שמי שנוהג כן צריך ליזהר שלא להתפלל מנחה אחר פלג, כדי שלא יהיה תרתי דסתרי, וכמש"כ השו"ע (רלג, א). וגם זה אם ארע לו כן באקראי, אבל אין לאדם להתפלל בדרך קבע יום א' מנחה כרבנן, אחר הפלג, ויום אחר מעריב כר' יהודה, אחר הפלג, אף שאינו ביום א' (משנ"ב רלה, ס"ק י"א). ולענין שבת יעוי' במשנ"ב (רסז, סק"ג), ודעת מרן הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סי' כ"ג) שאף בערב שבת ראוי יותר להתפלל מעריב בזמן צה"כ ומי שיש בביתו קטנים, וקשה בימות הקיץ להמתין עד צה"כ, עדיף שיקבל שבת יקדש ויסעד עמם, ובהגיע זמן התפילה יפסיק וילך לביהכ"ס.

**מי שאין לו אלא מנין למעריב
שמתפללין מבעו"י**

ה] אדם שנקלע למצב כזה, שאין לו מנין למעריב רק מבעוד יום, עלינו לדון מה יעשה. ויש כאן ג' נידונים שצריך לדון עליהם: א] אמירת ברכות קריא"ש שלא בזמנה. ב] אם יתפלל עמהם רק שמונ"ע הרי שמפסיד סמיכת גאולה לתפילה. ג] האם יש להעדיף תפילה ביחידות ע"פ תפילה בצבור.

הנה כ' השו"ע (רלה, א) וז"ל, ואם הצבור מקדימים לקרות ק"ש מבעוד יום, יקרא עמהם קריאת שמע וברכותיה ויתפלל עמהם, וכשיגיע זמן, קורא קריאת שמע בלא ברכות, עכ"ל. מבואר מדבריו שגם אם מפסיד הק"ש העיקרי עם ברכותיה, מ"מ דעת הרשב"א (ברכות דף יב ובשו"ת) שברכות ק"ש אינם חלק מהק"ש, רק נידונות ככל תפילה, ואכ"מ. וע"ע בשעה"צ (סי' רלה סק"ו).

וראה במשנ"ב (סק"י"ב) שהביא, שיש כאלו שנהגו להצטרף עמהם רק לתפילת הלחש, ואת הק"ש עם ברכותיה היו אומרים בזמן צה"כ (מקורו ברא"ש, ועי' בב"י סי' רלה).

ב' השיטות הללו תלויים בנידון האם עדיף במעריב ק"ש עם ברכותיה, או סמיכת גאולה לתפילה. ובביאור הלכה (שם ד"ה ואם) הביא שדעת הגר"א (מעשה רב אות סה) דמוטב להתפלל ערבית בזמנה ביחיד, אם א"א לו לאסוף עשרה בזמן ק"ש, ואף בשבת דעתו שם שיתפלל

מגיע קרוב לשעה 12, ורק בודדים מסוגלים שלא להתפלל מבעוד יום.

רק שמי שנוהג כן צריך ליזהר שלא להתפלל מנחה אחר פלג, כדי שלא יהיה תרתי דסתרי, וכמש"כ השו"ע (רלג, א). וגם זה אם ארע לו כן באקראי, אבל אין לאדם להתפלל בדרך קבע יום א' מנחה כרבנן, אחר הפלג, ויום אחר מעריב כר' יהודה, אחר הפלג, אף שאינו ביום א' (משנ"ב רלה, ס"ק י"א).

**תפילת מעריב של שבת
קודם הזמן**

ד] ולענין הקדמת מעריב בער"ש, כ' השו"ע (רס"ז, א) שיכול כבר מפלג המנחה להדליק ולקבל שבת בתפילת ערבית. וכ' המשנ"ב (סק"ז) וז"ל, ומשמע מהמג"א דאפילו הנוהגין להתפלל ערבית בזמנה, מותרים להתפלל בליל שבת מבעוד יום, ובלבד שיהיה מפלג המנחה ואילך, דכיון ומצוותה להוסיף מחול על הקודש, וכבר קיבל שבת עליו, יכול לסמוך על דעת הסוברים דהוי כלילה לענין תפילה, עכ"ל.

רק שלא יתפלל מנחה אחר הפלג כדי שלא יהיה תרתי דסתרי (משנ"ב, שם). ודעת מרן הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סי' כ"ג) שאף בערב שבת ראוי להתפלל מעריב בזמן צה"כ, ומי שיש בביתו קטנים, וקשה בימות הקיץ להמתין עד צה"כ, עדיף שיקבל שבת יקדש ויסעד עמם, ובהגיע זמן התפילה יפסיק וילך לביהכנ"ס.

בזמנה דוקא (אע"פ שבשבת לכאורה יוכל להקדים מדין תוספת שבת). וע"ע בגר"א (סו"ס מו) ובביה"ל שם מש"כ עלה. וכתב האג"מ (ח"ב סי' ס') שמאחר שדברי הגר"א הם נגד דברי רוב הראשונים, ממילא אין לנהוג כמותו, אלא מי שנוהג כמותו בכל דבר.

אולם אמר לי מרן הגריש"א זצ"ל שבירושלים הנהיגו תלמידי הגר"א (כמעט בחרם) שלא להתפלל מעריב מבעוד יום (עי' קוב"ת ח"א סי' כ"ג, הליכו"ש פי"ד הע' 10).

ו] לאור כל האמור, יש להקפיד להתפלל מעריב אחר צאה"כ, ולפי הזמן שהנהיגו בו גדולי הדור, כל מקום כמנהגו. ובירושלים, ע"פ מרן הגריש"א זצ"ל, המנהג להתפלל מעריב כחצי שעה אחרי השקיעה (לפי אופק י-ם), ובשעת הדחק (כגון במוצאי תענית) ניתן להקדים קצת. אבל יש לקרוא שוב ק"ש אחר כך. וכמו"כ יש לציין שהזמן הנ"ל של חצי שעה אחרי השקיעה הוא רק לגבי ק"ש, ולא לענין צאת השבת, "ואשרי המתפלל מעריב בזמנו בצבור" (משנ"ב רלה, ס"ק י"ב).

❁ סיכום ❁

א: זמן קריאת שמע של ערבית, הינו מצאת הכוכבים, ולא קודם. וע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, באופק ירושלים זמן צאה"כ הוא כחצי שעה לאחר השקיעה. ובשאר המקומות כפי המקובל.

ב: גם תפילת מעריב לכתחילה יש להתחיל לאחר צאה"כ, כדי שתהיה הקריא"ש בזמנה עם ברכותיה. אולם מעיקר הדין ניתן להתחיל להתפלל מעריב כבר משקיעת החמה, ויחזור ויאמר קריא"ש אחר צה"כ בלי הברכות.

ג: מי שאין באפשרותו להתפלל תפילת מעריב בזמנה, וישנו ציבור המתפלל קודם השקיעה (אחר פלג המנחה), יתפלל עמהם, ובלבד שכבר התפלל מנחה קודם זמן פלג המנחה. ויחזור ויקרא קריא"ש אחר הצאה"כ. ולענין אם יאמר עמהם ברכות קריא"ש, או לאו, יש בזה דעות בין האחרונים.

ד: להנהגים כהגר"א, אין להתפלל תפילת מעריב קודם הזמן, ואם אין לו מנין בזמן זה, יתפלל ביחידות.

❁ סימן כא ❁

בענין לצאת יד"ח תפילת ערבית של שבת בשמייעת ברכת מעין שבע

שאלה: האם על ידי ברכת מעין שבע (מגן אבות וכו') ששומעים מהחזן, ניתן לצאת ידי חובת תפילת ליל שבת.

תשובה: אדם ששמע את כל ברכת מעין שבע מהחזן, יוצא בזה ידי חובת תפילת ליל שבת. ולכן אם לא התפלל קודם, או שלא יצא ידי חובתו בתפילה (מאיזה סיבה שהיא), יכול לצאת בזה ידי חובתו, ולכתחילה יש לזהר לומר עם החזן מלה במלה. אולם מאחר ויש חולקים בזה, לכן נכון שלא לסמוך על זה לכתחילה, אלא יתפלל תפילת ערבית בלחש בעצמו.

לצאת ידי חובת תפילת ערבית של ליל שבת בברכת מעין שבע

א] כתב הטור (סי' רסח) וז"ל, טעה ולא הזכיר של שבת בערבית מחזירין אותו. ורב משה גאון כתב, יחיד שטעה ולא הזכיר 'אתה קדשת' בליל שבת, אם שמע מש"ץ 'מגן אבות בדברו' שהיא ברכת מעין שבע מראש ועד סוף יצא ידי חובתו. ורב נטרונאי כתב, אפילו לא התפלל ז' ברכות כלל ושמע מפי ש"ץ מגן אבות מראש ועד סוף יצא י"ח, עכ"ל.

ותמה על כך הטור: ותימא הוא, כיון שמחזירין אותו אם לא הזכיר של שבת, היאך יוצא בברכה אחת מעין שבע, ולא דמי למה שכתב בה"ג, יחיד שלא הזכיר של ר"ח ושמע מש"ץ התפילה מראש ועד סוף שיצא, דשאני התם ששומע כל התפלה, אבל הכא היאך יוצא

בברכת מעין שבע במקום שבע. וקשיא טפי לרב נטרונאי שאומר שיוצא בו אפילו אם לא התפלל כלל, דלא קי"ל כר"ג דאמר (ר"ה לה, א) ש"ץ פוטר היחיד, אלא בר"ה ויוה"כ, אבל בשאר ימות השנה לא, עכ"ל.

ועיי בב"י שכתב וז"ל, אך י"ל שטעם הגאונים האלו, דכיון דתפלת ערבית רשות, לא חמירא כשאר תפלות, לרב משה כדאית ליה ולרב נטרונאי כדאית ליה. וכן נראה מדברי סמ"ג שהביא דברי הגאונים האלו שטעמם משום דתפלת ערבית רשות, עכ"ל.

ב] ולהלכה כתב בשו"ע (רס"ח סעי' י"ג) וז"ל, אם התפלל של חול ולא הזכיר של שבת, או שלא התפלל כלל, ושמע מש"ץ ברכה מעין שבע מראש ועד סוף, יצא. ומוסיף הביה"ל (ד"ה או) דה"ה אם

הנ"ל שעיקר תירוצו ע"ד הטור הוא מצד ד"תפילת ערבית רשות ולא חמירא כשאר תפילות", והיינו שכל הקולא רק לענין תיקון תפילת ערבית, ולא אם חיסר את תפילת המנחה.

ואכן אם לא התפלל ערבית של שבת, וצריך להשלים ב' בשחרית, כתב המשנ"ב (קח, סק"ה), שבדיעבד יכול לצאת בשמיעת שחרית מהשליח ציבור, הגם שבסימן קכ"ד קיי"ל שאפילו בדיעבד אין בקי יוצא בחזרת הש"ץ, מ"מ בתפילה שהיא לתשלומין בשביל תפילת ערבית שהיא רשות, קילא השלמתה ויוצא אף ע"י חזרת הש"ץ, אם מכוון עמו מתחילה ועד סוף, עי"ש. וזה עדיף מהשלמה בברכת מעין שבע למי שלא התפלל מנחה בער"ש. וגם י"ל דדין זה עדיף טפי מההיא דהטור, דכלפי זה לא קשה קושיית הטור איך יוצא יד"ח במעין שבע כשאינו אומרם במלואם, דבתשלומין דחזרת הש"ץ דשחרית כיון שאומר כל הנוסח ולא רק 'מעין', שפיר מהני לתשלומין, ודו"ק.

לצאת ידי חובת תפילה בחזרת הש"ץ

[ד] והנה יעוי' במשנ"ב (ק"ח סק"ד) שכתב דחזן שהיה חייב תפילת תשלומין, יכול לצאת חובתו בחזרת הש"ץ. ומכאן עצה לאדם שיש לו ספק אם התפלל^ב, או מי

חיסר 'משיב הרוח' באופן שבעלמא צריך לחזור ולהתפלל, אם שמע 'מעין שבע' אינו חוזר א.

עוד כ' המשנ"ב (ס"ק כ"ח), דלכתחילה יש להיזהר לומר עם הש"ץ ברכת מעין שבע מלה במלה, מתחילת הברכה עד סוף ברוך אתה ד' מקדש השבת. אך אם כבר אמר הש"ץ את ברכת מעין שבע, צריך לחזור ולהתפלל. ולא יאמר ביחיד ברכת מעין שבע, כי ברכה זו לא נתקנה ליחיד (ביה"ל ד"ה ושמע).

ולמעשה מוסיף המשנ"ב שנכון הדבר, שאם נזכר שחיסר בתפילתו דבר מה שמעכב התפילה, קודם ששמע מהש"ץ הברכה הנ"ל, שלא יסמוך על זה, רק יתפלל עוד פעם תפילת שבע כסדר, מאחר שיש חולקין על עיקר הדין הזה, והיינו הטור, כנ"ל.

ברכת מעין שבע לתפילה תשלומין של מנחה

[ג] ויש לציין לדבר מעניין שכותב הפמ"ג (מ"ז קכו, א) וז"ל, והוי יודע, יחיד או ש"ץ שלא התפלל מנחה כלל, שמתפלל ערבית שתיים בשבת, השניה חמור מראשונה, דבראשונה אם לא הזכיר שבת סומך על ברכה מעין שבע כבסימן רס"ח הואיל ורשות, ושניה לתשלומין חובה ממנחה, אין עולה לו ברכה מעין שבע לזה, עכ"ל. ונראה שדייק כן מדברי הב"י

א. דהיינו שלא אמר גם 'מוריד הטל', והחידוש בדבריו, דאף שבתפילת 'מעין שבע' אין מזכירין מוריד הטל, אפ"ה יצא יד"ח.
ב. חזקה יש רק אם התפלל דנקטינן שאמר כשיגרא דלישנא, אבל אין חזקה שודאי התפלל.

בית תפילה ❁ בענין לצאת יד"ח תפילת ערבית של שבת בשמייעת ברכת מעין שבע

שיש לו ספק אם צריך להתפלל שוב¹, ד"ה ויוצא), ועדיף טפי מאשר אם יכוון עם דבעלמא דינו שחוזר ומתפלל ומתנה שאם החזן, שכן קשה הדבר שלא תתבטל אינו חייב תהא התפילה לשם נדבה, אך מחשבתו לרגע בשעת חזרת הש"ץ. אולם בשבת שאינו יכול להתנות נדבה (מאחר ואין 'מעין שבע', אף אם ייגש לאמרו במקום מתפללים נדבה בשבת), עצתו שיגש להיות שליח ציבור ויצא בזה י"ח (ביה"ל קכד, א' החזן, אינו מועיל לכתחילה.

❁ סיכום ❁

א: דעת הגאונים שמי שחיסר או טעה בתפילת ערבית של שבת, והאזין לש"ץ וכיוון לצאת בברכת 'מעין שבע', יוצא ידי חובתו. והטור חולק.

ב: הכרעת השו"ע והמשנ"ב, שאם הבחין שטעה בתפילתו וכיוון עם הש"ץ בעת אמירת 'מעין שבע', יצא יד"ח, ונראה מדבריו ששוב אין לו לחזור ולהתפלל בלחש, ואפשר דהוי תפילה לבטלה. ומ"מ לכתחילה אין להסתמך על מה שישמע מהש"ץ את ברכת 'מעין שבע', אלא יחזור ויתפלל תפילת הלחש.

ג: אם שכח להתפלל תפילת מנחה של ערב שבת, או שחיסר בה דבר המצריכו לחזור ולהתפלל, לא יוכל לסמוך על ברכת 'מעין שבע' שתעלה לו לתשלומין. אבל אם שכח או חיסר דבר מתפילת ערבית של שבת, יוכל לסמוך על חזרת הש"ץ של שחרית שתעלה לו לתפילת תשלומין, אף לדעת הטור הנ"ל.

ד: מי שעלה ספק בלבו שמא שכח להתפלל אחת מתפילות השבת, או שמא חיסר בהם דבר המצריכו לחזור ולהתפלל, אם בידו לגשת לעמוד ולהתפלל את חזרת הש"ץ, טוב ויפה הדבר לתשלומין.

ג. כגון שמסופק אם אמר 'משיב הרוח' וגם לא הזכיר מוריד הטל, או בשבת ר"ח ולא אמר יעלה ויבוא בשחרית או במנחה.

❁ סימן כב ❁

בענין טעה בתפילת יום טוב

שאלה: מי שטעה בשחרית דשבת חוה"מ, והתפלל תפילת שחרית של יו"ט שחל להיות בשבת, האם יצא יד"ח.

תשובה: מדברי האליה רבה מבואר שיצא ידי חובתו.

יו"ט שחל בשבת ושכח להזכיר בתפילתו הזכרה של שבת או יו"ט

א] בגמ' בביצה (יז, א) מובא, ת"ר יו"ט שחל להיות בשבת בית שמאי אומרים כו' ובית הלל אומרים מתפלל שבע, מתחיל בשל שבת ומסיים בשל שבת ואומר קדושת היום באמצע. רבי אומר אף חותם בה 'מקדש השבת ישראל והזמנים' כו'. אמר רב יוסף הלכה כרבי, ע"ש.

ועי' בביאור הלכה (סי' תפז ד"ה מקדש השבת) שהביא שדעת הכנה"ג שבדיעבד אם חתם רק בשל יום טוב יצא, כיון שהזכיר שבת באמצע. אולם דעת הפר"ח ועוד כמה פוסקים דבין שהזכיר בחתימה של שבת לבד או יום טוב לבד, לא יצא, כיון ששינה החתימה ממטבע שטבעו חכמים.

וכתב הביה"ל שלענ"ד היה נראה לחלק, שאם דילג של שבת לא יצא, ואם דילג של יום טוב יצא. די"ל דאף רבי

שהוסיף לחתום גם בשל יום טוב, היינו רק לכתחלה, אבל בדיעבד אם לא חתם רק בשל שבת, מודה דיצא. דבודאי לא פליג רבי על ב"ה בעיקר נוסח הברכה, שחותמין בשל שבת, אלא דהוסיף רבי דלכתחילה יוסיף לחתום גם בשל יום טוב.

והביא לזה הוכחה מהירושלמי, ששם איתמר דרבי פסק כב"ה דחותם בשל שבת, ופסקינן התם כרבי, וזה דלא כהבבלי שפסקו כרבי דמוסיף של יו"ט נמי. וכדי שלא יסתרו דברי רבי אהדדי, וגם שלא יהיה סתירה בפסק הלכה, צ"ל דהירושלמי קאי על עיקר נוסח הברכה, דבזה מודה רבי דהעיקר כב"ה, וכלפי זה אמרו שם שהלכה כרבי. ואילו מה שאמרו בגמ' בביצה שרבי הוסיף בחתימה בשל יו"ט נמי, היינו רק לכתחילה, אבל בדיעבד מהני אם חתם רק בשל שבת, שכן התוספת חתימה בשל יו"ט אי"ז מעיקר נוסח הברכה.

ולכן יש חילוק להלכה אם טעה וחתם שלא כהלכה. שאם שכח להזכיר

פותרין בנוסח הרגיל של שבת ("ישמח משה" וכו') הרי שהוראת התפילה מיוחדת לשבת בלבד, משא"כ כשפותחין ב"אתה בחרתנו" הוא נוסח כללי הכולל במשמעותו את קדושת השבת וקדושת היו"ט, וגם מתאים לערב בתוכנו הזכרת שבת והזכרת יו"ט גם יחד.

טעה בתפילות שבת חוה"מ וחתם בשל יו"ט

ג] והנה בסוגיית הגמ' בביצה (שם) נאמרה ההלכה שיש לחתום בשל שבת ויו"ט, גם לענין שבת שבתוך חוה"מ (ולא רק ליו"ט שחל בשבת כנ"ל). והיינו שמתחיל בשל שבת ואומר קדושת היום באמצע, וחותם גם בשל יו"ט ואומר "מקדש השבת וישראל והזמנים".

וכ"כ השו"ע (תצ, ט) שבתפילות שחרית מנחה ומעריב של שבת חוה"מ, מתפלל כדרכו ואומר "יעלה ויבוא" באמצע. אבל במוסף אומר סדר מוסף יום חוה"מ, אלא שמזכיר של שבת ואומר "ותתן לנו את יום חג המצות הזה" וכן "את מוספי חג המצות הזה", וחותם "מקדש השבת וישראל והזמנים".

וכתב הביאור הלכה (שם, ד"ה מתפלל) שהברכי יוסף כתב בשם מהר"י מולכו שאם טעה בשחרית ואמר "מקדש השבת וישראל והזמנים" א"צ לחזור, ואם חתם "ישראל והזמנים" ולא הזכיר שבת

בחימה שהוא יו"ט, יצא. אבל אם שכח להזכיר את של שבת, לא יצא, מאחר שעיקר נוסח חתימת הברכה היא בשל שבת, וכיון שסיים בשל יום טוב לא הועיל כלום וכאילו לא חתם כלל.

נוסח ה'ברכה האמצעית'

ב] והנה בסוגיית הגמ' הנ"ל לא מוזכר מהו נוסח הברכה האמצעית. אולם בשו"ע (תפז, א) הביא את נוסח הברכה עפ"ד הטור, שמתחיל ב"אתה בחרתנו וכו' ותתן לנו ד' אלקינו את יום חג המצות הזה זמן חרותנו מקרא קודש כו'" (עפ"ד המשנ"ב שם סק"א) "יעלה ויבוא" "והשיאנו" וחותם "מקדש ישראל והזמנים". ובשבת מוסיפים גם "את יום השבת הזה" (שם סק"ו).

ויש לבאר מדוע עיקר נוסח הברכה האמצעית הוא של יום טוב ולא של שבת, הרי שבת תדיר וקדוש יותר, ואף חתימתו מעכבת כנ"ל, וא"כ לכאורה היה הדין נותן שיאמרו בעיקר "אתה קדשת" או "ישמח משה", וגם כסניף היו מזכירין של יום טוב באמצע, אבל לא לעשות של יו"ט עיקר.

וראה בחידושי המאירי עמ"ס ביצה א' (יז, א סוד"ה שבת) שכתב הטעם, מפני שבנוסח הברכה "ישמח משה" ו"תכנת שבת" ו"אתה קדשת" (וה"ה "אתה אחד") לא יפול בהם יפה עירוב שבת ויום טוב, עכ"ד. ונראה שכוונתו לומר, כי אם היו

א. במסכת ביצה זכינו לאור שני חיבורים מהרב המאירי "בית הבחירה" ו"חידושים על המסכת".

בנוסחה גם את ענין השבת. אולם בשבת חוה"מ (בכל התפילות מלבד מוסף) שעיקר המחייב של התפילה הוא שבת, ואילו את יו"ט מזכירים רק ביעלה ויבוא ב'עבודה' (כמו בשאר ימות חוה"מ), א"כ חסר בעיקר נוסח הברכה האמצעית של התפילה, והוה כמשנה ממטבע שטבעו חכמים.

ואי"ז דומה לתפילת מוסף של שבת חוה"מ שמתפללים נוסח תפילה של יו"ט, כי שם חייב מדינא להזכיר את קרבנות של שבת ושל יו"ט בברכה אחת באמצע, ולכן תיקנו חז"ל הנוסח שעיקרו תפילת יו"ט, מאחר שכאמור הנוסח מתאים גם לשבת, הגם שחסר את עיקר הנוסח של שבת. אבל בשחרית שאין הזכרת קרבנות וסגי בהזכרה של 'יעלה ויבוא', אזי נוסח התפילה הוא כמו בכל שבת, ולכן דינו כמי שהתפלל בסתם שבת תפילת של יו"ט שלא יוצא אפילו אם הזכיר את שבת.

אולם למעשה ההוראה היא כדברי האליה רבה, שאי"צ לחזור, מאחר ואין אפשרות לחזור ולהתפלל מספק בתורת נדבה, דבשבת ויו"ט אין קרבין נדבות. ובפרט שהאג"מ בעצמו כתב שם בסוף הדברים (ומשמע דקאי על כל דבריו) וז"ל, ואף שלא ראיתי עדיין זה בספר שאין בכוחי עתה לחפש בספרים מסתבר לע"ד להורות כן. ואם כתור"ה ימצא באיזה ספר שלא כדברי יודיעני לדון בזה ע"כ. ולכן אין ספק שאילו היה האג"מ רואה את דברי האליה רבה שהיה מסכים לדבריו.

לא יצא. ובתפילת מוסף אם התפלל מוסף של שבת לחוד לא יצא.

טעה בשבת חוה"מ והתפלל תפילת יו"ט שחל בשבת

[ד] אולם הביה"ל לא דן במקרה שכיח אחר, כגון שטעה בשחרית של שבת חוה"מ, והתפלל תפילת ג' רגלים והזכיר שבת באמצע וסיים "מקדש השבת וישראל והזמנים" (דהיינו תפילת שחרית דיו"ט שחל בשבת, שפעמים שבנ"א טועים בסידור). שמקרה זה יותר גרוע מהנ"ל, מאחר ששינה את כל עיקר תורף הברכה מנוסח של שבת לנוסח של יו"ט. ואולי גם זה נכלל בפסק הלכה הנ"ל שכל שסיים "מקדש השבת וישראל והזמנים" יצא, וצ"ע.

שו"ר שכ"כ להדיא באליה רבה (תצ, ח) בשם השיבולי הלקט (סי' ריט) לגבי שבת חוה"מ, שאם טעה בתפילת שחרית ובמקום לומר "ישמח משה", אמר "אתה בחרתנו", והזכיר של שבת א"צ לחזור ולהתפלל (וה"ה בערבית ומנחה דשבת חוה"מ).

[ה] אולם האגרות משה (או"ח ח"ד סי' כא אות ג) כתב שאם טעה והתפלל בשבת חוה"מ תפילת יו"ט לא יצא, אפילו אם הזכיר שבת וכ"ש כשלא הזכיר של שבת.

ויתכן לבאר את פסקו של האג"מ, עפ"ד המאירי שהובא לעיל, שכתב שכשחל יו"ט בשבת הטעם שמתפללים נוסח של יו"ט, כי תפילת יו"ט כוללת

סיכום

א: יו"ט שחל להיות בשבת, בתפילה חותמין הברכה בשל שבת ויו"ט, אם חתם הברכה רק בדבר אחד, ושכח להזכיר של שבת או של יו"ט, נחלקו הפוסקים אם יצא יד"ח. הכרעת הביה"ל שאם חתם בשל שבת בלבד יצא יד"ח, ובתנאי שהזכיר יו"ט באמצע התפילה. ואם חתם בשל יו"ט בלבד לא יצא יד"ח.

ב: אם טעה בשחרית דשבת חול המועד, והתפלל שחרית של תפילת יו"ט שחל בשבת, כתב האליה רבה דאי"צ לחזור, והאגר"מ כתב שלא יצא יד"ח, אולם נראה דמאחר שהאגר"מ לא ראה דברי הא"ר, ואף סיים תשובתו שאם יידע שכבר דנו בזה דלא כוותיה, יחזור לדון בזה, נראה דיש לנהוג כדברי האליה רבה.

❁ סימן כג ❁

בענין תפילה בביהכנ"ס ולא בבית פרטי

שאלה: האם ישנו חסרון להתפלל בבית פרטי שמתקיים בו מנין של עשרה אנשים. תשובה: יש מעלה להתפלל דוקא בבית הכנסת יותר מאשר להתפלל בבית פרטי [ומסתבר שעדיף להתפלל במנין בבית הכנסת גם כאשר המנין המתקיים בבית יש בו "רוב עם" טפי]. ואם אין אפשרות להתפלל בביהכנ"ס, עדיף שיתפללו בתוך בית או במקום המוקף מחיצות, ולא במקום פתוח. ועדיף אם יהיה הבית ההוא מקום קבוע לתפילה.

זקן, חולה או בבית האבל, שאינם יכולים לבא לביהכנ"ס, מצות גמילות חסדים לדאוג שיהיה להם מנין, הגם שמפסידים בזה את מעלת 'בית הכנסת', וכן ראינו שנהגו אצל כל גדולי הדורות שבעת זיקנותם או מחלתם ערכו להם מנין בביתם.

היכן המקום המועדף לתפילה

א] כזכור, בעת תקופת נגיף הקורונה שהיתה סכנה להתכנס בתוך מבנים סגורים, מחשש להדבקה, נערכו מניינים במקומות פתוחים וכן ע"י צירוף מתפללים העומדים כ"א במרפסת ביתו וכד'. וד' ברחמיו הרבים השקיט המגפה, ושוב חזרו בית ישראל להתפלל יחד בביהכנ"ס ברוב עם כדת וכראוי.

ואפילו אם יש לו עשרה בביתו, ישתדל בבהכ"נ, עכ"ל. ומוסיף המשנ"ב (שם, ס"ק כח) וז"ל, אם יש לו שתי בתי כנסיות, ואחד יש בו "ברוב עם", מצוה להתפלל בו יותר. כתבו האחרונים, דאם יש בבהכ"נ של רוב עם רוב בלבול ואין אדם שומע לא תפלה ולא קה"ת, מוטב להתפלל בביתו בעשרה, עכ"ל.

ב] נמצאנו למדים כי ישנו סדר מעלות בענין תפילה בציבור:

1. המעלה הגדולה ביותר היא, להתפלל בבית כנסת שיש בו 'רוב עם'. וגדר 'בית כנסת' כולל גם החדרים שאין שם ס"ת. וראה בשע"ת (צ, סק"ג) שמביא ש"רבנן דמתיתבא מתפללין מנחה וערבית בחצירות בבתי מדרשות", וצ"ל דמעשה

עם כל זה נשארו אנשים שהתרגלו ל'מניני חצירות' או מנינים בבתיים, ומשום נוחיות וכדו' לאי חזרו להתפלל בבתי כנסת. ויש לדעת שאין ראוי לנהוג כן, וכמו שמבואר בשו"ע (צ, ט) וז"ל, ישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור. וכתב המשנ"ב (שם, ס"ק כ"ז) וז"ל,

4. עוברי דרכים לכו"ע מותרים להתפלל בשדה, ומ"מ כשיש שם אילנות טוב יותר שיעמוד שם ביניהם ויתפלל אם אין קשה עליו איחור דרכו, דמקום צנוע הוא קצת עי"ז, וכשהוא בביתו אין לסמוך ע"ז (משנ"ב שם ס"ק י"א).

גדר ברוב עם

ג] כתב הר"ן (מגילה ג, א בדה"ר) וז"ל, לכתחילה יש לומר דאפילו רב מודה דמצוה מן המובחר לקרותה עם הצבור משום פרסומי ניסא, עכ"ל. וכתב המג"א (תרצ, כג) וז"ל, אע"ג שיש לו ק' אנשים מצוה לקרותה בצבור משום ברוב עם וכו', עכ"ל.

אכן במגילה ישנו דין מיוחד של "פרסומי ניסא", ולכן כתב השו"ע (שם, יח) שצריך לחזור אחרי בית הכנסת עם מנין גדול (מג"א), אבל לענין שאר התפילות כתב המשנ"ב (צ, כח) שרק מצוה להתפלל ברוב עם. ולכן מסתבר שעדיף להתפלל בבית כנסת במנין מאשר בבית פרטי ברוב עם (ועי' היטב במשנ"ב שם, כז-כח; תרצ, סב). וכן אם יש לו מנין קבוע ומצומצם בביכהנ"ס שבו רגיל להתפלל, אינו צריך להדר ללכת להתפלל בבית כנסת שיש בו רוב עם (משנ"ב תרפ"ז סק"ז).

דרבנן דמתיתבא היה באופן שלא היה מקום בפנים ביהכנ"ס, או שמחמת הלימוד היו מתאחרין ומתפללין שלא לפי זמן אנשי הקהילה, שהיו מתפללין בתוך ביהכנ"ס, ואילו רבנן דמתיתבא לא רצו לצער הבעלי בתים, לכן היו מתפללין בחצרות בית ד'. אמנם אלו שעורכים מנינים מחוץ לבית הכנסת, אין לזה מעלה של בית הכנסת, ומה גם שבד"כ המקום שם פרוץ וזה נגד ההלכה וכדלהלן]. וע"ע באג"מ (ב, מו) שמש"כ שיש מעלה שיש בעיר כמה בתי כנסת בעיר, שמועיל למי שקשה לו ללכת רחוק, לא ימנע מללכת לבית כנסת הקרוב, ע"ש].

2. מי שאינו יכול ללכת לביהכנ"ס להתפלל, יתפלל במנין שבבית פרטי [ובשע"ת (צ, יז) משמע שיש עדיפות להתפלל בבית שיש שם מנין קבוע א].

3. עומדת בפניו האפשרות להתפלל במנין שבבית או בחצר, יתפלל במקום סגור וצנוע ולא במקום פרוץ, שאז חלה עליו אימת המלך ולבו נשבר (שו"ע צ, ה), ובמשנ"ב (שם, ס"ק י"ב) כתב שמקום שהוא מוקף מחיצות הגם שאינו מקורה שפיר דמי, ועוד כתב (שם, ס"ק י"א) שבזוהר משמע שיש להתפלל דוקא בבית.

א. והנה המשנ"ב (תרפז, סק"ז) כתב לענין שמיעת מגילת אסתר וז"ל, מי שמתפלל כל השנה בקביעות במנין המיוחד לו להתפלל שם אין צריך לילך לבית הכנסת, עכ"ל. וכתב בשע"ת (אות י) וז"ל, ולענ"ד כוונתו, דבמקום שהוא רגיל להתפלל הוא גם כן בית המדרש, אלא שמיעוט אנשים מתפללים שם, ואשמועינן דאינו מחוייב לילך לבית הכנסת גדולה, דאטו כל בתי כנסיות קטנות שיש בעיר מחוייבים כולם לילך לבית הכנסת הגדולה, אבל אם בעל הבית יש לו מנין בביתו, אף שהמנין שלו הוא בקביעות, מסתברא דצריך לילך לבית הכנסת שבעיר משום פרסומי ניסא, עכ"ל. חז"י אפוא שיש מעלה למנין פרטי המתנהל בקביעות, מאשר מנין שהתכנס בבית באקראי.

עם. וכך אמרו שם: מאי שנא שני מתקיע משום דברוב עם הדרת מלך, אי הכי הלל נמי (בימים שאומרים בו הלל) נימא בשני משום דברוב עם הדרת מלך, אלא מאי שנא הלל דבראשון משום דזריזין מקדימין למצות, תקיעה נמי נעביד בראשון משום דזריזין מקדימין למצות, אמר רבי יוחנן בשעת השמד שנו, ע"כ.

הרי מבואר, שבעצם מן הראוי היה לתקוע בראש השנה בשחרית משום זריזין, הגם שבמוסף יש ברוב עם טפי (ורק מצד גזירת השמד שהיו להם אויבים שגזרו שלא יתקעו והיו אורבין להם כל ששעות לקץ תפלת שחרית, לכך העבירוה לתקוע במוסף).

ומוכיחים מכאן החיד"א (ברכ"י סי' רכט) והחיי"א הנ"ל, שזריזין מקדימין עדיף על ברוב עם, והיינו דאע"פ שבתפילת מוסף יש יותר אנשים בבהכ"נ ואיכא ברוב עם הדרת מלך, מ"מ משום דזריזין מקדימין למצות מקרא ההלל בשחרית (וגם תקיעת שופר היו מקדימין, אי לאו דמשום גזירת השמד כנ"ל).²

ולענין ברית מילה, ע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, עדיף לעשותה מוקדם ככל

מנינים לחולים וזקנים ואבלים

[ד] ע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, יש ענין לעשות חסד עם אדם חולה או זקן וכן אבל וכד', שאינם יכולים לבוא להתפלל בבית הכנסת, ולעשות להם מנין בביתם. וכפי שראינו אצל כל גדולי הדורות שבעת זקנותם ערכו להם תלמידיהם מנינים בבית. וכפי שגם זכינו לעשות למרן הגריש"א זצ"ל.

כמו כן, כשיש בית אבליים ויש שם כמה חיובים, יש ענין לעזור להם לחלק את הציבור לכמה מנינים, הגם שבכך יפסידו ברוב עם'.

"זריזין" מול "ברוב עם"

[ה] והנה עי' בחיי אדם (סח, ו) שכתב וז"ל, זריזין מקדימין למצוה כו'. ולכן ראוי להתפלל ערבית מיד ביציאת הכוכבים. ואפילו אם ימתין אזי יעשה ברב עם, מכל מקום מוטב להיות מן הזריזין ומקדימין (כדאיתא להדיא בר"ה דף ל"ב ע"ב מ"ש הלל דבראשון כו'), עכ"ל. מבואר אפוא דדין 'זריזין מקדימין' עדיף על פני מעלת ברוב עם'.

ומה שציין לסוגיית הגמ' בר"ה (לב, ב), שם מפורש שזריזין עדיף על ברוב

ב. העיר בני הרב יהודה שליט"א דאין להביא ראיה ממש"כ הביה"ל (נ"ח א, ד"ה ומצוה) וז"ל, דע דזהירם לקרות כותיקין, מותר לקרות ולהתפלל ביחידי אם אין להם מנין, עכ"ל. הרי דזריזין מקדימין עדיף אף על תפילה במנין. וכתב מרן הגריש"א זצ"ל (קוב"ת, ח"א סי' ט"ז) דהבה"ל דיבר בהווה, אבל אה"נ גם אם רוצה להתפלל ותיקין פעם אחת, ואינו קבוע ומורגל בזה, אפ"ה מותר להתפלל יחידי ואי"צ להמתין על המנין [ועיי"ש שלמעשה לא הכריע בזה. ופעם אמר לי מרן זצ"ל שכל ההיתר הזה הוא במקום שאין מנין מאוחר קבוע, אבל אם יש מנין קבוע אינו רשאי להתפלל

וכן קשה בדברי המשנ"ב (רכט, ח) לענין ברכת החמה, שכתב וז"ל, לכתחילה מצותה מיד להקדים מה דאפשר, וטוב לברך אותה ברוב עם, עכ"ל. וכבר השיג כן החיד"א (מחזיק ברכה סי' רכט; הובא בשע"ת שם) וז"ל, נ"ל שהזריז לברך בנץ שפיר דמי לברך ביחיד, מלאחר עד אחר התפילה ולברכה בעשרה, דאין זה אלא מנהג שרצו לנהוג בתראי משום ברוב עם, ואין זה דבר שטעון עשרה, ומוכח בש"ס ר"ה ל"ב, דטעם זריזין מקדימין דחי לטעם ברוב עם, עכ"ל.

ויש מחלקים (עי' ברכת אברהם פסחים קה, א אות ה בשם בעל הברכ"ש), בין מצות שאין להם זמן מדוייק, כמו ברכת החמה והלבנה, שאז לא נאמר דין 'זריזין' (אלא רק מצד 'שהויי מצוה לא משהינין'). לבין מצות שתלויות ועומדות רק ביום מסויים, שאז נאמר ביה דין 'זריזין' [שאולי אף נכנס להיות חלק מפרטי המצוה], ובכי האי חמור הוא טפי, ודו"ק⁷.

האפשר, גם אם בכך יהיו פחות אנשים, ואל ימתינו על 'ברוב עם'. ולכן לכתחילה יש לעשות את הברית קודם חצות היום⁸, שכל זה בכלל זריזין. עכ"ז בבית מדרשו של מרן הגריש"א זצ"ל היו נערכים בריתות גם בזמן מנחה גדולה, למי שביקש לעשות אז.

[ו] ובעיקר הדבר, בהא ד'זריזין מקדימין' עדיף על 'ברוב עם', יש להעיר ממש"כ הביה"ל (סי' תכו ד"ה אלא) לענין קידוש לבנה ש'ברוב עם' עדיף על 'זריזין מקדימין' [אא"כ ירא שיפסיד את המצוה], ולכן הורה הביה"ל שימתין לאומרה 'ברוב עם' (וע"ע מש"כ הביה"ל שם ד"ה במוצאי בשם הב"ח והגר"א במעשה רב). וכבר הקשה המהרש"ם (ארחות חיים תכו, י) על אלו שהורו כן, שהרי מוכח בסוגיית הגמ' הנ"ל ש'זריזין' עדיף על 'ברוב עם', ולכן הורה שיותר כדאי להקדים ולברך ברכת הלבנה ביחיד מלהשהותה בכדי לברך בצבור.

ביחידות בהנץ באופן קבוע]. דיש לחלק, דהתם דין 'זריזין מקדימין' הוא לא רק שיירי מצוה, אלא מגוף המצוה, שהרי לדעת כמה ראשונים תפילה שלא בהנץ החמה היא בדיעבד. והראיה, שהרי מי שלא התפלל בהנץ ולפניו עומדים להתחיל מנין בעוד כשעה, מסתבר דלא יוכל להתפלל ביחידות משום 'זריזין' אלא יצטרך להמתין כדי להתפלל במנין.

ג. עיי' בדבר אברהם (ב, ב) וערוה"ש (יו"ד רסב, ח) ולבוש (תריב, א).

ד. ובני הרה"ג יהודה שליט"א רצה לחלק ולומר, דבברכת הלבנה והחמה הנידון שלא יברך אותה ביחידות אף שרוצה להיות מן הזריזין, דברוב עם עדיף, משא"כ אם כבר יש רבים ורק רוצה "ברוב עם טפי" אז זריזין עדיף. אך לפי"ז נותן הדין גם לגבי ברית מילה, שאם יש לו יכולת לקיים את הברית קודם חצות רק ביחיד, ההוראה תהיה שימתין לאחר חצות כדי שיהיה לו ברוב עם, ורק כשהנידון הוא להרבות בברוב עם, אז זריזין עדיף, וצ"ע.

☯ סיכום ☯

א: יש להשתדל ביותר ללכת להתפלל בביהכנ"ס, ובמקום שיש בו 'רוב עם' עדיף יותר, אלא כן אם רגיל להתפלל בביהכנ"ס מסויים שאז אי"צ ללכת להתפלל בביהכנ"ס שיש בו 'רוב עם'.

ב: אם אינו יכול להתפלל בביהכנ"ס, ישתדל להתפלל דווקא בבית שיש בו מנין קבוע, ואם אין באפשרותו לזה, יכול להתפלל במנין אקראי, ובלבד שיהא בתוך בית או מקום המוקף מחיצות.

ג: אם אין באפשרותו להתפלל אלא במקום פתוח, יתפלל שם, ויראה שיעמוד במקום שאין העוברים ושבים מבטלין כוונתו.

ד: אם רוצה להתפלל ביחיד כותיקין, במקום שאין מנין ותיקין, יכול להתפלל אף שלא במנין.

ה: אם ישנו זקן או חולה וכן אבל, מצוה לקיים בביתם מנין, אף שעי"ז מפסיד 'ברוב עם'.

סימן כד

בענין תפילה במרחב הפתוח

שאלה: האם יש הגבלות או תנאים הלכתיים לעריכת מנינים לתפילה במקומות פתוחים. תשובה: לכתחילה אין להתפלל במקום פרוץ [ובפרט במקום שיש שם עוברים ושבים], ואם אין מנוס מלערוך מנינים אלא במקומות פתוחים (כפי שהיה בעת מגפת הקורונה בשנת תש"פ), ראוי שיהא המקום מכובד וצדדי שלא יהיו שם הפרעות וכדו', כדי שיוכלו להתפלל שם כדבעי. ואם שביל הרבים חוצה דרך מקום התפילה, יש להשתדל שיהיו לפחות עשרה אנשים במקום אחד, והמתפללים מעבר לשביל יכולים לענות לדברים שבקדושה לכו"ע, ואף י"א שמקיים בזה דין "תפילה בצבור".

מעלת התפילה בביהכנ"ס

א] כתב השו"ע (צ', ה') וז"ל, לא יתפלל במקום פרוץ, כמו בשדה, מפני שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת המלך ולבו נשבר, עכ"ל. ובמשנ"ב (שם, סק"י) כ' דבגמרא (ברכות לד, ב') איתא, אמר רב כהנא חציף עלי מאן דמצלי בבקתא (פי' בבקעה).

ובמשנ"ב (שם, ס"ק כ"ז) כ' וז"ל, ואפילו אם יש לו עשרה בביתו, ישתדל בבית הכנסת, עכ"ל. ועיי"ש עוד במשנ"ב (ס"ק נ"ה) ואכמ"ל. בא וראה כמה גדולה מעלת בית הכנסת, שעצם הישיבה בביהכנ"ס מצוה היא, כמש"כ השו"ע (קנא, סוף סעי' א') שנאמר "אשרי יושבי ביתך". וכתב המשנ"ב (סי' קנ"ה סק"ו) שגם ההתעכבות בבית הכנסת מצוה היא ובפרט אם יזכה לשמוע אז דברי תורה, עיי"ש.

והנה כבר הפליגו חז"ל במעלת התפילה בתוך ביהכנ"ס, וכך אמרו (ברכות ו, א') תניא אבא בנימין אומר אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר "לשמוע אל הרנה ואל התפלה", במקום רנה שם תהא תפלה. אמר רבין בר רב אדא א"ר יצחק מנין שהקב"ה מצוי בבית הכנסת שנאמר "אלוקים נצב בעדת א-ל". וכך כתב השו"ע (צ', ט') ישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור.

אולם גם כאשר אינו יכול להתפלל בבית הכנסת, עכ"פ יתפלל בתוך מבנה, ולא במקום פרוץ, וטוב אם יעמיד פניו בסמוך לקיר שלא יהא דבר מסיח דעתו. וכך כותב השו"ע (צ, כ"א), צריך שלא יהא דבר חוצץ בינו ובין הקיר. ולומדים זאת מהנאמר אצל חזקיהו המלך שהתפלל בעת חליו "ויסב חזקיהו פניו אל הקיר". וכתב המשנ"ב (שם, ס"ק ס"ג) דמ"מ אין זה

שביל הרבים החוצה בתוך מקום שמתפללים בו

ב] כאמור בעת המגפה הגדולה (מגפת ה'קורונה'), שכלל ישראל נאלצו להתפלל בשטחים הפתוחים, והיו מקרים בהם חצה שביל הרבים את המקום בו התקיים המנין, ומאחר שיש לזה התייחסות בהלכה, נבאר הענין לפנינו.

הנה יסוד הדברים הוא ע"פ המבואר בסוגיית הגמ' בב"ב (נה, א) שם איתא, אמר רב אסי א"ר יוחנן, המיצר והחצב מפסיקין בנכסי הגר, אבל לענין פאה וטומאה לא. כי אתא רבין אמר רבי יוחנן אפילו לפאה וטומאה. פאה מאי היא, דתנן ואלו מפסיקין לפאה הנחל והשלולית ודרך הרבים ודרך היחיד ושביל הרבים ושביל היחיד הקבוע בין בימות החמה ובין בימות הגשמים. טומאה מאי היא, דתנן הנכנס לבקעה בימות הגשמים וטומאה בשדה פלונית ואמר הלכתי למקום הלז ואיני יודע אם נכנסתי לאותו מקום ואם לאו כו'. אבל לשבת לא. רבא אמר אפילו לענין שבת כו', ע"כ.

ג] והנה בהלכות זימון כתב השו"ע (קצה, א) וז"ל, שתי חבורות שאוכלות בבית אחד או בשני בתים, אם מקצתן רואים אלו את אלו מצטרפות לזימון, ואם לאו אינם מצטרפות כו'. ויש מי שאומר שאם רשות הרבים מפסקת בין שני הבתים, אינם מצטרפין בשום ענין, עכ"ל. ומקור הדברים ברבינו יונה (ברכות לז, ב) שכתב וז"ל, ואם רשות הרבים מפסקת ביניהם נראה שאינם מצטרפות בשום ענין, עכ"ל.

אלא למצוה מן המובחר, על כן אם אי אפשר בקלות להתפלל בענין אחר אל יעכב התפילה בשביל זה לילך לחדר אחר להתפלל, ויעצים עיניו או יתפלל מתוך הסידור כדי שלא יבוא לידי ביטול כוונה ע"י דבר החוצץ שלפניו, עי"ש.

כשאי אפשר להתפלל בביהכנ"ס כיצד יתפלל בהידור

ב] והנה בעת מגפת ה'קורונה' נבצר מכלל ישראל לשהות כמה אנשים יחד בתוך חלל סגור, והיו מקיימים התפילות במרחב הפתוח. וכיון דנחשב זה כאנוס, וכעוברי דרכים, נכתוב מה היא הדרך המעולה לקיים התפילות בשדה.

הנה יעוי' במשנ"ב (שם, ס"ק י"א) שכתב וז"ל, ועוברי דרכים לכו"ע מותרים להתפלל בשדה, ומ"מ כשיש שם אילנות טוב יותר שיעמוד שם ביניהם ויתפלל, אם אין קשה עליו איחור דרכו, דמקום צנוע הוא קצת עי"ז, וכשהוא בביתו אין לסמוך על זה, עכ"ל. וביאור הדברים כתב הב"ח, על פי הפסוק "ויצא יצחק לשוח בשדה" שיצחק אבינו לא התפלל בשדה פרוץ סתם, אלא "לשוח" שהיה מסתיר עצמו בין השיחים.

ואין להעדיף תפילה ביחיד בתוך בית הכנסת, על פני תפילה בציבור בשדה, כמו שכתב בספר דרך חיים (למהר"ם די-לוזאנו) הו"ד בשע"ת (סי' צ' אות יב), עי"ש. וכל זה בתנאי שבתפילה בשדה יכול לכוון דעתו כראוי.

הדרך וחלקם מהצד האחר, שבזה נאמר החיסרון הנ"ל. אלא שעלינו לברר מה הדין באופן שיש "שביל" או "דרך" באמצע הרחבה, האם יש בזה חיסרון.

ולכאורה אם יש אחד שעומד ומתפלל על הדרך הזו, אף ששאר המתפללים עומדים משני עברי השביל, מסתבר לדמותו לדברי פתח הדביר, ולא יהיה חיסרון שבשביל חוצץ, מאחר שאז באים אנו לצרף גם את הדרך הזו למקום המנין. ודומה קצת למה שכתב בשו"ע (נה, ט"ו) דאם מקצת מתפללים בחדר זה ומקצתם בחדר אחד והש"ץ באמצע הר"ז מצרפם². רק באופן שאין מי שעומד בשביל, אזי נמצא שיש כאן "דרך" ביניהם, ועל כך באנו לדון עליו אם יחצוץ ביניהם³.

צירוף מנין במטוס

[ה] ועי' בספק חשוקי חמד (ברכות כא, ב) מש"כ לדון מכח זה האם שביל בבית הקברות בין חלקות הקברים יגרום הפסק. ובתו"ה (א, קסג) דן מכח זה במטוס שיש מתפללים בסוף המטוס סמוך לתאי

ומביא המשנ"ב (שם, סק"ז) מדברי הט"ז שכתב וז"ל, נראה דלאו דוקא רה"ר ממש שהוא רחב ט"ז אמות, אלא אפי' שביל היחיד מפסיק ביניהם כדתנן ריש פאה ומייתי לה בחזקת הבתים (דף נ"ה) דזה מפסיק בין הרשויות לפאה ולשבת, וא"כ ה"ה נמי כאן דחד טעמא הוא עם רה"ר, עכ"ל.

ואף שהדברים אמורים לענין זימון, אולם הפמ"ג (א"א נה, יב) כתב בפשיטות שהדברים אמורים גם לענין תפילה, עי"ש. ובאמת הוא דבר הפשוט מסברא, שכן אין טעם וסיבה לחלק בין זימון לתפילה⁴.

שביל החוצה מקום התפילה ויש מתפללים העומדים על השביל

[ד] והנה בספר פתח הדביר (קצה, ב) כתב, שעשרה בני אדם שנמצאים בתוך דרך הרבים (כגון בחניה) אין דנים שמהלך הרבים שם יפריד ביניהם, מאחר שהם נמצאים בתוך הדרך הזו. כל הדין ששביל הרבים חוצץ, הוא באופן שהדרך חוצה בין העשרה, שחלקם עומדים מצד זה של

א. ומש"כ השע"ת (נה, טו) בשם הברכ"י שיש לצרפם גם כאשר יש "מעבור לרבים" אין הכרח שהכונה ל"דרך" אלא למעבר, והרי בלא"ה בין כל ב' בתים יש מקום פנוי ואי"ז מפסיק כי אם כשיש דרך למקו"א. ועוד יש לציין לדברי המשנ"ב (רעג, ז) שכותב לגבי שינוי מקום בקידוש שדרך מפסיק, והרי"ץ גיאות והר"ן מדמים שם את הנידון של "רואה את מקומו" לזימון, ומוכח אפוא שהפסק 'דרך' לא נאמר רק בזימון.

ב. הגם ששם רק הש"ץ מצרפן ולא מתפלל אחר, התם משום שהם בב' חדרים נפרדים לגמרי, לכך בעינן דווקא ש"ץ לפי שהם נותנים דעתם עליו. אבל הכא סוף סוף הם במקום פתוח אחד, ורק איכא שביל החוצץ, הרי כיון שעיקר טעם החציצה הוא לא מצד השביל בעצמותו אלא מפני שהוא עומד להילוך הרבים, שבהליכתן הם מפרידים המנין לשנים, להכי סגי בזה אם אחד יעמוד שם ל השביל, שע"ז מנכר צירופן.

ג. וראה בספר שערי הברכה (פ"ט הע' כה-כו) שדן כן לגבי שינוי מקום בברכות הנהנין.

סעי' א'), לענין זימון, בשם יש מי שאומר (והוא הר' יונה) שאם רשות הרבים מפסקת בין שני הבתים, אינם מצטרפים בשום ענין, והפמ"ג (בסי' נ"ה א"א ס"ק י"ב) כתב, דמ"ש שם רה"ר מפסקת ה"ה כאן לענין תפילה עיין שם, והרי הטו"ז (שם סי' קצ"ה ס"ק ב') כתב דנראה דלאו דוקא רה"ר ממש שהוא רחב י"ו אמה, אלא אפילו שביל היחיד מפסיק ביניהם כדתנן (ריש פאה) ומייתי לה בחזקת הבתים דזה מפסיק בין הרשויות לפאה ולשבת, וא"כ ה"ד כאן דחד טעמא הוא עם רה"ר עיין שם, ומבואר שם בש"ס, דשביל זוטא טובא דשקיל כרעא ומנח כרעא, וא"כ כ"ז מפסיק גם לתפילה, ויש ליזהר בזה, עכ"ל.

יתכן שלא נאמר דין שביל הרבים מפסיק לענין תפילה

[ז] אבל באמת לולא דברי המנח"י היה נראה מאוד לדון שכלל לא יהיה בזה חיסרון של "דרך הרבים". דהנה יש לחקור האם מציאות ה"דרך" היא המפסקת בעצם בכל שטח שהוא שאינו מקום מגודר או מינכר במחיצות^ה, או שמא המציאות של השביל גורם שהמתפללים נמצאים בשני מקומות חלוקים, ולא יועיל לצרפם מדין "רואין אלו את אלו" כשיש דרך ביניהם, וכדלהלן.

השירות, ויש שם שביל לרבים לעבור אל התאים הנ"ל, והמתפללים עומדים משני צדדי השביל, האם יגרום המעבר שלא יצטרפו^ד, ע"ש.

והנה בדרך כלל המציאות היא שבמטוסים גדולים בפאתי המטוס ישנו מקום מרווח יותר לעמוד להתפלל, אך המתפללים עומדים גם (וחוסמים מעט) את המעבר לתאי השירות, וא"כ שוב אפשר לומר, דכיון שיש מי שעומד על המעבר הרי הוא מצרפן כמו שכת' לעיל.

ביאור חדש בדין שביל הרבים המפסיק

[ו] והנה לענין תפילה במקום פתוח כששביל הרבים חוצה את האנשים העומדים שם, כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' מ"ד) וז"ל, אולם לדעתי יש ליזהר, דכמו פעמים המתפללים בשדה כגון במקומות שנוסעים לשאיפת אויר, שכיח שיש שם ג"כ שביל להילוך בני אדם, וברצונם שלא לעכב את ההילוך, מתחלקים המתפללים, איזה אנשים מעבר אחד של השביל ואיזה מעבר השני של השביל, והשביל ביניהם, דאז י"ל דאינם מצטרפים, לפי מה דאיתא (באו"ח סי' קצ"ה

ד. יש להדגיש שכל הנידון שאנו דנים בו, הוא במקום שאינו מיוחד לתפילה, כגון במטוס וכד', שאז השביל ודאי משמש לצרכים אחרים, ולהכי יש לדון בו כמפסיק. אבל מעבר של הרבים שבתוך ביהכ"ס, לא יעלה על לב שיהיה בו משום חציצה לצירוף המתפללים. ה. ואולי אם כל אחד עומד בתוך ד' אמות של חבירו עדיף טפי, ע"ד המבואר בשו"ע (שמט, א) שכל אחד יש לו ד' אמות וצ"ע.

ללמוד זה מזה. ומציין לרמב"ן שם בב"ב שכתב וז"ל, ומצינו הפסקות לפאה כגון ניר וזרע אחר, ואין הדעת נותנת שיפסיקו לנכסי הגר אלא בדברים הקבועים ומחוברים, וכן פיסלא ודאי אינה מפסקת לפאה מדקתני ואלו מפסיקין כו" (ויעו"ש משה"ק מדברי הרמב"ם פ"א מהל' זכיה הי"א ומש"כ הראב"ד עלה), עכת"ד.

ומעתה לענין תפילה, הרי לא מצינו בשום מקום שיש חיסרון של "דרך המפסקת", וכי היכי שמצינו דברים המפסיקים בפאה שאין מפסיקים בשאר דברים הנ"ל, כמו"כ אין הכרח שתהיה "דרך המפסקת" חיסרון לגבי תפילה. וכל מה שמצינו חיסרון של "דרך המפסקת" הוא רק בדברי הרבינו יונה, בנידון שהם בב' בתים חלוקים ורוצים לסמוך על צירוף מכח "רואין אלו את אלו", שאז חידש לנו הרבינו יונה שבאופן שהם בב' בתים וגם יש דרך ביניהם, ל"ש לחבר ביניהם כשהם בב' מקומות שונים, וזו הגבלה בחיבור ביניהם. [וגם דברי הפרמ"ג הנ"ל יתפרשו באופן זה].

אבל באופן שכולם נמצאים במקום אחד (במרחב הפתוח) ולא באנו לחבר ביניהם מדין "רואין אלו את אלו", מהיכי תיתי לן ש"דרך" יפסיק ביניהם. וכאמור יתכן שרק לגבי פאה שהנידון לגבי 'בעלות' ושם 'שדה', אז אם יש "דרך המפסקת" חשבינן להו כב' שדות. משא"כ לענין תפילה שבאמת הכל סדנא דארעא חד, בהחלט יתכן לומר שלא יהיה חיסרון של דרך ביניהם, וכאמור לא מצינו כן והבו דלא להוסיף עלה, ולמעשה צ"ע.

ונקדים, דהנה בפאה שנינו (פאה ב, ג) שמחיצה מפסקת לענין פאה, ואילו לגבי זימון ותפילה הרי דנים אנו לומר שאם רואין אלו את אלו הרי זה מהני גם כשיש מחיצה ביניהם או הם בבית, ולא אמרי' חילוק זה גבי פאה. והן אמת שבפאה לא שייך לדון מצד "רואין", אבל עכ"פ בהכרח קא חזינן שיש גדרים חלוקים בין תפילה וברכהמ"ז לבין פאה.

ואכן האריך בזה התורת זרעים (כלאים ב, ה) לבאר החילוקים שמצאנו בין פאה לכלאים, ויצא לבאר שאמנם סוגיית הגמ' בב"ב מביאה את הנידון של הפסק לענין: פאה, נכסי הגר, שבת, טומאה. אבל הגדרים חלוקים ביניהם ואין דיניהם שוים. דכלפי חזקה ב"נכסי הגר" הנידון תלוי אם הקרקע נחשבת "גוף אחד" או ב' גופים, וההפסק בגוף הקרקע בא לדונו כב' קרקעות. לענין "פאה" הנידון לא על גוף הקרקע אלא על שם "שדה", וכמו שבקעה כוללת שדות הרבה, כן השם "שדה" כולל קרקעות הרבה, ויתכן שזה גוף קרקע אחד וב' שם "שדה" או ב' גופי קרקע ושם "שדה" אחד. ולענין "טומאה" תלוי ב"שם מקום" (ויעו"ש בתוס' ד"ה אין שם). ולגבי "שבת" הנידון על "רשות" להחשיבו כב' רשויות.

ולכן מצינו שם בגמ' מחלוקת לענין מצר וחצב רק באופן שהנידון על "שם הקרקע", או גם כשהנידון על "שם שדה" ו"שם מקום".

והא דכ"ל הגמ' לפאה וטומאה כאחת, לאו משום שדין אחד להם ואין

לגמרי, שכיון שי' הם במקום אחד שכינה שרויה ביניהם, ואז אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין כל מי שרוצה לצרף עצמו עם אביו שבשמים השוכן בתוך אלו העשרה, עכ"ל.

אמנם משמעות הדברים שאינו מצטרף להיות ממש חלק מהמנין, והוא רק צירוף לענות על דבר שבקדושה, והש"ץ יכול להוציאו אם אינו בקי, אך יש חולקים בזה (עי' בתוס' בעירובין צב, ב ד"ה תשעה; חיי"א ל, א; משנ"ב נה, נב-נח; ערוה"ש שם, כג; ומטו גם משמיה דהחזו"א דס"ל שנחשב גם לתפילה בצבור).

להחשב כמצורף למנין שעומד במקום א' כאשר הוא עומד מעברו השני של השביל

[ו] והנה באופן שיש כבר מנין במקום אחד, וישנם אנשים שעומדים בצדו השני של ה"דרך", יש לדון לקולא לענין שיחשב העומד שם כמצורף.

וזה ע"פ המבואר בשו"ע (נה, כ) שכתב וז"ל, היו עשרה במקום א' ואומרים קדיש וקדושה, אפילו מי שאינו עמהם יכול לענות, עכ"ל. ומבאר המשנ"ב (ס"ק ס') וז"ל, ר"ל אפי' הוא בבית אחר רחוק

❁ סיכום ❁

א: גדולה מעלת המתפלל בתוך בית הכנסת, הן מצד קדושת המקום והן מצד ששם כוונת הלב מצויה. ואם התפלל מחוץ לביהכ"ס כשאפשר לו להתפלל בתוך בית הכנסת, נחשב חצוף.

ב: תפילה בצבור במרחב הפתוח עדיפה על תפילה בבית הכנסת ביחידות, ובלבד שיוכל לכוון כראוי.

ג: מנין במרחב הפתוח, ישתדלו שיהיו לפחות עשרה אנשים בלא שדרך (שביל מסומן) חוצה ביניהם. ויש מקום לדון להקל בזה, שלענין תפילה במקום פתוח לא נאמר דין 'שביל הרבים' שחוצץ. וכ"ש שיש להקל באופן שא' עומד על השביל הוא מצרפן לאלו העומדים מב' עבריו.

ד: אם היו כל העשרה מתפללים עומדים על השביל, בטל דין 'שביל הרבים' שחוצץ.

ה: היה מנין במקום פתוח מסויים, מי שמתפלל עמהם ושביל חוצה בינו לבין המנין, יכול לענות לדברים שבקדושה לכו"ע, וי"א שגם מקיים בזה "תפילה בצבור".

❁ סימן כה ❁

**בענין צירוף מנין לתפילה במרפסות או בבתים שונים בשעת המגיפה
שהתקלה סמנה היא**

שאלה: הנה בשנת תש"פ כשפרצה מגפת ה'קורונה' הנוראה, אסרו אנשי הרפואה לצאת מהבתים ולהתקהל, כדי לצמצם את ההדבקה מאחד לשני. אמנם ועמך כולם צדיקים, חפצים היו להתפלל במנין, על כן יש לבאר האופנים שניתן לקיים התפילות בציבור, כאשר המציאות היתה שכל אחד עמד על מרפסת ביתו, וכך היו מבקשים לצרף למנין. ומכיון שדבר זה יש בו עניינים הטעונים ביאור, יש לברר מהי הדרך הטובה והמעולה במסגרת זו לקיים המנין באמירת דברים שבקדושה ולענין קריאת התורה.

תשובה: מאחר שכל הצירוף למנין, באופן שכ"א עומד במקום אחר ואין כולם רואים אלו את אלו, הוא בדיעבד גדול, והרבה מקדמונינו לא סמכו על כך, לפיכך לא הותרה תפילה באופן הזה אלא בשעת הדחק כשא"א לקיים באופן אחר. ומשום כך יש לצמצם ככל הניתן בתפילות, ולא לומר הזכרות שם ד' במקומות שניתן לקצר בהם [כפי שיפורט בשלהי הסימן]. וגם זה הוא דווקא באופן שאין שביל להילוך בני אדם מפסיק ביניהם, שאז יתכן ולא יועיל מה שרואים אלו את אלו. ובפרט לענין צירוף מרפסות שיתכן וגרוע יותר מסתם שביל של רבים העובר בינתיים.

הקדמה	צירוף ב' חבורות לזימון בברכהמ"ז
בשעת המגפה (קורונה בשנת תש"פ), לאור המצב, לא ניתן היה לקיים מנינים בבתי כנסיות, והאופן היחיד לקיים מנייני תפילה היה רק ע"י צירוף אנשים כאשר כל אחד עומד בחלון או במרפסת ביתו. בעקבות כך התעוררו שאלות מורכבות, כיצד מקיימים מנייני תפילה באופן שכזה. על כן נבוא לבאר את סוגיא זו עם תוספת דברים.	א] בשו"ע (קצה, א) כתב לענין צירוף לזימון וז"ל, שתי חבורות שאוכלות בבית אחד או בשני בתים, אם מקצתן רואים אלו את אלו מצטרפות לזימון, ואם לאו אינם מצטרפות כו'. ויש מי שאומר שאם רשות הרבים מפסקת בין שני הבתים, אינם מצטרפין בשום ענין, עכ"ל.

כשישב לא מהני, והטעם דהקלו במברך, אפשר משום דכיון דשתי החבורות צריכין לו שיוציאם, נחשב כשמש המשמש לשתייהם דהוא מצרפן, עכ"ל.

מבואר מזה שדין צירוף הוא דין מיוחד במזמן. וא"כ בנידון מנייני המרפסות לא יועיל אם אחד רואה את השני והשני רואה את השלישי, והראשון אינו רואה את השלישי, דבכהאי גוונא אינם מצטרפים, ולא מועיל מה שהשני רואה את שניהם, לפי שרק הש"ץ יכול להיות מצרפן.²

צירוף לזימון לשיטת הרשב"ש

[ג] בביאור הלכה (שם ד"ה שתי) הביא לדעת הרשב"ש דס"ל דדין צירוף ע"י "רואין אלו את אלו", נאמר רק באופן שיש בכל חבורה כדי זימון, שאז מועיל "רואין אלו את אלו" לצרפן להיות אחד מזמן עבור כולם, אבל באופן שאין בכל חבורה כדי זימון אין מועיל "רואין אלו את אלו" לצרפן. וכתב הביה"ל שכ"ה דעת הגר"א, וכן נוטה הביה"ל לצדד כשיטה זו.

ומביא המשנ"ב (שם) לדברי הט"ז וז"ל, נראה דלאו דוקא רה"ר ממש שהוא רחב ט"ז אמות, אלא אפי' שביל היחיד מפסיק ביניהם, כדתנן ריש פאה ומייתי לה בחזקת הבתים (דף נ"ה) דזה מפסיק בין הרשויות לפאה ולשבת, וא"כ ה"ה נמי כאן דחד טעמא הוא עם רה"ר, עכ"ל. (מש"כ השו"ע הלכה זו בשם "יש מי שאומר" אין הכוונה שלא הכריע כן, אלא שכן דרכו לכתוב הלכה שחידש איזה יחיד, וכפי שמצינו בעוד מקומות, ע"י כה"ח, וע"י היטב בסידור היעב"ץ).³ ומכאן פתח לדון בצירוף למנין תפילה, כאשר בין מרפסות הבתים ישנם שבילי הילוך, דאפשר וזה מהווה חייץ בין המתפללים, וכמו שיבואר להלן.

צירוף ע"י המזמן

[ב] עוד יעוי' בשו"ע (שם, ב) שכתב וז"ל, אכלו מקצתן בבית ומקצתן חוץ לבית, אם המברך יושב על מפתן הבית, הוא מצרפן, עכ"ל. ומבאר המשנ"ב (סק"ט) דהוא רואה אלו ואלו והו"ל כמקצתן רואין זה את זה. ומוסיף בשעה"צ (אות ו') וז"ל, ומ"מ משמע, דאדם אחר מהחבורות

א. ראה מש"כ בסימן כ"ג דאפשר דכל זה נאמר כאשר הם שרויים בב' בתים, שעל כך פסק השו"ע דשביל בין הבתים מפריד ביניהם, אפילו אלו רואים את אלו. אולם לענין מנין העומד ברחוב, ושביל מפריד ביניהם, אפשר דכו"ע אינו חוצץ. ומ"מ בענייננו כאן שהנידון לגבי עומדים במרפסות הבתים, כל אחד בביתו, שפיר יש לדמות דיני זימון לענין תפילה, ודו"ק.

ב. וכ"ה מצד הסברא, שהרי יסוד הדין של "רואין אלו את אלו" יובא להלן בשם הרשב"א שע"י זה נחשבים הבתים כמקום אחד, וא"כ גם אם נחשיב את ביתם של הראשון והשני כמקום אחד, וכן את ביתם של השני והשלישי כמקום אחד, מ"מ מה יאחד ויאחד בין ביתו של הראשון לביתו של השלישי לעשותם כמקום אחד. רק כלפי הש"ץ ישנו דין מיוחד, שעניני כל המתפללים נשואות אליו, וכביכול כולם באים ברשותו להיות בביתו להצטרף עמו, ובזה מהני אף שהראשון אינו רואה את השני. וע"ע בשו"ת מנחת יצחק (ב, מה).

ואעפ"י שאין מקצתן רואים אלו את אלו כו', עכ"ל.

צירוף ע"י 'רואין אלו את אלו' לענין תפילה

ד] עתה נבוא לבאר דין צירוף לענין תפילה. הנה כתב השו"ע (נה, יד) וז"ל, מי שעומד אחורי בהכ"נ וביניהם חלון, אפילו גבוה כמה קומות, אפילו אינו רחב ארבע, ומראה להם פניו משם, מצטרף עמהם לעשרה, עכ"ל. וכתב המשנ"ב (ס"ק נ"ב) וז"ל, דאף דיש הפסק מחיצה ביניהם, כיון דמראה להם פניו דומה למה שמבואר לקמן בסימן קצ"ה לענין זימון דאם מקצתן רואין אלו את אלו דמצטרפין, וא"כ לפ"ז פשוט העומדים בעזרת נשים ובמחיצה המפסקת יש חלון ומראה להם פניו משם מצטרף עמהם לעשרה, וכ"ש דאם יש בלעדו עשרה נחשב תפלה בצבור עי"ז, עכ"ל.

אך מסיים המשנ"ב וז"ל, ואעפ"כ יותר טוב אם בנקל הוא לו לירד לבהכ"נ שירד, דיש מהאחרונים שחולקין על עיקר הדין וסוברין דענינינו אינו דומה כלל לזימון, עכ"ל. ובשעה"צ שם כתב וז"ל, עיין בתשובת משכנות יעקב, וכן הגר"א בסעיף קטן ל"א כתב דיש לדחות כל הראיות, ובאמת הרשב"א גופא לא כתב דדומה לזימון רק בדרך אפשר. ועיין בחיי אדם ובביאור הלכה, עכ"ל.

וז"ל הרשב"ש (סי' לז), נראה שהמורה בזה (שהתיר גם התפילה לצרפם מכח "רואין אלו את אלו") סמך על אותה ששנינו בפרק שלשה שאכלו שתי חבורות שהיו בבית א' בזמן שאלו רואין את אלו מצטרפים, וטעה בזה בשתים. האחד שאילו אמר חמשה שהיו אוכלים בבית זה וחמשה בבית אחר בזמן שאלו רואים את אלו הרי אלו מצטרפים היתה ראייה לזה, אבל המשנה לא דיברה אלא בשתי חבורות ובכל חבורה יש כדי לברך בזמון או בשם וכל חבורה היתה חייבת בפני עצמה בלי שום צירוף ואלו רצו לברך לעצמם וכל אחת היתה יכולה לברך לעצמה, אבל אלו החבורות רצו שאחד יברך לשניהן, עכ"ל.

ומוסיף הרשב"ש וכותב וז"ל, ויש הפרש בין צירוף של תפילה ששאלתם, לצירוף של ברכת המזון, שצירוף של תפילה ששאלתם עליו הוא שאתם רוצים להשלים מנין עשרה באותם שבחוץ, וצירוף ברכת המזון הנזכר במשנה הוא שבכל מקום יש כדי הצורך אלא שרוצים לפטור עצמם בברכת א' מן החבורות ובזה צירוף כל דהו סגי, משא"כ בצירוף של תפלה שאנו צריכים עשרה במקום א' וליכא וכו'. משא"כ בתפלה, שהרי בתפלה כל שיש בבה"כ יו"ד, כל העומדים בחוץ, אפילו אין שם עשרה יוצאים ידי חובת קדיש וקדושה וכל דבר שבקדושה,

ג. ובאמת כן הוא גם בראשונים עי' רמב"ן פסחים (פה, ב) ואו"ז (הל' ק"ש ס"ה).
ד. וז"ל הרשב"א (שו"ת ח"א סי' צ"ו), על מה שסמכו בכל גלילותינו שיהא שליח צבור עומד בתיבה שהיא גבוהה עשרה ורחבה ארבעה ושיש לה מחיצות גבוהות ומוציא את הרבים בתפילה ועונין

במקום אחד, אלו שעומדים בחוץ יכולים לענות על דברים שבקדושה (ועי' שו"ע סי' נ"ה סעי' כ').

ו] גם בשו"ת זרע אמת (סי' י') האריך להקשות היאך יתכן לדמות תפילה לזימון מאחר שבזימון מצינו דקיל טפי מתפילה, למשל ששם מצרפים גם קטן. וגם לדעת החולקים שקטן לא מצטרף, מ"מ בזימון הרי גם בבית אחד צריך שיהיו רואין אלו את אלו באופן שמבואר ששם הכל תלוי בזה, כי שם בזימון הכל תלוי בהזמנה (ויש דין של "נכנסו על דעת כן") להחשיבם "חבורה אחת", ואילו בתפילה צריך שיהיו במקום אחד. ולכן כתב הזרע אמת וז"ל, אשר ע"כ נלע"ד דהרשב"א גופיה לא כתב כן דרך החלט אלא דרך אפשר, ומה גם דלא על זה לבד סמך אלא לסניף בעלמא כתב זה, דידוע דהיכא דפוסק אחד כותב ב' טעמים על ענין אחד, אין הכרח ללמוד ממנו בעלמא אלא במקום דיש כל הב' טעמים כו', ואין לסמוך להלכה למעשה לצרף בב' רשויות לענין תפילה ודברים שבקדושה, אהך

ובמשנ"ב (שם, נו) כתב וז"ל, כתב הפמ"ג דההיא דסעיף י"ז וי"ח וי"ט מיירי בשאינן רואין זה את זה, דברואין זה את זה אפילו בשני בתים ממש מצטרפין דומיא דזימון לקמן בסי' קצ"ה, ויש מחמירין אפילו ברואין ובמקום הדחק אפשר שיש להקל, עכ"ל.

ה] מבואר דהכרעת המשנ"ב, שלסמוך על דין צירוף לענין תפילה ע"י "רואין אלו את אלו", הוא רק במקום הדחק, שאין לדמות כ"כ בין זימון לתפילה, וגם בזה מתבטא המשנ"ב להתיר רק בדרך "אפשר". ואם נצרף לזה את דעת הרשב"ש הנ"ל, שהביה"ל מצדד כוותיה, הרי שגם ההיתר הזה הוא רק כשיש בב' המקומות מנין לכל קבוצה, שאז בשעת הדחק ניתן להעמיד להם ש"ץ אחד עבור כולם. דלדברי הרשב"ש לא יועיל לצרף חלק מהמתפללים לחלק אחר ליצור מנין לתפילה, ע"י "רואין אלו את אלו", שכן בעינן שיהא בכל חבורה כדי מנין. ורק אם יהיו עשרה בכל מקום, יוכלו להעמיד להם ש"ץ אחד עבור כולם, אף שאין מנין אחד רואה את המנין השני, או שיש מנין

אחריו קדיש וכל דבר שבקדושה וכו'. אבל התיבה עם היותה גבוהה ורחבה ובעלת מחיצות, לא לתשמיש בפני עצמה עומדת אלא לתשמיש בית הכנסת ורגלי בית הכנסת בתיבה כו', והוא לא כתיבה שמניחין בה ספר תורה שאפילו היא גבוהה כמה אינה מפסקת, ותיבה זו ששליח צבור עומד לתשמיש בית הכנסת עושין אותה גבוהה כדי להשמיע הצבור ומכלל בית הכנסת היא, ומפני זה הרי הוא כאילו הוא בתוך הצבור, ולפיכך עונין אחריו אפילו אותן שבעזרות בין בעזרת אנשים בין בעזרת נשים וכו'. עוד אני אומר שאפשר לומר, שכל שרואין אלו את אלו כאילו הן בבית אחד דמי ומצטרפין, ודומיא דזימון של ברכת המזון דתנן שתי חבורות שהיו בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזימון, ולא תימא דוקא בבית ממש, דבית אחד היינו בירה אחת וכמו שאמרו דקרו לבירה בית, וכן מבית לבית האמור בפסחים דהיינו מבירה לבירה אחרת.

זכתב הרשב"א בתשובה דרך אפשר ולסניף בעלמא, עכ"ל. וכפשטות דברי השו"ע. אלא שיש בזה גדרים כמו שיבואר לפנינו.

ש"ץ הרואה את כל המתפללים

ח] הנה כאשר אין המתפללים נמצאים במקום אחד, אלא הם רק "רואין אלו את אלו", והחזן עצמו רואה את כולם, יתכן שזה עדיף טפי, וכפי שכתב השו"ע (שם, טו) וז"ל, אם מקצתן בפנים ומקצתן בחוץ, ושליח צבור תוך הפתח, הוא מצרפן, ע"כ. ומבאר המשנ"ב (ס"ק נ"ד) וז"ל, דכיון שהוא ש"ץ כל אחד נותן דעתו עליו והוא מחברן יחד כו', ובאדם אחר שאינו ש"ץ אפילו הוא לבדו על מפתן הבית אינו מצטרף עמהם כדלעיל בסי"ג, וכ"ז דוקא בשאינן רואין אלו לאלו אבל אם מקצתן רואין אלו את אלו בכל גווי מצטרפי להדדי. ועיין לקמן בסעיף י"ח ס"ק נ"ז, עכ"ל. אולם יש מי שכתב דזה מהני רק אם הש"ץ עומד ברשות המחברת את שתי הרשויות, אבל לא אם הש"ץ עומד ברשות לעצמו, ראה בהערה ה'.

ז] אולם בשו"ת בנין עולם (או"ח סי' יג) כתב וז"ל, ואף שהרשב"א כתב זה בלשון אפשר, מ"מ כיון דמסיק שכן מבואר להדיא בירושלמי גבי זימון ס"ל להרשב"א טעם זה לעיקר, דמאי שנא תפילה מזימון דמחד קרא נפקי אף דקרא הוא אסמכתא בעלמא וכמש"ל מ"מ כיון דרבנן אסמכינהו אחד קרא ודאי דשויים הם לדינא, עכ"ל.

ועוד מצאו בזה חבר נאמן לרשב"א, והוא בראבי"ה (סי' קלד) שכתב כדעת הרשב"א ובאופן ודאי ולא ספק, ומדבריו שם מבואר להדיא כדברי הפר"ח שכל הדינים איירו בשאין רואין זא"ז אבל ברואין מצטרפין.

ונראה למעשה, כי בעת המגפה הנוראה (הקורונה), אין לך 'שעת הדחק' גדולה מזו, ולכן מותר להתפלל באופן של 'רואין אלו את אלו' באופן המקיל

ה. הנה מדברי המשנ"ב כאן משמע שהיסוד של ש"ץ מצרפן אי"ז מיסוד הדין של "רואין אלו את אלו", אלא הוא דין מיוחד שמצרפן, והוא מצד שכל המתפללים נותנים דעתו עליו, וקצת משמע דאף במקום שאין חזן רואה אותם מהני (ודלא כמשמעות המשנ"ב בסי' קצ"ה לגבי זימון, וצ"ע). וזה דלא כמש"כ הפר"ח (סי' נה): "ונקטינן כדברי הרשב"א בתשובה דכל שרואין זה את זה מצטרפין, דהא חזינן להרא"ש ז"ל נמי דיליף מדין זימון דשליח צבור תוך הפתח מצרפן", ולהאמור אין שייכות דין הש"ץ מצרפן לדין של "רואין אלו את אלו", וילע"ע. ואכן יעוי' בשו"ת זרע אמת (סי' י') שכתב שמה שאנו מדמים תפילה לזימון לענין צירוף ש"ץ מקורו ממה שמבואר הלכה זו גם לגבי "ברכת חתנים", והטעם משום שהוא יושב על המפתן 'שהוא רשות לשניהם' ודעתיהו דכולהו עליה שיוציא אותם משו"ה מצרף אותם כאילו הם ברשות אחד, אבל את הדין של "רואין אלו את אלו" מצינו רק לגבי זימון ואין ללמוד ממנו לענין תפילה דחמיר טפי. ועיין ש'הביא את דברי המג"א בסי' קצה שמבאר את הדין של המזמן מצרפן מצד שהוא רואה אלו את אלו, ותמה דא"כ מדוע זה דין מיוחד דוקא במזמן ולא בכלום, וראה בשעה"צ (קצה, ו). והנה לפי דברי הזרע

דרך הרבים מפסקת

דמי", ולכן כשיש "דרך הרבים" א"א לראות אותם כבית אחד.

והגר"מ שטרנבוך שליט"א יצא לחדש, שאלו שנמצאים גבוה מהקרקע עשרה טפחים (מרפסות וכד'), אז יש לדונם כרשות בפנ"ע, ולא נדון שדרך הרבים יחלק ביניהם¹. וכבר הארכנו בכל דיני 'הפסק דרך' בסימן כ"ד וקחנו משם.

[י] אכן אם כבר יש עשרה שמצטרפים במקום אחד, הרי שמי שנמצא ברשות אחרת, כגון מרפסת וכד', יכול לענות כל דבר שבקדושה ולהחשב כמצורף להם², כמש"כ השו"ע (נה, כ) וז"ל, היו עשרה במקום א' ואומרים קדיש וקדושה, אפילו מי שאינו עמהם יכול לענות, עכ"ל.

[ט] עוד יש לציין מש"כ הפמ"ג (שם א"א אות יב) בפשיטות וז"ל, וכן מה שכתוב שם (לענין זימון) רשות הרבים מפסקת אין מצטרף, הוא הדין כאן, עכ"ל. והוא דבר שפשוט מסברא, מאחר שמקור הדין נלמד מפאה, ושם מבואר שדרך הרבים מפסקת בין רשויות, אין סיבה לחלק בזה בין זימון לתפילה [ואדרבה בתפילה שהנידון להחשיבם 'כמקום אחד' טפי פשוט שיש לדמותו לפאה שדרך גורמת להחשיבם כב' רשויות³]. ויסוד הכל משום שהרשב"א (שו"ת ח"א סי' צ"ו) מבאר שיסוד הדין של רואין אלו את אלו הוא משום "שכל שרואין אלו את אלו כאילו הן בבית אחד

אמת (וכפי שסתם המשנ"ב בסי' נה לענין תפילה) אין שום מעליותא לש"ץ שעומד באחת המרפסות (ברשות נפרדת שלישית) ורואה את כולם.

ו. ראה בהערה בסמוך מש"כ לדון שבזימון זה באמת חידוש ש"דרך" מפסיק, מאחר שהנידון שם אינו לאשוויי לחד מקום, אלא לאשוויי לחבורה אחת, אבל בתפילה הנידון שיחשב כמקום אחד (וכמש"כ בהערה דלעיל מדברי הרשב"א), ממילא פשוט טפי שיש לדמותו לפאה ש"דרך" מפסיק, ויש לסייע כן מדברי המשנ"ב (רעג, ז) שכתב לגבי שינוי מקום בקידוש שדרך מפסיק, והרי הבאנו בפנים שהרי"ץ גיאות והר"ן שמדמים כן לזימון, וזה מוכיח שהפסק דרך לא נאמר רק בזימון. ומש"כ השע"ת (נה, טו) בשם הברכ"י שיש לצרפם גם כאשר יש "מעבר לרבים" אין הכרח שהכונה ל"דרך" אלא למעבר, והרי בלא"ה בין כל ב' בתים יש מעבר ואי"ז מפסיק כי אם כשיש דרך למקו"א (וכמש"כ בהערה בסמוך).

ז. במכתב שפרסם מיום ה' ח' בניסן תש"פ. ובאמת יש כאן חידוש גדול, כי מאחר שיסוד דברי הרשב"א הוא שע"י ש"רואין אלו את אלו" אנו דנים את המקומות כמקום אחד, א"כ איך נדון ב' מרפסות נפרדות כמקום אחד, ואדרבא גבהותם תהיה חסרון יותר. וע"ע היטב בערוה"ש (נה, כ). וע"ע בבאר היטב (סי' קצה) בשם הלק"ט ובערו"ל⁴ (מכות ו, ב) שדנו על צירוף לעדות ע"י "אחד רואה מחלון זה וכו'" ולא כתבו שבחלון למעלה מיי"ט לא קא מייירי.

ח. משמעות הדברים שאינו מצטרף להיות ממש כחלק מהמנין, והוא רק צירוף לענות דבר שבקדושה והש"ץ יכול להוציאו אם אינו בקי. ולכן לא ברור שיוכל אותו שעומד במרפסת לברך "ברכת כהנים" משם (עי' בתוס' בעירובין צב, ב ד"ה תשעה, ובחיי"א כלל ל' סעי' א', ובמשנ"ב סי' נ"ה, ס"ק נ"ב-נ"ח, ובערוה"ש שם, כג). ומה גם שאינו עדיף מ"רואין אלו את אלו" שדרך הרבים מפרידתן (אך ראה מש"כ בהערה הקודמת).

המגיפה (קורונה) דנו לומר שאין לך שעת הדחק גדולה מזו, ובלא קולא זו לא היתה יכולת לקיים מניינים כלל, לכן יש להורות להקל להצטרף למנין באופן שכזה. אלא שלכאורה אין להקל לומר דברים שבקדושה שאין להם הכרח, שהרי הרשב"ש ס"ל שדין 'צירוף' אמור רק לגבי זימון, וגם לדעת הרשב"א שדן שיתכן שהדבר נאמר גם לגבי תפילה, עכ"פ לא ברור לן שהרשב"א היה מיקל גם בצירוף מרפסות שהם נפרדות ומחולקות לגמרי^ט. ומה עוד שיש גם כמה ראשונים שחולקים לגמרי על צירוף הנעשה רק מכח "רואין אלו את אלו" (עי' רמב"ן פסחים פה, ב. או"ז ק"ש ס"ה), לכן יש לצמצם כמה

ומבאר המשנ"ב (ס"ק ס') וז"ל, ר"ל אפי' הוא בבית אחר רחוק לגמרי, שכיון שי' הם במקום אחד שכינה שרויה ביניהם ואז אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין כל מי שרוצה לצרף עצמו עם אביו שבשמים השוכן בתוך אלו העשרה, עכ"ל.

האם יש לנהוג גם לקולא כשמתפללין ע"י צירוף מנין שאינו עומד במקום אחד

יא] לאור האמור, הרי שאין פשוט כלל וכלל הדין צירוף של "רואין אלו את אלו", אלא שלמעשה כבר הורה לנו המשנ"ב שבמקום הדחק אפשר שיש להקל כסתומת דברי השו"ע, ובזמן

ט. העיר בזה בני הרב יהודה שליט"א, דהרי כל סברת הרשב"א הוא שמכח מה ש'רואין אלו את אלו' הרי זה גורם לדונם כמקום אחד, ובסברא מסתבר שזה אמור רק במקום שיש איזה חיבור ביניהם, אבל גבי מרפסות נפרדות לגמרי שאין שום דרך להגיע ישירות מזה לזה, לא שייך לדון אותם כמקום אחד. ומש"כ שיסוד דברי הרשב"א הוא מצד שעל ידי שרואין אלו את אלו הרי הם חשובים כבית אחד, אי"ז רק מלשון הרשב"א אלא גם מכל תוכן דבריו. כי אין לומר שיסוד הדבר הוא שגם בתפילה סגי מכח רואין אלו את אלו שנחשבים כחבורה אחת [ומכח זה נדונם כבית אחד], כי הרי הרשב"א מדבר בחדר אחד שיש שם מחיצה (בימה של החזן) ושם הם ודאי חבורה אחת, וכל הנידון הוא רק מצד הפסק מחיצה, וע"ז כותב הרשב"א לדמות שיועיל "אלו את אלו" כמו בזימון גם לנידון שם בבימה, ובהכרח שגם במקום שהם חבורה אחת אכתי בעיני שיחשבו "במקום אחד" וזה מועיל ע"י שרואין אלו את אלו שיחשבו למקום אחד ודו"ק. וע"ע בהלכות רי"ץ גיאנות (הל' קידוש; מובא בב"י סי' רעג גם בשם הר"ן) שכתב וז"ל, ואמר מר רב שר שלום, ולקדש בבית ולצאת לחצר ולסעוד שם אם רואה מקומו הראשון מותר כדאמרין שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין, שכיון שרואין זה את זה נעשו במקום אחד ובמסבה אחת, אף כאן כיון שהיושב בחצר רואה את מקומו נעשה כמקום אחד, עכ"ל. ומפורש שיסוד הדין של "רואין אלו את אלו" אי"ז רק לאשוויי לחבורה אחת, אלא לדון הכל כמקום אחד. ושם הרי ברור שלא יועיל חיבור של רואה מקומו באופן שכזה (עי' משנ"ב רעג, ו-ז). ומש"כ השע"ת (נה, טו) בשם הברכ"י שבאופן "דאלו אין רשאים ליכנס לפנים כו' כיון דאי אפשר בשום פנים להיות יחד וק"ו הוא מדינא דלעיל לסמוך על הפוסקים שלא יתבטלו ארבעים יום מלומר קדיש וקדושה", יש לדחוק שהכוונה להקל מחמת שאין יכולת במציאות שיבואו זל"ז, אבל לא שמה שאי אפשר לבוא נותן יכולת לדונם כ"חבורה אחת", שהרי כאמור בתפילה הגדר לדונם כמקום אחד לא רק כחבורה אחת (וע"ע במהרי"ט ח"ב יו"ד סי' ד ובשו"ת משנת יוסף ז, מו).

ברכו: לא יאמרו "ברכו בתרא" שאחר התפילה, ומטעם שכתב הבנין שלמה (שבת ס" כ ד"ה ועכ"פ) שגם ב'ברכו' שייך האיסור של ברכה שאינה צריכה, כיון שמזכיר ש"ש לבטלה [אך יעוי' בשו"ת האלף לך שלמה (סי' סח), וע"ע במשנ"ב (נה, סב)]. ואין בזה כ"כ שינוי מסדר התפילה, שכן כך נוהגים בחו"ל כל השנים שאין אומרים "ברכו בתרא" כלל^ד.

קריאת התורה: הנה באופן שהצירוף למנין נעשה ע"י שכל אחד עומד על מרפסת ביתו, מחמת שאינם יכולים להתקרב זל"ז מצד חשש הדבקה במגיפה. הרי שיש לתת בזה עצות לקיים הקריאה בציבור. ונראה שבמנחה של שבת ובשני וחמישי, עדיף שג' העולים יכינו כל אחד את העליה שלו, וכך כל עולה יברך ויקרא את העליה שלו. ובמצב זה ניתן להקל לעלות לתורה גם בן אחר אב, ואחים בזה אחר זה (עי' משנ"ב סי' קמא, ס"ק כ"א ושעה"צ שם).

שיותר ולעשות רק מה שמוכרח לנו בזה לקיים את עיקר הדין של תפילה בצבור. ונביא כמה דוגמאות לדבר.

ברכת כהנים: הגר"מ שטרנבוך שליט"א (במכתבו הנ"ל) הורה שבמנין ע"י צירוף לא יעלו הכהנים לדוכן (אלא יצאו קודם רצה)^א.

חזרת הש"ץ י"א: הנה בזה"ז שמעיקר הדין אי"צ לכל חזרת הש"ץ, לפי שאין הש"ץ מכוון להוציא מי שאינו בקיא, וגם אינו מצוי מי שאינו בקיא, הרי שבמנין ע"י צירוף אין לש"ץ לחזור התפילה^ב, אלא יש לנהוג "תפילה קצרה" הן בשחרית והן במנחה, כפי שמבואר בסמינים קכד-רלב (ראה בהערה^ב), ויאמר עד סיום ברכת 'אתה קדוש', ומשם ואילך ימשיכו כולם בלחש.

קדיש: יש לצמצם באמירת הקדישים אחר התפילה.

י. והוראה זו צ"ע, שכן מצוות ברכת כהנים היא מהתורה, ואין צריך בשביל ברכה זו מנין מהתורה, אלא שמדרבנן תיקנו לאומרה ע"ס התפילה ובמנין, וא"כ מנ"ל שניתן להקל בהפסד ברכה דאורייתא, במקום שבדיעבד חשיב התקבצות זו למנין.

יא. עי' מה שכתבתי בסי' ט"ז.

יב. והגם שבתפילות יום חול יש קצת עצה להתפלל ע"ת דתפילת נדבה, אבל בתפילות של שבת ויו"ט הרי אין עצה זו (עי' משנ"ב קז, סק"ו), וכן במוסף אין עצה זו (עי' משנ"ב שם סק"ה, ואשי ישראל לא, ג).

יג. ואף שהמשנ"ב (קכד, ח) כתב שעדיף שהקהל יתחילו רק לאחר שיאמר הש"ץ 'הקל הקדוש'. אך דבריו צ"ב, הן מצד שיש בזה חיסרון של "תפילה בצבור" לש"ץ שלא התחיל בשוה עם כולם, ובעיקר בתפילת שחרית (שע"ז קאי המשנ"ב). והן מצד שבאופן כזה הרי יש חיסרון של "סמיכת גאולה לתפילה" בעניית אמן והקדושה. ולכן עדיף לעשות כמש"כ הרמ"א שכולם יתחילו בשוה ולומר עמו מלה במלה.

יד. ראה משנ"ב סי' קל"ג סק"א.

לתורה" ויהא בכלל התקנה של שבעה קרואים שתיקנו. והרי בגמ' במגילה (לב, א) אמרו "ת"ר פותח ורואה גולל ומברך וחוזר ופותח וקורא", ואדם שאינו יכול לקרות לכה"פ הוא פותח ורואה, וגם אדם סומא לכה"פ הוא מברך על התורה ממש, שעומד בסמוך לה וחשיב "מברך עליה", אך מנא לן להרחיב קולא זו לברך גם מרחוק^{טו}. שהרי גם הב"י (סי' קמא) לא כתב להתיר (בשם האשכול) אלא מצד שיש בעל קורא לצד הסומא, וכמש"כ "אבל אוקומי אינש אחרינא שפותח ורואה והסומא מברך ועומד בצידו שפיר דמי", אבל כשאין העולה עומד לצד הבעל קורא, קשה לסמוך להתיר זאת.

אכנ באופן שהעולה יגש לברך על התורה לבדו, ומיד אחר הברכה יתרחק המברך, ויקרב הבעל קורא, כדי שח"ו לא יבואו לידי חשש הדבקה, יתכן שיהא בזה ההיתר ד'סומא' הנ"ל^{טז}, ויש א"כ להשתדל בזה כמבואר במשנ"ב (קמג, ס"ק ל"ג) שיש לדאוג שלא תתבטל קריאה בצבור.

אולם בשבת ויו"ט שיש ז' עליות ומפטיר, אי"ז פיתרון מעשי כל כך שימצאו ח' בעלי קריאה הקוראים בדקדוק. ויש שחילקו הקריאה באופן שא' קורא כל הפרשה, ומשאר ג' ג' פסוקים לשאר העולים, וטוב עושים.

אבל במקום שאין מוצאים בעלי קוראים מרובים, הורה הגר"מ שטרנבוך שליט"א (במכתבו הנ"ל) לסמוך על דעת המהרי"ל דס"ל דסומא יכול לברך על התורה הגם שאינו קורא, [וראה במשנ"ב (קמג, לג) שהיקל עפ"ז]. והוסיף הגרמ"ש שלפי דעה זו, מה שהעולה ניגש לתורה אי"ז מצד דיני הברכה אלא הוא רק מצד כבוד התורה, ולכן גם בנידו"ד יוכל העולה לברך ממרפסתו, הגם שהוא עומד במרחק מהספר תורה, והבעל קורא יקרא עבורו, אף שהעולה אינו רואה הכתב.

אולם לכאורה יש לחלק טובא מסומא, שהוא "עולה" לתורה וניגש לתורה ומברך עליה. אבל מהיכי תיתי שגם באופן שיברך מרחוק שיחשב כ"עולה

טו. וראה בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סי' ע"ה) שכתב וז"ל, ותו איכא לתמוהי דמיחזי כי חוכא שיעלה סומא לקרות בתורה, ואם בשמיעה יוצא יעמוד במקומו ויברך על השמיעה שישמע מהש"ץ, מה לו עם הס"ת אחר שאינו רואה בקרוב כמו ברחוק כו' אבל בסומא מתחזי כחוכא ואיטלולא בודאי, עכ"ל. והביא דבריו בשו"ת תורת חסד (סי' ה) וז"ל, דמה מקום שיעלה סומא לקרות בתורה, דאם בשמיעה יוצא הא יכול לשמוע גם במקומו ויברך שם, ומה לו לעלות לתורה אחר שבקרוב לס"ת ג"כ אינו רואה רק שומע, ועלייתו לתורה מיחזי כי חוכא, עכ"ל. והנה אי נימא שבאמת גם ניתן לברך בריחוק מקום [וכל קירבתו לתורה הוא רק משום כבוד לס"ת] לא קשה ולא מידי, שהרי זה גופא בא המהרי"ל להתיר, לברך על השמיעה. אך מאחר שגם המהרי"ל לא עלה על דעתו להתיר לברך לסומא מרחוק כי אם מקרוב, שיש לשייך בה את קריאת הבעל קורא אליו ולברכתו. אבל הבו דלא לוסף עלה להתיר לפיקח לברך מרחוק, אחר שגם לענין סומא תמחו השאילת יעב"ץ והתורת חסד בזה.

טז. יעו"י בספר האשכול שכ' וז"ל, דהא דתנן סומא אינו קורא בתורה, היינו לומר דאינו קורא

אבל אם אין אפשר לעשות כן, נראה ובלא"ה יש להדגיש שלנוהגים כפסקי שאין לסמוך על זה שהעולה יברך השו"ע אין לעשות כעצת מרחוק. אלא עדיף שהבעל קורא יקבל המהרי"ל אלא שהבעל קורא יקבל כמה עליות, כמבואר בשו"ע (קמג, ה; קמד, עליות וכפי העולה גם במשנ"ב (שם ד) ויעו"ש בערוה"ש (קמד, ז). ס"ק ל"ג).

❁ סיכום ❁

א: צירוף מנין כאשר המתפללים עומדים במקומות שונים, ורואים אלו את אלו, שנוי במחלוקת רבותינו הראשונים והאחרונים, ולדינא אין להקל בזה כי אם בשעת דחק גדול (כפי שהיה בעת מגיפת הקורונה, שהיה צריך לשמור מרחק איש מרעהו).

ב: בצירוף זה צריך שיהא באופן שאין 'שביל הילוך הרבים' חוצה את מקום עמידת המתפללין. ובפרט לענין 'צירוף' במרפסות שגרוע יותר.

ג: עדיף שבאופן זה יהיו כולם רואים את החזן והוא רואה אותם, שעי"ז הצירוף נחשב יותר.

ד: כמו כן עדיף שבכל קבוצת מתפללים יהיו עשרה עומדים כאחד, ואז יוכלו להעמיד להם ש"ץ אחד לכל הקבוצות, אף שאינם רואים אלא מקצתן את מקצתן.

ה: מאחר שכל ענין צירוף למנין כשכל אחד עומד במקום אחר, הוא בדיעבד, על כן יש למעט בהזכרות שם ד' במקומות שניתן לקצר בתפילה ובקדיש, כמו שנתבאר לעיל בתוך הדברים.

ו: ולענין קריאת התורה במצבים שיש לשמור מרחק בין איש לרעהו, כגון שעת המגפה, ראה בתוך הדברים הדרכים שהצענו בזה.

על פה אבל אוקומי אינש אחרינא שפותח ורואה והסומא מברך ועומד בצדו שפיר דמי, עכ"ל. והנה האשכול לא כתב "עומד בצידו ומברך", ומשמע שעיקר הענין לעמוד בצידו הוא דוקא בעת הקריאה, וממילא משמע שרק באופן שכזה יכול הסומא לברך על הקריאה שמברך הבעל קורא. ויש להוסיף, דהנה בשו"ת שאילת יעב"ץ (א, עה) תמה שאם סומא יכול לברך על השמיעה, אז מדוע לא כל הקהל יצטרך לברך על השמיעה, וכנראה משום האי טעמא צריך שהעולה יעמוד לצד הבעל קורא, שרק אז יש יחס בין הקריאה שלו לעולה שרק הוא מברך עלה. ויש לציין דוגמא לזה שצריך לעמוד על ידו, במג"א (תרעו, ד) בשם הב"ח, ובכת"ס (יו"ד סי' קג).

סימן כו

בענין העברת ספר תורה ממקום למקום לצורך קריאה בו

שאלה: מה הם באופנים בהם מותר להעביר ספר תורה ממקום למקום, לצורך הקריאה בו.

תשובה: אסור להוציא ספר תורה למקום אחר כדי לקרוא בו קריאת התורה, אלא על האנשים לבוא למקום בו נמצא הספר תורה. ורק כשיש מנין אנשים שאנוסים מלבוא למקום הספר תורה (כגון חולים או אסורים בבית הכלא), יש מקרים שמותר להביא אליהם ס"ת. האיסור תקף גם בהעברת ס"ת מבית כנסת אחד לבית כנסת אחר. אך יש מתירין להעביר ס"ת מחדר לחדר בתוך ביהכנ"ס, כל זמן שזה תחת קורת גג אחת, ואם המנין הוא קבוע בחדר הסמוך מותר אף לכתחילה. אם בכל אופן רוצים להוציא ס"ת ממקום למקום, צריכים לקבוע לו מקום יום או יומיים, ולא די בקריאה ג' פעמים. ולענין הולכת ס"ת אצל חתן, או לצורך הכנסת ס"ת, או לקריאה מחוץ לביהכנ"ס בשמחת תורה, ראה להלן.

איסור הולכת ס"ת ממקום למקום

משנ"ב, אין מביאים אצלם ספר תורה אפילו בר"ה ויוה"כ. ובטעם הדבר כ' המשנ"ב (שם, מז) וז"ל, שזלזול הוא לס"ת להולכה אל אנשים שצריכין לה, כי כבודה שילכו אנשים אליה, עכ"ל. ומוסיף המשנ"ב (שם, ס"ק מ"ח) וז"ל, ומה שהולכין מבית הכנסת מנין אנשים לאיזה בית, ונושאים ס"ת עמהם כדי לקרות שם, ודאי אינו נכון, דהא אפשר להם לשמוע הקריאה בבית הכנסת.

ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ב, צא) כתב כדבר פשוט, שהאיסור הנ"ל, הוא גם אם יקחו את הס"ת ביחד עם הארון.

א] כתב המרדכי (ר"ה רמז תש"י) וז"ל, מצאתי בתשובה, דבני אדם החבושים בבית האסורים, אין מביאים אצלם ס"ת אפילו בראש השנה ויום הכיפורים, כדאמרינן בירושלמי (יומא ז, א) בכל אתר את אמר הולכים אחר התורה, והכא תימא מוליכים תורה אצלו, אלא על ידי בני אדם שהם גדולים התורה נתעלה בהם, עכ"ל.

וכן נפסק בשו"ע (קלה, יד) וז"ל, בני אדם החבושין בבית האסורין (וה"ה חולים,

דין האסורין בבית הסוהר להביא ס"ת אצלם

[ב] והנה במרדכי הנ"ל מבואר דאף אם השומעים אנוסים מלבא אל הס"ת, לא יוליכו הס"ת אצלם. אלא שיש מן הפוסקים שחולקין ע"כ, ולכן מסיק המשנ"ב (שם, ס"ק מ"ו) שבפרשת זכור שהיא מדאורייתא, בודאי יש להקל, ואפשר דה"ה גם בפרשת פרה, מאחר שהם אנוסים.

וראה בביה"ל (שם ד"ה אין) שתמה על המרדכי, לפי שבירושלמי איתא דדוקא כשאפשר ללכת למקום שהס"ת מונחת שם, אז זה זלזול להוליך את הס"ת לאנשים. אבל באנשים שהם אסורים או חולים שאינם יכולים ללכת לס"ת, מה הזילותא לס"ת כשבני אדם מהדרין אחריה לקרות בה אם נביאה אליהם. ומבאר הביה"ל, שגם מה שהמרדכי אסר היינו רק ביחידים החבושים, שבזה אם רוצים לקבץ שם עשרה שם לקריאת התורה עבור החבוש, זה נחשב זילותא [דמן הדין אין חל על היחיד מצות קריאת התורה כשאינו יכול לילך לביהמ"ד]. אבל אה"נ, כשיש שם עשרה, כיון דחל עליהם חובת קריאה והם אינם יכולים לצאת משם ולילך אחריה, גם המרדכי מודה דמותר וצריך להביא להם ס"ת לקרוא בה.

להוליך ס"ת אצל אדם חשוב

[ג] במרדכי הנ"ל כתב "אלא על ידי בני אדם שהם גדולים התורה נתעלה בהם", כלומר שיש היתר להוליך הס"ת אצל אדם גדול, וכ"פ הרמ"א (שם) שאם הוא אדם חשוב שרי. וראה במשנ"ב (סק"ג) שכ' שבספר שמן המאור כתב דבאדם חשוב אפילו אינו אנוס שרי, ומפרש דהרמ"א מקל באדם חשוב טפי ממי שאסור בבית האסורין. וכ' בשעה"צ (אות נ"א) דבאליה רבה אינו מקל בזה, אבל גם מביאור הגר"א משמע שהרמ"א בא להקל באדם חשוב טפי אף שאינו אנוס, עי"ש. ונראה קצת להביא לזה ראייה, שהרי ביוה"כ היה חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנו לסגן, והסגן נותנו לכהן גדול, וכהן גדול עומד ומקבל וקורא עומד (יומא רפ"ז), ואע"פ שלא היה הס"ת בעזרה כל השנה, אפ"ה כיון דהוא 'אדם חשוב' היו מוליכין הס"ת אצלו, אע"פ שאינו אנוס מלבא אל הס"ת א.

להעביר ס"ת מחדר לחדר בתוך בית הנכסת

[ד] כבר נחלקו בזה הפוסקים, ראה בספר מעשה רב (אות קכ"ט) שמובא בשם הגר"א דאין לטלטל ס"ת מחדר לחדר בביהכנ"ס. אולם רבים נחלקו עליו בזה, יעוי' בשו"ת בית שערים (או"ח סי' מ"ט)

הקריאה יוציאנה ויקרא בה, ואח"כ יחזירנה לשם, דאז אין מינכר שהבאתה היתה לצורך קריאה בלבד, אלא שקבע דירתה בכאן לאותו זמן, עכ"ל.

ומה ששגור בפי העם, שצריך לקרות בו לפחות ג' פעמים, כ"כ בערוה"ש (קלה, לב) וז"ל, והמנהג לדקדק שיקראו בה ג' פעמים, דזה מקרי כקביעות, ואין בזיון במה שטלטלוה מבית הכנסת, אבל בפחות מג' פעמים, טלטלוה לצורך עראי, ויש בזיון אף אם הביאוה מקודם, עכ"ל. וכ"ד האגר"מ (יו"ד ח"ד סי' ס"א אות י"ג).

אולם דעת מרנן הגריש"א והגרשז"א זצ"ל², שלכתחילה לא מספיק לקרוא ג' פעמים באותו היום (כגון שיש שם כמה מנינים), אלא צריך לקבוע מקום מסויים לב' או ג' ימים. ומ"מ לענין בית האבל, כבר הקלו בזה להביא ס"ת אצלו, אף שאין להם ההיתר כ"כ של אנוס כשאין מנין אבלים, ונראה דאי לא עבדי הכי, ממנעי אינשי ולא יבואו להתפלל עם האבל. ומ"מ עדיף שיקבעו להניח הס"ת אצלו בכל השבעה.

ע"פ האמור עולה, שבית הכנסת שאין להם ס"ת, כגון שנפסל הס"ת, ג"כ אסור להם להביא ס"ת ממקום אחר

ובשו"ת הרמ"ץ (או"ח סי' ט"ז) ועוד³, שכתבו דכל שהוא בבית אחד מותר טלטל הס"ת אל הציבור מחדר לחדר.

ואפשר דאף הגר"א לא אמר כן, אלא כשמטלטלין לחדר אחר שרוצים לקרוא שם באופן ארעי, אבל בביכנ"ס שמתקיימים בו מניינים קבועים בכמה חדרים, גם לדעת הגר"א מותר. וכמדומה שכן ראינו אצל כמה גדולי ישראל שהיה מנין קבוע בביתם והיו מביאין ס"ת מהחדר הסמוך.

היתר הבאת ס"ת למקום אחר ע"י הכנת מקום

ה] כל האיסור הנ"ל, הוא רק כשלוקחים את הס"ת לקרוא בו ואחר הקריאה מחזירים אותו למקומו. אבל אם מביאין הס"ת קודם התפילה וקובעים לו מקום להשאירו שם גם אחר הקריאה, מותר. וכפי שכתב הרמ"א (שם) וז"ל, אבל אם מכינים לו ספר תורה יום או יומים קודם מותר, עכ"ל.

ומוסיף המשנ"ב (שם, ס"ק מ"ט) וז"ל, דה"ה אם הכין מקום לספר תורה באותו יום, שיהא מונח שם יום או יומים דשפיר דמי, ובלבד שיניחה שם במקום שהכין קודם זמן הקריאה, ובשעת

א. ע"י בשו"ת עדות ביהוסף (סי' מ"ד).

ב. וראה עוד במטה יהודה (למהר"י עייאש, סי' תקפ"ד אות ג'), בדעת קדושים (יו"ד סי' רפ"ב סק"א).

שו"ת שלמת חיים (סי' קמ"ג) ובשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' ע"א).

ג. הליכות שלמה (הלכ' תפילה יב, לח).

בשו"ת אמרי יושר (סי' קצ"ז ס"ה) ובשו"ת מהרש"ם (ח"ו סי' ד').

הוצאת כל ספרי התורה בעת 'הכנסת ספר תורה'

[ז] ובדבר המנהג שמוציאים את כל ספרי התורה שבהיכל בעת 'הכנסת ספר תורה', הורה מרן הגריש"א זצ"ל, שמותר להוציאם רק בתוך בנין בית הכנסת ולא לצאת עמם החוצה (עי' פתחי שערים, ושערי אפרים פ"ט אות מ"ו). אולם כבר נפוץ המנהג שמוציאין כל הס"ת לרחובה של עיר, לכבודה של תורה. ובהליכות שלמה (תפילה פי"ב הע' 112) מובא, שלא היה נכון כ"כ בעיני הגרשז"א, המנהג הזה¹.

הוצאת כל הס"ת בשמחת תורה

[ח] יש מתירים בשמחת תורה, להוציא ספרי תורה לחוץ, כדי לערוך מנינים נוספים, בכדי שכולם יוכלו לקבל עליות², ועל דרך מה שמצינו ברמ"א (תקסט, א) ש'נוהגים להרבות הקרואים לספר תורה, וקורים פרשה אחת הרבה פעמים ואין

לשם³, אא"כ ישאירו את הס"ת שם אחר כך לקביעות כנ"ל. ואם אין להם אפשרות להשאיר שם את הס"ת, אז על הציבור ללכת לשמוע את הקריאה במקום אחר.

הבאת ס"ת למנין שעורכים עבור חתן

[ו] ויש לדון לענין אותם שעורכים לכבוד החתן מנין נפרד, ומביאים שמה ס"ת, האם עושים כדין. דמחד גיסא כיון שרוצים להרבות בקרואים והעלות את החתן וקרוביו לס"ת, ויש בזה כבוד התורה, ואם ילכו אצל ביהכנ"ס יהיה בזה טירחא לציבור, וגם יתכן שיהיו שם 'חיובים' אחרים, וכן יש להתיר בזה, וכ"ד האגר"מ (או"ח ח"א סי' ל"ד). ובפרט שיתכן שיש לחתן דין 'אדם חשוב' שמוליכין אצלו הס"ת, והוא ע"פ התשב"ץ קטן (מובא בב"ה"ל שם ד"ה ואם) דס"ל דלאו דוקא 'תלמיד חכם' בלבד נחשב 'אדם חשוב', אלא גם אחרים המתייקרין בהם⁴. מאידך גיסא יש שנקטו בזה לאיסור, ראה

ד. כן מבואר במור וקציעה (סו"ס קלה) ובשערי אפרים (ט, מג) שהאיסור הוא גם מבית כנסת לבית כנסת אחר.

ה. ואולי יש לדמות זה קצת למש"כ בכה"ח (כאן ס"ק פ"א) ללמד זכות להוליך ס"ת אצל מנין כהנים, לפי שיש להם דין 'אדם חשוב' והתורה מתייקרת שם.

ו. והעולם נהגו לסמוך על מש"כ בברכי יוסף (סי' קל"ה ס"ק י"ג) בשם המהר"י אבוהב שהתיר בזה. וכן היה המנהג הקדום בעיה"ק צפת יצ"ו שבכל פעם שערכו הכנסת ס"ת חדש, היו מוציאין כל הס"ת שבהיכל והולכין בשירים ובמחולות ברחובה של עיר (עי' בספר מעשה אי"ש, מעשה עם החזו"א בזה). וכ"כ בעיקרי הד"ט (או"ח סי' ח' אות כ"ח).

ז. ראה במור וקציעה (סי' קלה) שדן בזה וז"ל, מה שנהגו במדינתנו ביום שמחת תורה, שמוציאין כל הס"ת מההיכל, וגם מוליכין מבית הכנסת לבית הכנסת אחר, כדי להקיף עמו, וגם קורין בו, אין זה בכלל האיסור כו', שזוהי כבודה של תורה כו', ודכוותה להקיף בה לשמחת תורה ודאי שפיר דמי, עכ"ל. וכ"כ בכה"ח (כאן סק"פ), וע"ע מש"כ המשנ"ב (קלה, מח) אודות ר"ה ויוה"כ.

איסור בדבר", וזה משום כבוד התורה, כדי שיזכו כולם בשמחת התורה (משנ"ב שם). ובבית מדרשו של מרן הגריש"א זצ"ל, ערכו מנין נוסף לקריאה בשמחת תורה, בחדר הכניסה, דקיל טפי, משום שהוא כהוצאת ס"ת מחדר לחדר בתוך ביהכנ"ס. **הולכת ס"ת יחד עם מנין מלווים** ט] יש מתירים להוציא ס"ת כשיש עשרה בני אדם שמלווים¹. ואולי על זה סמכו כמה קהילות שלוקחים עמם ס"ת לכותל בחג השבועות, הגם שלא קובעים לו שם מקום.

☸ סיכום ☸

א: אין להוליך ס"ת אצל המתפללים, אלא הם יבואו אליו. אא"כ אם היו עשרה האנוסים שאינם יכולים לבא אל הס"ת, שבמקרים מסויימים ניתן להביא אליהם הס"ת. אבל יחיד, אף שהוא אנוס, אין להוליך הס"ת עם מנין אצלו כדי לקרוא לו.

ב: מותר להוליך ס"ת אצל מנין הנערך אצל אדם חשוב, אף שאינו אנוס, אף שאינו אנוס.

ג: לדעת רוב הפוסקים מותר להוליך ס"ת מחדר לחדר בתוך ביהכנ"ס. ואם מתקיימים מניינים קבועים בכמה חדרים שבביהכנ"ס, נראה דלכו"ע מותר לכתחילה להוליך ס"ת מחדר לחדר.

ד: אם מביאים הס"ת אצל המתפללין, באופן שישאר שם לפחות למשך ג' קריאות יש המקילין בכך, ויש שהצריכו שיהא קביעות לס"ת שם. ונראה שבבית האבל נהגו להקל בזה.

ה: לענין הולכת ס"ת אצל חתן שעורכין לכבודו מנין מיוחד, נחלקו הדעות אם נכון הדבר.

ו: נהגו היתר בהוצאת ס"ת לחוץ ביהכנ"ס, לכבוד שמחת התורה, כדי שכולם יזכו לעלות לתורה.

ז: מנהג העולם להוציא כל הס"ת לרחובה של עיר, כאשר מכניסים ס"ת חדש לביהכנ"ס. והיו מגדולי ישראל שלא היה המנהג ישר בעיניהם.

☞ סימן כו ☞

בענין טלטול ס"ת אצל מנין מחוץ לביהמנ"ס

שאלה: בעת שלא ניתן לערוך מנין בבית הכנסת (כפי שהיה בעת מגפת ה'קורונה' בשנת תש"פ) האם מותר לטלטל את הס"ת החוצה אל המנין.

תשובה: אין לטלטל הס"ת כי אם למנין קבוע, ואם כל בני העיר אינם יכולים להתפלל בביהמנ"ס מותר לכתחילה לטלטל הס"ת אליהם, אולם עדיף להקדים הבאת הס"ת קודם שיבואו הציבור, ובחצר ביכהנ"ס יש להקל יותר.

דין טלטול ספר תורה מחוץ למקומו

א] כתב השו"ע (קלה, יד) וז"ל, בני אדם החבושין בבית האסורין, אין מביאין אצלם ס"ת אפילו בראש השנה ויום הכיפורים, עכ"ל. וכ' המשנ"ב (ס"ק מ"ז) וז"ל, והטעם שזלזול הוא לס"ת להוליכה אל האנשים שצריכין לה, כי כבודה שילכו אנשים אליה, עכ"ל. ומבואר דאע"פ שהאנשים אנוסים מלבוא אל הס"ת, כמו בעת המגפה הנ"ל, אפ"ה אין מוציאין הס"ת אליהם.

אלא שבביה"ל (שם ד"ה אין) תמה על כך, דדין זה מקורו בירושלמי, והירושלמי איירי כשאפשר ללכת למקום שהס"ת מונחת שם, ומשום כך הוי זלזול להוליך את הס"ת לאנשים. אבל באנשים שהם אסורים או חולים שאינם יכולים ללכת לס"ת, מה הזילותא לס"ת כשבני אדם מהדרין אחריה לקרות בה אם נביאה

אליהם. ומצא שכך הקש' הפרי חדש, וכ"ה באור זרוע שהתיר להוליך ס"ת אצל חולה שאינו יכול לצאת מביתו. וגם המרדכי, שהוא מקור דברי השו"ע מיירי רק ביחידים החבושים, שבזה כתב דאין לקבץ אצלם עשרה כדי להוליך אצלם הס"ת לקרוא, שזה נחשב זילותא [דמן הדין י"ל דאין חל על יחיד חיוב קריאת התורה כשאינו יכול לילך לביהמנ"ס], אבל אין ה"נ כשיש שם עשרה אסורין או חולים, כיון דחל עליהם חובת קריאה והם אינם יכולים לצאת משם ולילך אחריה, גם המרדכי מודה דמותר וצריך להביא להם ס"ת לקרות בה. ומסיים הביה"ל "כן נראה לעניות דעתי לדינא".

דעת החולקים על המשנ"ב, ודעתם בנידו"ד

ב] והנה הכרעת הביה"ל אינה מוסכמת על דעת הכל. דיעו' בקיצור שו"ע (כג, ל) שכתב וז"ל, עשרה שמתפללים ואין

מקום לס"ת באותו יום שיהא מונח שם יום או יומיים דשפיר דמי, ובלבד שיניחה שם במקום שהכין, קודם זמן הקריאה, ובשעת הקריאה יוציאנה ויקרא בה, ואח"כ יחזירה לשם, דאז אין מינכר שהבאתה היתה לצורך קריאה בלבד וכו', עכ"ל. ש"מ דכל כמה דמצי למעט למראית העין בטלטול הס"ת לצורך הציבור, עדיף טפי.

ובעבר בעת שלא היה בבית כנסת שבשכונתנו אפשרות לנעול את ספר התורה בארון קודש באופן בטוח, התרנו להביא לשם ס"ת מביכנ"ס אחר, ע"פ מה שאמר לי מרן הגריש"א זצ"ל שמוותר לטלטל ולהוציא ס"ת למנין קבוע, והבנתי שדעתו היתה שהדבר מותר רק במקום שיש מנין קבוע^א. ובכל אופן הוריתי להביא את הס"ת לפני שהצבור מגיע, כדי שלא יהיה נראה כאילו מביאים אותו אל הצבור, כביכול כבוד הציבור חשוב מכבוד התורה.

טלטול הס"ת לחצר ביהכנ"ס

ד] והנה יש לדון באופן שאין מטלטלין הס"ת אלא לחצר ביהכנ"ס, כפי שהיה מצוי מאד בעת המגפה הנ"ל, שהיו מתפללים בסמוך לבתי הכנסת תחת כפת השמים במקום שהאוויר שולט בו, האם קיל טפי לטלטל הס"ת לשם. והנה באופן שחצר ביהכנ"ס מגודרת והמקום נחשב

להם ספר תורה לקרות, אין מביאים להם ספר תורה לצורך הקריאה, אפילו אם הם חבושים בבית האסורים, ואפילו בראש השנה ויום הכפורים, עכ"ל. וכ"כ בכה"ח (קלה, עג). הא קמון שאפילו הם עשרה האסורים, אין מביאין אצלם הס"ת.

אמנם נראה שבמקום שלא ניתן להיכנס לבית הכנסת כלל, כגון מחמת חשש המגיפה, אף הקיצושי"ע וכה"ח מודו. דהם מיירי באופן שכלל ציבור המתפללים הולכים לביהכנ"ס, ורק ישנם עשרה שאינם יכולים לבוא, כגון אסירים וכד', אבל היכא שכל הציבור כולו אינו בא לביהכנ"ס, שפיר מותר להביא הס"ת אצלם. וכן מצאתי בשו"ת בית שערים (או"ח סי' מ"ח) שכ' לענין ציבור שאינם יכולים לבא לבית הכנסת מפני הצינה, דיכולים להביא ס"ת אצלם, כיון שכל הציבור כולו אנוס, שקול כבוד הציבור כבוד התורה.

מעלת הבאת הס"ת קודם שהציבור מתכנס

ג] אכן לכתחילה, אם ניתן להמציא הס"ת למקום התפילה קודם שיתכנסו הציבור לתפילה, עדיף טפי, לפי שאין כ"כ זלזול בכבוד הס"ת, דאין זה נראה כמי שטלטלו הס"ת לכבוד הציבור. ודבר זה נלמד ממש"כ המשנ"ב (שם, ס"ק מ"ט) וז"ל, והאחרונים הסכימו דה"ה אם הכין

א. הסברה היא, שבאופן שיש מנין קבוע זה פחות זלזול לס"ת מה שהציבור לא הגיע אל הס"ת (וע"ע בשו"ת ארץ צבי ח"א סי' לח). ועד"ז מבואר במשנ"ב (קלה, ז) בשם השערי אפרים לגבי השלמת קריאת התורה.

לרכוש ביהכנ"ס, מצינו בפוסקים שדנוהו בקדושת ביהכנ"ס קצת, כגון לענין אם מותר לעשות שם חופות. וא"כ אפשר שניתן לדון החצר כאילו הוא חדר מחדרי בית הכנסת.

אולם רבים נחלקו עליו בזה, יעוי' בשו"ת בית שערים (או"ח סי' מ"ט) ובשו"ת הרמ"ץ (או"ח סי' ט"ז) ועוד², שכתבו דכל שהוא בבית אחד מותר לטלטל הס"ת אל הציבור מחדר לחדר. ולפיכך אפשר דבשעת האונס, כגון בעת המגפה, שפיר לכו"ע מותר לטלטל הס"ת לחצר בית הכנסת, ולא חשיב זלזול.

וידוע שנחלקו בזה הפוסקים, דבמעשה רב (אות קכ"ט) מובא בשם הגר"א דאין לטלטל ס"ת מחדר לחדר בביהכנ"ס.

❁ סיכום ❁

א: אין לטלטל ס"ת מחוץ לביהכנ"ס עבור עשרה מתפללים, וק"ו שלא עבור יחיד. אבל עבור עשרה שאנוסים מלבא לביהכנ"ס, דעת המשנ"ב שמותר, וי"ח. ואם הוא מנין קבוע דעת מרן הגריש"א זצל שמותר להביא הס"ת אצל המנין. אולם במקום ששום אדם אינו יכול לבא לביהכנ"ס, לכו"ע מותר להביא הס"ת אצל הציבור.

ב: לשופרא דמילתא, ראוי יותר להביא הס"ת אצל הציבור קודם שיתכנסו המתפללים לתפילה.

ג: מנין המתקיים בחצר ביהכנ"ס, יש מקום יותר נרחב להקל להוציא הס"ת לציבור המתפללים.

ב. וראה עוד במטה יהודה (למהר"י עייאש, סי' תקפ"ד אות ג'), בדעת קדושים (יו"ד סי' רפ"ב סק"א), שו"ת שלמת חיים (סי' קמ"ג) ובשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' ע"א).

סימן כה

בענין הנהגת היחיד והציבור כשאין להם ס"ת

שאלה: מי שמתפלל ביחידות בתוך ביתו, או ציבור שמתפללים ואין להם ספר תורה, האם יש ענין לקרוא את הקריאה מתוך חומש. והאם גם יקראו את ההפטרע עם ברכות כשלא היה להם ספר תורה.

תשובה: ציבור שאין להם ספר תורה, אחד מהציבור יקרא את הקריאה לפני הקהל מתוך חומש בלי ברכות. אולם יחיד שמתפלל בתוך ביתו, לא מצינו שיש ענין שיקרא מתוך חומש לעצמו. ולענין ההפטרע נחלקו הפוסקים האם ניתן לקרוא את ההפטרע עם ברכותיה, גם באופן שלא קראו את הקריאה מתוך ספר תורה כשר עם ברכותיה. ולמעשה מצדד הביאור הלכה שלא יקראו את ההפטרע עם ברכות.

קריאת התורה מתוך חומש למי שאין לו ס"ת לקרוא בו

א] מי שנאלץ להתפלל ביחידות ואין מצוי לו ס"ת, לא מצינו שיש ענין שיקרא את הקריאה מתוך חומש, ורק לענין ציבור מצינו כן, והוא מש"כ המשנ"ב (קמג, סק"ט) בשם המג"א שבישוב שאין להם ס"ת שנכון לקרות בחומשין בלא ברכה, והטעם כדי שלא תשתכח תורת קריאה. ומ"מ לא יקרא לעולים, אלא הש"ץ יקרא הכל בקול רם לפניהם.

וראה בשירי כנה"ג (קמג, א) שכתב שהדברים אמורים גם בציבור שבאופן חד פעמי אין להם ס"ת, כגון הבורחים מהעיר מפני דבר^א, ושם מבואר

שיקראו גם את ההפטרע אך בלי ברכה. אמנם בשו"ת מים חיים (לרבי יוסף משאש, סי' ע"ט) כתב בזה"ל, רק היכא דשבתו שבתות הרבה בדרך או בני הכפרים שאין להם ס"ת כו', אבל על שבת אחת או שתים אין לקרוא כלל דלא נתקנה הקריאה אלא בס"ת, עכ"ל. מוכח דחולק על שירי כנה"ג ואין לקרוא בציבור אם אירע שאין להם ס"ת פעם או פעמיים.

ציבור שלא היה להם מנין

ב] להאמור יש לדון במקום שאין ס"ת ונתכנסו אנשים למנין, אך לבסוף לא הצליחו לקבץ עשרה, האם דין ציבור יש להם, ויקרא אחד מתוך חומש עבור כולם, או דין יחיד יש להם, ואין קוראים הפרשה

א. וע"ע במרדכי (גיטין רמז ת"ז) ובפמ"ג (א"א קמג, סק"ב).

דחיית ראיית הגר"ח נאה

[ד] וכבר העיר ידידי הגר"ד שליט"א בעצמו, שלכאורה אין מדברי מהר"י ברונא ראייה לענין מי שאין לו ס"ת אם חייב לקרוא מתוך חומש, שהרי לא על זה דן המהר"י מברונא, אלא כל דבריו לענין חיובו של האבל לשמוע קריאת התורה תוך השבעה, שבזה כ' דאע"ג דאינו רשאי לעלות לתורה, מ"מ לשמוע הוא חייב, שכן החיוב לשמוע הוא חיוב גמור, אבל אין חיוב לעלות לתורה, ולכן נחשבת העליה לתורה 'מילתא דפרהסיא' שאסור לכהן, לא כן אם יושב ומאזין לקריאת התורה, אין בזה זלזול באבלות.

וראה בפני ברוך (סי' י' הע' מה) שכתב וז"ל, יש חיוב להאבל לשמוע קריאת התורה, דהוי בכלל מה שנקבע בסדר היום שלא נאסר לאבל, עכ"ל. והן הם דברי המהר"י ברונא. ועכ"פ אין מזה ראייה שיש חיוב לקרוא מתוך חומש למי שאין לו ס"ת.

[ה] עוד יתכן לבאר כוונת המהר"י מברונא במש"כ "יחזיר הפרשה", היינו לענין 'שנים מקרא ואחד תרגום', והוא ע"פ מש"כ המשנ"ב (רפה, סק"ח) שיש נוהגים לקרוא כל יום חלק מהפרשה מתחילת השבוע, וכנגד זה כ' המהר"י מברונא שמותר לאבל להחזיר הפרשה בקריאת שנים מקרא וא' תרגום, שבזה הוא מקיים את החיוב שמו"ת (עי' בשו"ע שם, ה ובמשנ"ב ס"ק יד). אבל אין שכונתו

כלל. ובספר הליכות שלמה (תפילה פי"ב הע' ט) מובא בשם הגרשז"א זצ"ל, שגם בכי האי גוונא יש ענין שאחד יקרא לפני כולם מתוך חומש "שלא תשתכח תורת קריאה בצבור". ולענ"ד נראה דבכה"ג אף השיורי כנה"ג יודה דאמרינן הכי רק במקום שמתקיים מנין קבוע, ואירע פ"א שלא נתקבצו עשרה, אבל לא במקום שבאופן חד פעמי נדברו לקיים מנין ואירע שלא נתקבצו העשרה, דבזה לכו"ע אין צריכים לקרוא מתוך חומש.

דעת הגר"ח נאה לענין קריאת הפרשה ביחיד מתוך חומש

[ג] והנה ידידי הגר"ד קאהן שליט"א אב"ד מישרים (לייקוד, ארה"ב), ציין לדברי קצות השלחן (כה, יד) שכתב וז"ל, ומי שלא שמע קריאת התורה בצבור יקרא לעצמו מתוך חומש, ע"כ. מבואר דלא כמש"כ לעיל, אלא גם ליחיד יש ענין לקרוא הפרשה מתוך חומש.

והנה כראיה לדבריו מציין הקצוה"ש למהר"י מברונא, שהובא בשער הכולל. וכך כותב בשו"ת מהר"י מברונא (סי' צז): "נשאלתי אם אבל בג' ימים הראשונים יחזיר הפרשה בשני ובחמישי. והשבתי שיחזיר. אע"ג דאילו בביהכ"נ אסור כהן (אבל) לעלות לס"ת, אפילו אם אין שם כהן אלא הוא, כדאיתא במרדכי פ' אלו מגלחין, היינו משום דמילתא דפרהסיא הוא, אבל חזרת הפרשה כיון שהוא חובה הוי כקורא ק"ש, וכן משמע באשירי אלו מגלחין". והובאו דבריו בשער הכולל (וידוי ונפילת אפים, אות טו).

מקור דברי המהר"י מברונא

[ה] והנה המהר"י מברונא כתב בתו"ד "אע"ג דאילו בב"ה אסור כהן לעלות לס"ת, אפילו אם אין שם כהן אלא הוא", ומקור לדבר זה נמצא במרדכי (מו"ק הל' אבלות רמז תתעב) וז"ל, כהן אבל ואין כהן אחר שם אלא הוא, אעפ"כ אסור לקרות בתורה, דכיון דלאו מצוה היא (מה שהכהן יעלה לתורה) דדחינן אבילות, אלא מפני דרכי שלום נתקנה וסגי בישראל שעומד. וכ"ש במקום תלמיד חכם דהא רב קרי בכהני ורב הונא קרי בכהני בפני רב אמי ורב אסי דכהני חשיבי הוו. ומינה נשמע דכל שכן אבל שאינו כהן שאסור לעמוד ולקרות בתורה בתוך שבעה, עכ"ל.

מבואר מדברי המדרכי דהיינו טעמא דאין הכהן עולה לתורה בתוך השבעה משום "דלא מצוה היא דדחינן אבילות, אלא מפני דרכי שלום נתקנה", משמע דאין בעליה לתורה מצוה כ"כ שנאמר שבכוחה לדחות דין אבל שאסור בד"ת, וא"כ גם כשאינו בפרהסיא יהא הכהן אסור בזה. וא"כ האיך למד המהר"י דדוקא משום 'פרהסיא' אסור לכהן לעלות בביהכנ"ס, ומכיון שחזרת הפרשה הוא חיוב כמו ק"ש, מותר לאבל לקרוא בתורה בשני וחמישי שלא בבית הכנסת.

האם יש להחמיר כדברי קצות השלחן

[ו] למעשה מאחר שכל דברי קצות השלחן נסמכים ע"ד המהר"י מברונא, והראנו כי לא זו כוננת המהר"י מברונא. וכן דברי המהר"י מברונא עצמם אינם

לשמיעת הקריאה בבית הכנסת, וזהו שכתב "אבל חזרת הפרשה כיון שהוא חובה הוי כקורא ק"ש". [כיוצ"ב מצינו בשעה"צ (תקנ"ד, יא) שדן בט' באב מי שרגיל ללמוד את הפרשה באותו היום, וכותב שם "לחזור על הפרשה" והכוונה שמו"ת, וזה ג"כ כלשון המהר"י ברונא]. ומ"מ לדינא קיי"ל שאסור לאבל לקרוא שמו"ת כי אם בשבת.

[ז] ומ"מ נראה דשני הביאורים הנ"ל אינם מכוונים יפה לגמרי ללשון המהר"י מברונא שכ' "אבל בג' ימים הראשונים יחזיר הפרשה בשני וחמישי", ומה ענין 'יחזיר הפרשה' בשני וחמישי דווקא, להנך ב' פירושים. לכן נראה ברור כוונת דבריו, הוא מצד מה שנהגו האבלים שבכל ימות החול שבשבעת ימי האבל מתכנסים המתפללים אצל בית האבל ומתפללים עמו, מלבד בשבת שהאבל הולך לביהכנ"ס. ועל כך דן המהר"י מברונא האם יכול האבל לשמש כ'בעל קורא' להחזיר הפרשה בימי שני וחמישי, כשבאים לביתו להתפלל. והשיב "אבל חזרת הפרשה כיון שהוא חובה הוי כקורא קריאת שמע", כלומר, כשם שהוא יכול לקרוא קריאת שמע בהיותו ש"ץ, ואין בזה זלזול באבלות, כי הוא מקיים חיובו, כן יכול לקרוא בתורה עבור הציבור שעמו, באותם ימים שחוזרים על הפרשה, בשני וחמישי (עד 'שני'). כן נראה פשט דבריו. ועכ"פ אין מזה שום ראייה לדין יחיד שאין לו ס"ת, שצריך לקרוא לעצמו מתוך חומש, כדלעיל.

ברורים דיים, א"כ בודאי שלא נוכל להוציא מינה דין שיש חיוב ליחיד, שאין עמו ס"ת, לקרוא מתוך חומש. וכיון שלא מצינו בהלכה יותר מדברי המג"א שהביא המשנ"ב הנ"ל דלענין ציבור נקטינן 'שלא תשתכח תורת הקריאה', על כן 'הבו דלא לוסיף עלה' כי טעם זה שייך דווקא בצבור ולא ביחיד.

הפטרה במקום שלא קראו מס"ת כשר

ז] והנה ציבור שלא היה להם ס"ת וקראו מתוך חומש, לענין אם צריכים גם לקרוא הנביא מתוך חומש, באנו בזה

❁ סיכום ❁

א: ציבור שאין עמהם ס"ת בכל שבת ושבת, צריכים לקרוא הפרשה מתוך חומש. אך אם אירע כן פעם אחת, נחלקו בזה האחרונים האם צריכים לקרוא מתוך חומש.

ב: יש מי שאומר שגם אם בפועל לא הצליחו לכנס עשרה, כל שאמור להתקיים שם מנין, יש להם לקרוא מתוך חומש. ונראה שבזה כו"ע מודים דדין זה נכון רק למקום שבו מתקיים מנין קבוע.

ג: ציבור שאין עמהם ס"ת, וקראו הפרשה מתוך חומש, נחלקו הפוסקים אם צריכים לקרוא גם ההפטרה מתוך חומש, ומצדד המשנ"ב שאין צריכים לקרוא, ואם רוצה לקרוא בלא ברכה, אין שום מניעה.

סימן כט

בענין קריאת ההפטרה מתוך חומש

שאלה: מהי ההנהגה הנכונה לגבי קריאת ושמיעת ההפטרה, האם הבעל קורא יקרא לבדו, או העולה יקרא בעצמו. האם כל הציבור ישתוק ויאזין לקריאה, או שכל הציבור ג"כ יקראו בעצמם עם הבעל קורא.

תשובה: ראשית יש להקדים שהגם שקריאת ההפטרה היא 'חובת ציבור', ולא חובת יחיד, מ"מ חובה על כל מי שנמצא בבית הכנסת להאזין לקריאת ההפטרה כמו בקריאת ס"ת.

במקום שקוראים מתוך קלף: ניתן לכתחילה לנהוג כמו בס"ת, שהעולה מברך, והבעל קורא קורא את ההפטרה, וכל העם שותקין ומאזינים.

במקום שקוראים מתוך חומש^א: המברך עצמו צריך לקרוא את ההפטרה, ולכן לכתחילה אין להעלות למפטיר רק מי שיוכל לקרוא את ההפטרה בעצמו. והקורא יקרא בקול רם, וכל הציבור יקראו בלחש מתוך חומש שלפניהם, יחד עם הקורא. ועכ"פ טוב שיהיו עשרה עומדים סמוך לזה שמפטיר וישמעו ההפטרה בדקדוק.

הנדפסין, כיון שאין נכתבין בכל הלכות הספר תורה או במגילה וצ"ע, עכ"ד.

חיוב קריאת ההפטרה מתוך הקלף

אולם המג"א (שם) מביא מה שאמרו (גיטין ס) שמשום 'עת לעשות לד' הפרו תורתך' התירו לקרוא בספר אפטרטא בשבת, אע"פ שדברים שבע"פ לא ניתנו להיכתב. והכא נמי כיון שאין יכולת ביד הציבור לקנות להם נביאים

[א] כתב הלבוש (רפד, א) וז"ל, וכיון שכן שאין קריאת ההפטרה אלא בצבור, תמהתי כל ימי, שלא ראיתי באחד מן המקומות שנוהגין לכתוב ההפטרות כדין ספר, כמו שכותבין המגילה שקוראין בציבור, כי היה נ"ל שאין יוצאין בציבור כלל בקריאת ההפטרות שקוראין בחומשין

א. דעת מרן הגריש"א זצ"ל כפי ששמעתי ממנו כמה פעמים (ועי' בקוב"ג ג, מט; הערות עמ"ס גיטין ס, א), שבדפוסים שבדורנו, מדינא יש לקרוא את הנביא מתוך קלף ולא בחומשים, מאחר שהם רק צילום ולא מעשה כתב.

נביאים שלימים ויש שכותבין רק ההפטרות, וכך חובתינו וכך יפה לנו, עכ"ל. ופעם שאלתי את הגרמ"ד סולוביצ'יק זצ"ל אודות המנהג בבריסק, וענה בפשיטות שבכל הבתי כנסת בבריסק הקפידו לקרוא רק מתוך קלף.

ג וראה בשעה"צ (רפד, ד) שכתב דאין למחות ביד הנוהגין להקל, שהוא בכלל "עת לעשות לד", מאחר שקשה לכל ציבור לכתוב נביאים בקלף כדן. אבל בודאי ציבור שהיכולת בידם, יש להם לכתוב נביאים כדן. ובפרט בימינו שמפזרין הרבה כסף על תכשיטי בית הכנסת שאין נחוץ כל כך, וכונתם לשם שמים כדי לקיים "זה אלי ואנוהו", בודאי מצוה להתנאות בכתובת נביאים הקדושים, עכ"ד.

ואמר לי מרן הגריש"א זצ"ל, שבית כנסת שיש להם ספר תורה אחד, ויש בידם סכום כסף לרכוש או ספר תורה נוסף או נביאים, עדיף שיקנו ספרי נביאים.

ד והנה דעת מרן הגריש"א (קוב"ת ג, מט; הערות עמ"ס גיטין ס, א) שכל הנידון הנ"ל של הפטרות שכתובות בדפוס, לא נוגע לימינו. כי בעבר הדפוס היה עובד על ידי כח גברא של המדפיס, וסידור צורת אותיות אשר חותמות האותיות ע"י לחיצה וכבישה, אבל כיום שהכל עובד ע"פ הוראות מחשב והזרקת דיו ע"י ריסוס, אין כאן כתיבה כלל. וממילא בדפוס שכזה, קרוב הדבר להיות 'ברכה לבטלה'. וכן מבואר בט"ז (יו"ד רעא, ח) שכ' וז"ל, מעשה הדפוס הוה כתיבה ממש

שלימים, התירו לקרוא מתוך החומשים, משום "עת לעשות לד". אולם מוסיף המג"א, השתא שנתגלה מלאכת הדפוס והספרים תודה לקל בזול, אסור לכתוב הפטרות, דהא קי"ל דפוס כתיבא מעליתא היא, ואי משום שכתובין בנייר הא כתב בשלט"ג דשאר דברים נכתבים בכל מיני צבעונים ולא בעי דיו, וא"כ ה"ה דנכתבים על הנייר וה"ה שא"צ גלילה. וציין לדברי הרשב"א בתשובה (סי' תפז) שרק בס"ת אסור לברך כשכתובה בקונטרסים אבל על הפטרות לא קפדינן, עכת"ד.

גם הט"ז (שם) מציין להנ"ל, ועפ"ז כותב שבחומשים הנדפסים יש לדפוס דין כתיבה ממש. והובאו דבריהם של המג"א והט"ז במשנ"ב (שם, א) שיישבו המנהג, דאף שהוא ע"י דפוס וגם על הנייר ושלא בגלילה, מותר לענין זה.

אך מוסיף המשנ"ב, שלדעת המג"א והא"ר צריך לקרות ההפטרה מתוך נביא שלם הנדפס ולא מתוך הפטרה לבד הנדפסת בחומש. ומ"מ אם אין להם רק הפטרה הנדפסת בחומש, יש לסמוך להקל שלא לבטל קריאת הפטרה.

ב אך לכתחילה כ' המשנ"ב שם, שבודאי ראוי ונכון שיהיה לכל צבור נביאים שנכתבין בקלף כדן, שאז גם השמות נכתבים בקדושה, משא"כ כשהוא על הנייר הנדפס. ומציין המשנ"ב שכן הנהיג הגר"א בקהילתו. ומוסיף שכעת נתפשט זה בהרבה קהילות ישראל, ואשרי חלקם. וראה גם בערוה"ש (שם, ו) מש"כ וז"ל, בליטא יש הרבה מקומות שכותבין

**קריאת ההפטרה מתוך חומש
ע"י העולה בעצמו**

ו] והנה במקום שקוראים את ההפטרה מתוך חומש ולא מתוך קלף, לכתחילה אין להעלות למפטיר מי שלא יכול לקרוא בעצמו מתוך החומש בצורה טובה ובקול רם (רמ"א רפד, ד'). ומבאר הערוה"ש (רפד, יב) שבשלמא בתורה שצריך לקרות בטעמים והוא אינו בקי בהטעמים, קורא הקורא והוא אומר אחריו בלחש, אבל הפטרה שקורין בחומשין, אם הוא עם הארץ כל כך שאינו יכול לקרות בחומש, אינו נכון לקרותו למפטיר². אבל כשקוראים בקלף, מותר לכתחילה שהבעל קורא יקרא את ההפטרה כמו בס"ת, ולכן ניתן להעלות גם מי שלא יכול לקרוא את ההפטרה בעצמו (משנ"ב רפד, ס"ק ז' ח').

**קריאת הציבור עם הקורא
ההפטרה מתוך החומש**

ז] וכמו כן במקום שקוראים את ההפטרה מתוך חומש ולא מתוך קלף³, כתב המשנ"ב (רפד, ס"ק י"א) בשם המג"א (שם, סק"ה) שנכון לכתחילה לקרוא בלחש

ואין כאן חקיקה, דמה לי שדוחק את העט על הנייר, או הנייר על האותיות של עופרת, אידי ואידי כתיבה היא, עכ"ל. ומבואר, שמעשה כתיבה צריך להיות דחיקת דיו על נייר, וממילא הדפוס שבזה"ז לא נחשב כלל לכתובה (וע"ע ברוקח סי' רפ).

**חובת השמיעה לקריאת
ההפטרה על כל אחד ואחד**

ה] כתב השו"ע (קמו, ב) וז"ל, כיון שהתחיל הקורא לקרות בספר תורה, אסור לספר אפילו בדברי תורה, עכ"ל. ובמשנ"ב (רפד, ס"ק י"ב) מבואר, שהדין הזה תקף גם בקריאת הנביא, שחובה היא על כל אדם לשמוע פרשת ההפטרה כמו פרשה שבס"ת, ולכן אין להתחיל לומר את ההפטרה עד שיגמור הגולל לגלול את הס"ת, כדי שגם הגולל יתן לבו למה שיאמר המפטיר².

והגם שעפ"ד המשנ"ב (שם, סק"ג) מתבאר, שקריאת ההפטרה הוא דין על הציבור, עכ"ז אלו שנמצאים בתוך הבית נכנסת, חובה עליהם לשמוע את ההפטרה כמו פרשה שבס"ת.

ב. יש לציין למש"כ המשנ"ב (שם; וע"ע קמו, כב), שמדברי רש"י בסוטה (לט, ב ד"ה עד שתגלל) משמע, שצריך להמתין עד שיוגלל הס"ת במטפחותיה. וע"ע בספר 'זה השלחן' (סי' קמו) שדייק מדברי השו"ע שמותר לפתוח את הנביא גם קודם לכן ע"ש. ועוד כותב המשנ"ב שם: שאין לסלק מעל הבימה את הנביא או החומש שקורין בו המפטיר, עד אחר הברכה, כדי שיראה ויברך על מה שהפטיר. ומ"מ בדיעבד אם לקחו את הנביא שלא כדין, רשאי המברך לברך (וכמש"כ בספר 'תפילה כהלכתה' פכ"א ס"ק קנו בשם הגריש"א).

ג. ובשו"ע הרב (רפ"ד, ט) כ' בזה"ל, לפיכך לכתחילה אסור לעשות כן לקרות למפטיר למי שאינו יודע לקרוא ההפטרה בעצמו, ואם קראו אותו יעלה ויקרא בתורה, ויקרא אחר ההפטרה, עכ"ל.
ד. וכ' החזו"א (או"ח סי' ס' אות י"א ד"ה עוד) שכאשר אין קוראים מתוך הקלף, אין הבדל אם

המנהג. ולכתחילה יש לנהוג שהמפטיר יאמר ההפטרה בקול רם כהקורא בס"ת, והצבור יאמרו אחריו בלחש, ועכ"פ טוב שיהיו עשרה עומדים סמוך להמפטיר שישמעו לקול האומר ההפטרה עכ"ד (וע"ע בשו"ת מנח"י ח"ג סו"ס יב).

מתוך ספר עם הקורא. אבל אם קוראים מתוך הנביא בקלף, אז יקרא הוא לבד וכולם יאזינו לו. (וע"ע משנ"ב רפה, י"ד, שמשמע מדבריו דמ"מ אם קורא עם הש"ץ מתוך הקלף, בלחש מילה במילה כדי שלא תתבלבל כוונתו, שפיר דמי).

ח גם החת"ס (שו"ת או"ח סי' סח) כתב, שבחומשים הישנים שהדפוס נחשב כמעשה כתיבה, מ"מ כל הקורא בהם אינו אלא כקורא בעל פה, ונהי דכל זה בכלל "עת לעשות לד' הפרו תורתך", מ"מ מכיון דקי"ל דאין יכול להוציא את שאינו בקי, אלא בקורא מתוך הכתב ולא בע"פ, וקריאת ההפטרה שלנו מקרי בע"פ, נמצא דמי שאינו בקי בלאו ה"נ לא יצא ידי חובתו, והבקי ע"כ יקרא בעצמו עם הקורא, עכ"ד. מבואר מדבריו שציבור אינו יכול לצאת בשמיעת קריאת הקורא מתוך החומש, ולכן צריכים לקרוא עמו בעצמו (קוב"ת ג, מט; הערות עמ"ס גיטין ס, א).

והמג"א (רפ"ד, סק"ה) בשם שו"ע האריז"ל כתב וז"ל, ביום השבת, אין צריך לקרות הפרשה מתוך החומש (דהיינו בשעה שהש"ץ קורא בס"ת), כי אם לשמוע אותה מפ"י הש"ץ. אבל ההפטרה אין אתה יוצא ידי חובה לשמוע אותה מהמפטיר, אלא צריך שתקרא מתוך הספר, וצריך שתשמע הברכה ראשונה ואחרונה מן המפטיר, עכ"ל. וכתב הפמ"ג (שם) שבכוונות משמע, שכל יחיד יאמר בלחש הפטרה, ולכאורה כל שצריך עשרה, צריכין לציית להקורא והם ישתקו, דליהוי קריאה בצבור, ומ"מ כשקורין בלחש צייתי להקורא, עכ"ד.

ט וע"פ הנ"ל הורה לי מרן הגריש"א זצ"ל, שמי שנמצא במקום שקוראים מתוך חומש, והעלו אותו למפטיר, שלכל הפחות ידאג שיהיו עשרה אנשים שמקשיבים לקריאה, וקוראים אתו בלחש מלה במלה.

וכתב הביאור הלכה (רפ"ד, ה' ד"ה דתרי) בשם השער אפרים (ט, לג) וז"ל, עיקר הדין הוא, שזה שעלה למפטיר, הוא בלבד יאמר ההפטרה והצבור יאמרו ג"כ אחריו בלחש, ובמדינותינו נהגו שהכל אומרים ההפטרה עם המפטיר ביחד בקול רם כו', והוא מחסרון ידיעה, ונכון לבטל

ההפטרה מודפסת בפנ"ע, או שהיא בתוך תנ"ך שלם, שאין נקרא 'ספר שלם' אלא כשנקרא בגלילה אבל לא כשמדבקין הדפים ותופרין אותם.

סיכום

א: ראוי לכל ציבור מתפללים שיהיו להם ספרי נביאים כשרים כתובים על קלף כהלכה.

ב: לדפוס שבזה"ז אין דין 'כתיבה' כלל, ואין להכשיר התנ"ך המודפס, שיחשב כדין מגילה.

ג: חייב כל אחד ואחד להאזין לקריאת ההפטרה, אע"פ שגדר החיוב הוא 'חובת ציבור'.

ד: במקום דאין קוראים ההפטרה מתוך הקלף, כי אם מתוך חומש, לכתחילה יש להעלות למפטיר את מי שיודע גם לקרוא ההפטרה בעצמו. ואם העלו מי שאינו יודע לקרוא ההפטרה בעצמו, יעמוד אחר ויקרא בקול, ויראה שיש לפחות עשרה שמכוונים עמו בשעת הקריאה.

ה: כשקוראים ההפטרה מתוך חומש, צריך הציבור לקרוא ההפטרה בלחש מילה במילה עם הבעל קורא.

סימן ל

בענין תיקון בעל קורא שיטעה בקריאת התורה

שאלה: בעל קורא שדילג על מילה או טעה בהגייתה, בעת קריאת התורה, האם צריך לחזור ולקרוא כראוי.

תשובה: בקריאה בשבת בבוקר, אפילו החסיר תיבה אחת [וכן אות אחת שיש בזה שינוי משמעות הענין] צריך לחזור ולקרוא. אולם בשאר הקריאות, אם קראו לכל הפחות עשרה פסוקים שלמים כראוי, וכל עולה קרא לפחות שלש פסוקים, לא צריך לחזור ולקרוא.

יחיד שלא שמע קריאת התורה או שחיסר איזה פסוק וכד', מדינא אינו צריך ללכת למקום אחר לשמוע קריאת התורה, אבל יש מקום להדר בזה.

דילוג בקריאת התורה

איזו אות, ונשתנה משמעות הענין, מחזירין אותו כנ"ל. אבל במקום שאין הענין משתנה עי"ז, אין מחזירין אותו (שו"ע קמב, א').

ב ודע כי כל מה שצריך בקריאת התורה לחזור אם טעה, היינו דווקא בקריאת התורה של שבת או בקריאה בימות החול בשני וחמישי"א, וכן בקריאות של המועדים ור"ח ובתעניות, שבלא"ה קוראים את הפרשיות בשבתות שלהן, הרי שאם קראו עשרה פסוקים בלא טעות, ולכל עולה היו

א אם דילג הבעל קורא פסוק אחד או אפילו מילה אחת ולא קרא, צריך לחזור ולקרוא. ואפילו עם כבר סיים העולה את עלייתו, יחזרו ויקראו לעולה הבא ממקום הטעות ואילך. ואף אם כבר החזירו את ספר התורה ואמרו קדיש, ואפילו כבר הפטירו והתפללו מוסף, ג"כ צריך לחזור ולקרוא, ויתחילו מתחילת אותו פסוק שטעו בו. ואם היא סוף הפרשה, יקרא לפחות ג' פסוקים (שו"ע קלז, ג ומשנ"ב סס). וכן אם חיסר או הוסיף

א. הקריאה עד שני היא מנהג ולא לעיכובא, וכמש"כ המשנ"ב (קלז, ד) וז"ל, ועכשיו נתפשט המנהג, שקורין במנחה בשבת וב' וה' כל הפרשה הראשונה של הסדר שיקראו בשבת הבאה ככתוב בסידורים, ומצויין הפסקת הפרשה לג' אנשים, ואם שינה מסדר הזה אינו מעכב, רק שעכ"פ לא יפחות לאחד פחות מג' פסוקים, עכ"ל.

הנה בעמק ברכה (עמ' מז) דן לומר שקריאה בציבור אינה אלא חובת הציבור להעמיד ז' קרואים לקרוא בתורה ולהשמיע לעם, אבל אין זה חוב על כל יחיד ויחיד מהציבור לשמוע הקריאה. ותלה זה במחלוקת שהובאה בשו"ע (קמו, ב), אם מותר ליחיד לגרוס בלחש בעת קריאת התורה, כשיש עשרה אנשים שמאזינים לקריאה בלעדיו.

ד] אמנם יעו"ש בביה"ל (ד"ה ויש) שאכן תמה וז"ל, דמאי מהני שיגרוס בלחש שלא יבטל שארי השומעים קריאת התורה, מ"מ גם הוא מצווה לשמוע קריאת התורה, ואם ילמוד את למודו לא יתן לבו לשמוע מה שקורא הקורא, ואפילו אם יש עשרה דצייתי מאי מהני לגבי דידיה, הא על כל איש ואיש מוטל החיוב דתקנת עזרא, ובאמת כבר תמה בזה הקדמון בעל שבולי הלקט על שיטה זו בסימן ל"ט והובא בב"י, ומפני זה דחאה מהלכה. ולולי דמסתפינא הו"א, דשיטה זו מיירי שכבר יצא בעצמו ידי קה"ת, ואפ"ה בקול רם אסור שלא יטריד שאר השומעים כו', עכ"ל ע"ש.^ב

לכה"פ ג' פסוקים כראוי, אין צריך לחזור (שו"ע קלז, ג. ומשנ"ב שם).

ובשערי אפרים (שער ח סי' נט) כתב, שאם הדילוג בשבת בבוקר היה עד שני, אין צריך לחזור, שהרי כבר שמעו את זה בקריאות של שני וחמישי ובמנחה בשבת הקודמת.

ובספר מקראי קודש (כלל טו הע' ז; להגרצ"ה גראדיאנסקי זצ"ל, אחיינו של הגר"ע, אב"ד אמאדא ארה"ב), מביא שמספר דרך החיים לא משמע כן. ועכ"ז מכריע כהשער אפרים, מאחר ש"דברי דרך החיים מוגמגמים מאוד למעיין שם".

חובת 'קריאת התורה', חיוב על הציבור או על כל יחיד

ג] והנה הדברים הנ"ל אמורים על הציבור, אולם יחיד שלא שמע קריאת התורה, או שחיסר איזה פסוק וכדומה, מדינא אינו צריך ללכת למקום אחר לשמוע קריאת התורה, אבל יש מקום להדר, כמו שיהואר לפנינו.

ב. יש לציין בזה מש"כ הראב"ן (סי' עג) וז"ל, "שאלני אחי ר' חזקיה הקורא בתורה, למה אומר לציבור "ברכו את ה' המבורך", יברך ברכת התורה ודיו. והשבתי לו, לפי שעזרא תיקן לישראל שיהו קורין בתורה בב' וה' ובשבת, והקורא בתורה מוציא את הציבור ידי חובתן מקריאה, לפיכך הרי הוא אומר לציבור אתם צריכין לברך ולקרות כמוני תסכימו לקריאתי ולברכתי ותברכו עמי והם עונין ומברכין כו', עכ"ל. אולם הרדב"ז (א, תקעב) כתב וז"ל, אבל ברכת התורה אין קריאה בס"ת בפחות מעשרה ולפיכך מזכיר את ה' ואומר ברכו את ה' המבורך, לפי שהוא לבדו בא לקרות והצבור לא נתחייבו בברכה זו, ואומר כשאני מברך ה' אתם הבו גודל לאלוקינו ע"ד הכתוב כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו, עכ"ל. וע"ע בנו"ב (תנינא סי' טו) שכתב וז"ל, ובפרט לדין שכל אחד מהעולים מברך, א"כ שום אחד אינו מכוין להוציא אחרים בברכתו, עכ"ל. וע"ע בשו"ת צמח צדק (או"ח סי' לה) ובחי' הגרי"ז (ניזר סו, ב) ובהר צבי (או"ח א, נח).

וכן דעת מרן הגריש"א זצ"ל, שאדם שלא שמע מספר מילים בקריאת התורה, אינו חייב ללכת למקו"א להשלים מה שחיסר (אשרי האיש כה, טו). אולם מרן זצ"ל עצמו, כשהיה אנוס ולא שמע את קריאת התורה, החמיר להשלים את הקריאה.

ההקפדה לנגן הטעמים כראוי

ה[ח] יש גם להקפיד על "נגינת הטעמים", וכפי שכתב המשנ"ב (קמב, סק"ו) שהחזן צריך לחזור ולשנן מתחילת הסדרא, עד שיהא שגור בפיו כל הדקדוקים, במתגין לעיל ומלרע, ימין ושמאל, ויקרא במתון ולא במהירות, כדי שלא יבליע שום אות או תיבה.

וכן צריך להפסיק קצת בטעם ה'אתנחתא', וקצת יותר בסוף כל פסוק, ולא די בניגונים עצמם של האתנחתא וסוף פסוק (מרן הגריש"א זצ"ל).

ולמעשה אם טעה בזה, כתב הרמ"א (קמב, א) וז"ל, אם טעה בנגינת הטעם או בניקוד, אין מחזירין אותו, אבל גוערין בו, עכ"ל. וכתב המשנ"ב (שם) שאם טעה ועי"ז משמעות הענין משתנה, כגון שקרא משרת במקום מפסיק, מחזירין אותו (ודלא כמו שאומרים ההמון שאם קרא את השם אין מחזירין בטעה בניגון²), עכ"ל¹.

וע"ע באגרות משה (או"ח ד, מ-ד; וע"ע שם תשובה כג) וז"ל, חיוב קריאת התורה הוא על כל אחד, לשמוע ג' קרואין בשני ובחמישי, ובמנחה לשבת, ובתענית צבור ובראש חודש וחול המועד ארבעה קרואין, וביו"ט חמשה, וביום הכפורים ששה, ובשבת שבעה כו'. שלכן פשוט שבחובה"מ אף בא"י בסוכות, שאותן פסוקין שקורא הראשון קורין כל הארבעה, לא יצא עד שישמע אותה מכל הארבעה קרואים, שהחיוב הוא לשמוע ד' גברי איך שכל אחד קרא לא פחות מתלתא פסוקי, עכ"ד.

והעידו על החזו"א, שפעם הלך למרחוק לשמוע קריאת התורה (דינים והנהגות ה, יז). אך יעוי' בארחות רבינו (ח"א הוספות עמ' ט) שמובא שהקה"י התאמץ מאוד גם כשהיה מתפלל ביחידות לצאת לשמוע קריאה"ת, וכששמע החזו"א מהנהגה זו אמר: ש"קריאת התורה החיוב רק על הצבור אבל לא על היחיד". ומובא שם מה שסיפר מרן הגר"ח"ק שליט"א, שהגם שהחזו"א צידד כן מצד הסברא (וע"ע בביה"ל קלה, יד ד"ה אין), מ"מ למעשה החזו"א עצמו כשהיה גר בוילנא, הגם שהתפלל ביחידות שכר עגלה ונסע כמה פרסאות כדי לשמוע קריאה"ת, וכן בא"י היה הולך לבית כנסת הגדול לשמוע קריאה"ת.

ג. דהיינו, כיון שהזכיר את שם ה', שוב לא יחזור, כדי שלא יצא שאמרו לבטלה. אלא חוזר מתחילת הפסוק.

ד. טעמי המקרא מתחלקים לשתי קבוצות, "משרת" ו"מפסיק". טעם ה'משרת' מחבר ע"י המנגינה את המילה למילה הסמוכה לה, ואילו טעם ה'מפסיק' מפריד שלא יחבר המילים למשמעות אחת. המפסיקים הם: אתנחתא, סוף פסוק, יתיב, תביר, זקף קטן, זקף גדול, רביעי, טפחא, זרקא, פשטא.

אם יקרא טוב מחמת שהכין עצמו היטב, מסתבר שחלק מהקריאה תהיה בעל פה מתוך הרגל לשונו, ואם לא יקרא טוב, הרי לא ירצו לבייש את הילד לתקן אותו הרבה פעמים, ויתכן שהציבור לא יצא ידי חובתם.

ויש עוד טעם בזה ע"פ מש"כ בשערי אפרים (שער ג אות ב-ז) וז"ל, מה טוב אם ימצא כזה (לקרוא בתורה) שיהיה לו ג"כ הדרת פנים ושאר מעלות שמנו חכמים בש"ץ הקבוע לתפילה, לפי שזה כבוד לתורה ושבח לציבור כו'. ואם הגיע לכלל שנים וידוע שהוא בן י"ג שנים כו' רשאי לקרות מן הדין, ומ"מ משום כבוד תורה וכבוד ציבור, יש למנות לכתחילה מי שהוא לבוש שנים ובעל מדות כאשר ביארנו, עכ"ל.

אמנם המשנ"ב (רפב, יג) כשדיבר מזה כתב, שאין יכול להיות קטן בעל קורא רק כשהביא ב' שערות, וכשהגיע לגיל בר מצוה חזקה שהביא שתי שערות, עי"ש. והמשנ"ב לא העיר שאם רוצים להעמידו להיות בעל קורא באופן קבוע צריך שיהיה 'נתמלא זקנו'.

ובביה"ל (שם ד"ה אין) מביא שהגר"א מפקפק, שאפילו במקום שאין הענין משתנה, כגון ששינה מ"מצרים" ואמר "מצריים" וכדומה, וכן אם טעה בין "אם" ל"ואם", שדעתו שמחזירין. ושכן פסק הפר"ח דאפילו במקום "אהרן" קרא "הרן" [בפתח אלא שחיסר האלף] ובמקום מצרים מצריים דאין הענין משתנה עי"ז נמי חוזר. אך אם לא טעה באותיות, אלא בניקודם או בטעמם ואין הענין משתנה בשום דבר עי"ז, אין מחזירין אותו רק גוערין בו, ומסתברא שגם הגר"א מודה לזה.

ושמעתי ממרן הגריש"א זצ"ל, שגם במקום שלא מחזירין אותו, מ"מ אם אפשר לתקן את הטעות לאלתר, יש לעשות כן, אבל אם המשיך אין מחזירין אותו.

להעמיד נער בר מצוה לקרוא בתורה

[ו] אמר לי מרן הגריש"א זצ"ל, שלא ראוי לקהילות בני תורה, לתת לנער בר מצוה (שעבר את גיל 13) להיות הבעל קורא לפרשת השבוע, כי ממה נפשך,

❁ סיכום ❁

א: בעל קורא שחיסר אפילו תיבה אחת, מחזירין אותו. וכן אם חיסור או הוסיף אות אחת, ועי"ז נשתנה משמעות הענין, מחזירין אותו. וגם אם כבר סיימו קריאת התורה והמשיכו להתפלל יש להוציא הס"ת ולקרוא מתחילת הפסוק שטענו בו. ואם הטעות היתה בסוף הפרשה, יחזרו ג' פסוקים.

פזר, שלשלת, קרני פרה, גרש, גרשיים, תלישה גדולה, פסיק, המשרתים הם: מונח, מהפך, קדמא, דרגא, מרכא, מרכא כפולה, תלישא קטנה.

ב: כל האמור הוא בקריאת התורה של שבת, אבל בקריאה של מנחה של שבת וכן בשני וחמישי, מועדות, ר"ח ותעניות, כל שקראו ' פסוקים כראוי, אי"צ לחזור.

ג: יחיד שלא שמע היטב הקריאה, וחיסר פסוק או מילה וכד', מעיקר הדין אינו מחוייב להשלים הקריאה, אבל היו מגדולי הפוסקים שהחמירו והידרו לשמוע פעם נוספת כראוי.

ד: טעה הבעל קורא במנגינת הטעמים, או במלעיל ומלרע, או במתגין וכד', כל שלא נשתנה המשמעות אין מחזירין אותו, אבל גוערין בו לבל ישוב על כסילותו. ואם נשתנה המשמעות, מחזירין אף אם כרוך בזה חזרה על שם ד'.

ה: אין ראוי שבקהילת יראי ד' יעמידו בעל קורא נער בר מצוה, לקרוא כל הפרשה.

☸ סימן לא ☸

בענין סדר חשיבות העלויות לס"ת

שאלה: מהי העליה המכובדת ביותר בקריאת התורה בשבת, שבה נוהגים לכבד את הרב או את הגדול שבציבור.

תשובה: ישנם בזה חילוקי מנהגים, יש נוהגים שהעליה האחרונה של הסדרא (עליית 'שביעי' או 'אחרון' לפני מפטיר) היא העליה המכובדת ביותר, ובעליה זו מכבדים את הרב או גדול הציבור. ויש נוהגים שעלית 'שלישי' היא העליה החשובה ביותר, וכך המנהג בקהילות אשכנז הליטאיות. וע"פ הקבלה עליית ה'שלישי' היא העליה המכובדת ביותר.

בעליה האחרונה של כל חומש וחומש מהס"ת, נוהגים לכבד את הרב או גדול הציבור. והקהל והבעל קורא אומרים "חזק חזק ונתחזק", אחרי סיום הקריאה לפני שהעולה מברך ברכה אחרונה. אולם העולה עצמו לא יאמר "חזק חזק ונתחזק" לפני שמברך ברכה אחרונה, כדי שלא יהיה הפסק בין הקריאה לברכה.

**סדר החיובים לעלות לתורה
בזמן חז"ל**

א] בגמרא (גיטין ס, א') אמרו שאחרי שהכהן והלוי עולים לתורה, מעלים אחריהן (שלישי) ת"ח הממונין פרנסים על הצבור, ואחריהן (רביעי) ת"ח הראויין למנותם פרנסים על הציבור, ואחריהן (חמישי) בני ת"ח שאבותיהן ממונים פרנסים על הצבור, ואחריהן (שישי) ראשי כנסיות וכל אדם. עי"ש.

אולם במרוצת הדורות נשתנה הסדר, ובביה"ל (קלו, א' ד"ה בשבת) סיכם בענין חז"ל, סדר החיובים שהסגן מחוייב לצוות לקרותם קודם לאחרים, וכפי

התקנות והנהגות שהנהיגו רבותינו הגדולים וכפי המבואר בלבוש ובמג"א בסי' רפ"ב וש"א: [א] חתן ביום חופתו. [ב] חתן בשבת קודם החתונה שמזמרים אותו. [ג] נער שנעשה בר מצוה באותה שבת. [ד] בעל אשה יולדת בשבת שהולכת לביהכ"נ. [ה] חתן בשבת שאחר החתונה. [ו] יאר צייט בשבת שהוא יום שמת בו אביו או אמו. [ז] אבי ילד זכר בשבת שלפני המילה, ויש מקומות שנוהגין שגם המוהל והסנדק הם חיובים, ויש שאין נוהגין כן רק מכבדין אותן בהגבהת הס"ת. וע"ש עוד שהרחיב בזה כשיש שני חיובים מי קודם למי, ועוד בביאור כל חיוב וחיוב, עי"ש.

עליית 'שביעי'

ב] כ' המשנ"ב (קלו, סק"ה) בשם האחרונים וז"ל, ועכשיו נהגו שגדול הצבור הוא המסיים הסדרה, עכ"ל. והכוונה לעליה האחרונה של אותה הפרשה. ומדברים אלו יש לנו ללמוד, שכל שכן שהעליה האחרונה של כל חומש מהס"ת, חשובה היא, ויש לכבד את רב המקום או את גדול הציבור.

ומזה יצא המנהג שהחשוב שבציבור עולה לעליה שבה מסיימים כל חומש מהס"ת. וכאשר הבעל קורא מסיים את הפסוק האחרון, הציבור אומרים "חזק חזק ונתחזק", לאחר מכן הבעל קורא אומר "חזק חזק ונתחזק", ורק אז העולה מברך ברכה אחרונה. וע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, העולה עצמו לא יאמר לפני הברכה "חזק חזק", כדי שלא יהיה הפסק בין הקריאה לברכה, וכן ראיתי את הגריש"א עצמו שנהג כן. וכ"ה בלוח לארץ ישראל להגרימ"ט.

מי שמוחזק בעליה אם יכול להעביר או לכבד אחרים

ג] וראה עוד במשנ"ב (שם) שמוסיף וז"ל, כתב בתשובת רמ"מ סימן ו' במקום שנהגו שהפרנס הוא עולה, אינו רשאי למחול לאחר שיקרא במקומו, עכ"ל. אבל כתב המשנ"ב (קנג, ס"ק ע"ו וז"ל, דמסתברא דלא השליטו הקהל על אותה מצוה אלא לאותו איש ולזרעו ולא למכור לאחרים, אא"כ התנו

בפירוש שיכול למכור זכותו, ע"כ. ומביא בשם הט"ז, דמיירי שכיבדו אותו בחנם, אבל אם קנה מהם בדמים הוא ככל קנין דעלמא ויכול למכור זכותו לאחר, ומ"מ ברור הוא כי דוקא להגון כמוהו הקנו לו זכות זה.

ובספר כה"ח (קלו, יג) כתב, שמועיל חזקות

בעליות ואין מעבירין ממנו את העליה. אבל כאמור זה דוקא אם קנה את העליה בכסף. וכמדומה שכיום לא נוהגים למכור עליות באופן שיהיה לאחד קביעות.

מהי העליה החשובה בשבת

ד] כתב המשנ"ב (רפב, ס"ק י"ח) וז"ל, מה שנהגו למכור שישי בפני עצמו, יש קצת סמך מהזהר שלח לך, ואחרון מוכרים בפני עצמו דאחרון חביב שמסיים בו. ומ"מ ח"ו להתקוטט בעבור זה, שכל אותיות התורה הם כולם קדושים וטהורים וכדכתיב "אמרות ד' אמרות טהורות וגו'", עכ"ל. וכן בבאר היטב (רפב, יג) הביא בשם ספר הכוונות שהעולה ל'שישי' הוא המעולה שבקרואים א.

אלא שבמקום אחר (תכח, ס"ק י"ז) כתב המשנ"ב וז"ל, ובמקום שנהגים שהרב אב"ד יהיה 'שלישי' אפילו בפרשת בחוקותי, וא"כ שוב לא ישאר להתחיל ג' פסוקים מקודם קריאת התוכחה, יש להתחיל עוד הפעם לקרות ג' פסוקים למפרע, אך נכון הדבר שהרב ימחול על כבודו ויעלה לרביעי באותו

א. וע"ע בכה"ח (קלה, יט; קלו, ד).

במשנ"ב שהבאנו לעיל מבואר שה'שביעי' הוא המעולה². וע"ע בטור ובשו"ע (יו"ד סי' ת) שמבואר שרבינו תם היו קורים אותו בכל פעם ל'שלישי'. והחת"ס (שו"ת או"ח סי' סו) מוסיף עלה, שגם בגמ' בגיטין (הנ"ל) משמע ש'שלישי' עדיף, מדאמרינן "אחריהם קוראים הממונים פרנסים על הצבור". וכל קהילה וקהילה תנהג כפי מנהגה, ועל הגבאים להקפיד לדאוג לכבד החיובים בעליות כמנהג המקום, אבל כאמור ח"ו להתקוטט על זה. חשוב מאד שלכל ביכנ"ס תהינה תקנות ע"ד ראשי הקהל בכל ענייני סדר התפילות, ודבר זה מחייב את כל הקהל. וכן אמר לי מרן הגריש"א זצ"ל שמן הראוי לעשות תקנות כדי למנוע מחלוקת בביכנ"ס, תקנות אלו דוחות את סדרי החיובים והכיבודים שכ' הפוסקים, וכאמור בתנאי שנעשו ע"ד ראשי הקהל והרב שבביהכנ"ס, בצורה הגונה.

שבת, עכ"ל. ומבואר שישנו מנהג לכבד את הגדול ב'שלישי'.

ה] וראה במעשה רב (אות קלג) שהגר"א מוילנא היה עולה בכל שבת ל'שלישי'. אולם בספר ליקוטי דינים (להגר"ה הלוי, אב"ד יפו) כתב שהטעם שהיה הגר"א מתכבד בשישי, כי ביאר כוונת הגמרא שת"ח הממונים פרנסים על הציבור, היינו מי ששואלים אותו בהלכה ומשיב בכל מקום, ולרוב ענוותנותו לא היה הגר"א מחזיק עצמו באחד מהתארים המנויים במסכת גיטין (כנ"ל), וגם לא סבר שהוא נחשב מבני הת"ח שממונים פרנסים על הציבור, כי אביו כבר נפטר, לכן עלה לשישי מדין "וכל אדם". ובהרבה קהילות חסידים העולה ל'שלישי' הוא המעולה.

ו] אולם ברוב קהילות אשכנז הליטאיות נוהגים ש'שלישי' הוא המובחר, ואחר כך 'שישי', ואחר כך 'שביעי'. אולם

❁ סיכום ❁

א: סדר העליות לתורה כך הוא: כהן, לוי, לאחר מכן נחלקו המנהגים איזו עליה חשובה ומכובדת ביותר שיש ליתנה לגדול שבקהל. במשנ"ב פעם אחת כתב שעליות ה'אחרון' היא החשובה, ופעם אחת כ' ש'שלישי' זו העליה החשובה, ופעם אחת כתב ש'שישי' היא העליה החשובה. ולכן כל מקום יעשו כפי שהנהיגו, ואין להתקוטט עבור זה.

ב. ראה בתוספות יום טוב (מגילה ד, א) שכתב וז"ל, נראה בעיני דמשום כך נהיגי עלמא למקרי אדם חשוב באחרונה, כדי שהוא יזכה בברכה אחרונה, ואע"ג דהאידינא כולהו מברכין, מ"מ לפי תקנה הקדומה לא בירך לאחרונה אלא החותם שהוא האחרון. ועוד נ"ל טעם אחר לפי דברי הרמב"ם בפ"ב מהלכות תפלה שכתב וז"ל והאחרון שגולל ס"ת נוטל שכר כנגד הכל לפיכך עולה ומשלים אפי' גדול שבצבור ע"כ, ואע"ג דהאידינא לא רגילי שהאחרון גולל, אלא קונין הגלילה בדמים יקרים, מ"מ איכא למימר שנשתרבו המנהג מימי קדם כשנהגו עדיין שהאחרון גולל כדברי הרמב"ם עכ"ד.

ב: ישנם מצבים מסויימים שבהם יש למתפלל 'חיוב' לעלות לתורה (כגון בר מצוה, יאר צייט וכד'), וסדר השיבותם ומי דוחה למי נזכר בביה"ל (הנ"ל). ומ"מ לא הוזכר שאותם החיובים צריכים לקבל דווקא את העליות החשובות הנ"ל. מלבד עליית 'מפטיר' שמיוחדת לחיובים מסויימים, ועכ"ז לא מצינו שתהא נחשבת עליה זו לעליה חשובה.

ג: כאשר העולה אחרון עלה בפרשה שבסוף החומש, לא יאמר 'חזק חזק ונתחזק' עם הקהל או עם הבעל קורא, שכן הוא טרם סיים את ברכת התורה שאחר הקריאה, ואמירת 'חזק' הוי בשבילו הפסק.

ד: מי שכיבדוהו לעלות לתורה, בעליה חשובה, אינו רשאי לתת זכות זו לאוהבו או לקרובו. אלא אם קנה העליה בדמים, שאז יכול ליתנה למי שהוא הגון לעליה זו.

סימן לב

בענין הדרך הנכונה לקיום מצוות חכמים לקרוא בכל שבוע שנים
מקרא וא' תרגום

שאלה: יש לברר אימתי הוא הזמן הנכון לקריאת שנים מקרא ואחד תרגום, ומהו האופן שיש לסדר את הקריאה עם התרגום.

תשובה: לכתחילה יש לסיים את הקריאה טרם שיסעד סעודת השבת אחר תפילת שחרית. וי"א שראוי לסיים קודם כניסת השבת. ומי שלא השלים הפרשה עם התרגום קודם הסעודה, ישלים עד המנחה. ובדיעבד אם לא השלים גם אז, ישלים עד יום רביעי בשבוע הבא. ומי שלא סיים עד אז, ישלים כל מה שחיסר עד שמחת תורה. ולענין הזמן הראוי להתחלת סדר קריאת שנים מקרא וא' תרגום (שמו"ת), ניתן להתחיל לכתחילה לקרוא את הפרשה החל ממנחה בשבת שלפני.

דינא דגמרא

הפרשיות עד סוף השנה. אמרו לו, תנינא "ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר", וכפי שאמר ריב"ל לבניו, "אשלימו פרשיותיכו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום".

[ב] הלכה זו הובאה בשו"ע (רפה, א) וז"ל, אף על פי שאדם שומע כל התורה כולה כל שבת בציבור, חייב לקרות לעצמו בכל שבוע פרשת אותו השבוע שנים מקרא ואחד תרגום, עכ"ל.

ובטעם החיוב של קריאת שמו"ת, כתב תרומת הדשן (סי' כג) ב' טעמים. א: כדי שיקרא כל אדם את כל הפרשיות שבתורה מתחילה ועד סוף בכל שנה [ולטעם זה מועיל להשלים בדיעבד עד שמחת תורה, ראה לבוש כאן]. ב: כדי

[א] בגמ' בברכות (ח', א') אמרו, לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום, ואפילו עטרות ודיבון (שאינו בו תרגום), שכל המשלים פרשיותיו עם הציבור מאריכין לו ימיו ושנותיו, ע"כ. רמז לכך כותב בעל הטורים (שמות א', א') עה"פ "ואלה שמות בני ישראל", ראשי תיבות: ו'אדם א'שר ל'ומד ה'סדר ש'נים מ'קרא ו'אחד ת'רגום ב'קול נ'עים י'שיר, י'חיה ש'נים ר'בות א'רוכים ל'עולם. וכ"כ המשנ"ב (רפ"ה סק"א) ע"פ הגמ' בברכות (ח', ב').

ובגמ' (שם) מובא, שרב ביבי בר אבבי היה סבור שניתן להשלים את כל

שמו"ת, אזי ישלים קודם שיסעד את סעודת השבת, והוא ע"פ דברי המדרש שציווה רבי את בניו "אל תאכלו לחם בשבת עד שתגמרו את כל הפרשה". ומ"מ אין לעכב מחמת זה האכילה עד אחר חצות היום, כי זו רק מצוה בעלמא. (משנ"ב שם, סק"ט. וע"ע בערוה"ש ס"ט).

[ד] אם לא השלים השמו"ת קודם האכילה, ישלים אחר האכילה עד המנחה [שאז מתחילין הצבור כבר לקרוא את הפרשה הבאה ב]. ובדיעבד יוכל להשלים עד יום שלישי (כולל יום ג') בשבוע שאחר כך, לפי שג' ימים הראשונים של השבוע שייכים קצת לשבת שעברה^ג, ולכן בדיעבד יכול להשלים עד אז.

אם לא השלים עד אז, ישלים עד שמחת תורה, שאז גומרים הציבור לקרוא את כל הס"ת, ולכן בדיעבד נחשב "משלים פרשיותיו עם הציבור", אבל לכתחילה לכו"ע לא יאחר יותר מיום השבת (משנ"ב ס"ק י"ב).

[ה] מי שיש לו חובות מפרשיות ישנות, שטרם השלימם, כתב המהרש"ם (ח"א סי' רי"ג) שיש לו לסדר השמו"ת של

שיהיה מוכן ובקי בפרשה שיקראו בשבת בבית הכנסת [וראה בב"י כאן, לטעם זה צריך לסיים השמו"ת קודם קריאת התורה שבביהכנ"ס]^א.

זמן קריאת שמו"ת

[ג] הנה הזמן המוקדם ביותר שניתן להתחיל לקרוא את הפרשה שמו"ת, הוא החל ממנחה בשבת הקודמת, שמואז מתחילים לקרוא בציבור את הפרשה החדשה, וזה נחשב כלשון הגמרא קורא "עם הציבור" (משנ"ב שם, סק"ז).

ובמעשה רב מובא שהגר"א היה נוהג לקרוא כל יום במשך השבוע, תיכף אחר התפלה, מקצת מהפרשה שנים מקרא ואחד תרגום, והיה מסיים בערב שבת (משנ"ב סק"ח). וכן מובא בארחות רבינו (ח"א עמ' קכג) שכך גם היה נוהג החזו"א. וכך גם היה נוהג מרן הגריש"א זצ"ל. [וראה עוד בביה"ל ד"ה קודם שיאכל וכו', עוד דעות הפוסקים בזה].

ולכתחילה מהנכון להשלים את כל הפרשה שמו"ת, קודם שילך להתפלל שחרית בביהכנ"ס, שאז יהיה מוכן ובקי בקריאת הפרשה שיקראו בביהכנ"ס. ואם לא הספיק להשלים

א. טעם נוסף ע"י בערוה"ש (ס"ב) שבלמוד התורה ישנו חיוב 'לשמוע' וחיוב 'ללמוד' (כמו שאומרים בברכת אהבה רבה), ולכן קודם ש'ישמע' קריאת התורה, 'ללמד' הפרשה ויכין אותה עם תרגומה.

ב. משנ"ב סק"י.

ג. ראה שו"ע סי' רצ"ט סעי' ו' לענין מי שלא עשה הבדלה במוצ"ש יכול להשלים עד יום ג' (משנ"ב ס"ק י"א).

בשעת קריאת התורה שרי, עכ"ל. ועי' בביאור הלכה (שם, ד"ה ולקרות) ואכמ"ל.

[ז] בענין סדר הקריאה, יש דעות בין הפוסקים. לדעת המג"א ועוד, יש לקרוא כל פסוק ב' פעמים ברצף, ואז יקרא את התרגום שעליו. ולדעת הגר"א, יש לקרוא כל פרשה פתוחה או סתומה ב' פעמים, ואז יקרא התרגום שעליו, וה"ה שיכול לעצור במקום שנראה יותר הפסק ענין. ולמעשה דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד (משנ"ב סק"ב). יש לציין שההפסקות של 'שני' 'שלישי' וכדו' אינם בהכרח הפסקת ענין, אבל פרשה פתוחה וסתומה, לעולם חשיב הפסקת הענין (משנ"ב קלח סק"א).

סדר קריאת התרגום

[ח] כתב השו"ע (רפה, ב') וז"ל, אם למד הפרשה בפרוש רש"י, חשוב כמו תרגום. וירא שמים יקרא תרגום וגם פרוש רש"י, עכ"ל. ובמשנ"ב (שם, סק"ו) כ' וז"ל, ובאמת כן ראוי לנהוג לכל אדם, שילמוד בכל שבוע הסדרה עם פירש"י לבד התרגום, כי יש כמה פרשיות בתורה ובפרט בחלק ויקרא שא"א להבינם כלל ע"י תרגום לחוד, ע"כ.

ומי שאין בידו תרגום רק החומש לבד יש לו, יקרא שני פעמים מקרא

הפרשה הנוכחית תחילה ואח"כ ישלים מה שחיסר, וכ"כ בספר חוט השני^ד, אולם המהרש"ם (שם) ציין שיש חולקין ואומרים שיסדר הפרשיות כסדרן.

אופן סידור קריאת שנים מקרא

[ו] צריך לקרוא שתי פעמים מקרא, חוץ ממה ששומע מהש"ץ, ואינו יוצא יד"ח בשמיעה (מצד שומע כעונה), ואף שיש אומרים דבדיעבד מועיל, מ"מ מדברי המשנ"ב (שם, סק"ב) נראה שנטה להחמיר שלא מועיל אף בדיעבד, שכן צריך "להשלים פרשיותיו עם הציבור", וכן משמע מסתימת לשון השו"ע, ודו"ק.

ולענין אם יכול לקרוא ביחד עם הבעל קורא, בשעה שקורא בציבור, דעת השל"ה והגר"א להחמיר בזה. אולם המשנ"ב (שם, ס"ק י"ד) כתב שאם מקפיד לקרוא מילה במילה עם הש"ץ בלחש, אין להחמיר בזה, ואדרבא המג"א הביא בשם המטה משה שנכון לעשות כן לכתחילה, כי אז מכוון הקריאה ואינו מפסיד שום מילה, וכן כתבו כמה אחרונים^ה.

וראה בשו"ע (סי' קמ"ו, ב') שכ' וז"ל, ולקרות שנים מקרא ואחד תרגום

ד. חוט שני ח"ד פרק פ"ז סעי' א'. ולא דמי למש"כ המשנ"ב (שם, סק"ו) שלא יקרא פסוק המאוחר קודם המוקדם, אלא יקרא כסדר. דהתם הוא משנה את סדר המקרא, משא"כ כשמקדים פרשה לחברתה לא חיישי' לזה, ופשוט.
ה. וראה עוד במשנ"ב סי' קמ"ו ס"ק ט"ו.

[י] מי שאינו מבין לשון התרגום, אין הדבר נחשב אצלו כ'לימוד' כלל. וראה במשנ"ב (רפ"ה סק"ו) שכ' וז"ל, מי שאינו בר הכי שיבין את פרש"י, ראוי לקרות בפרוש התורה שיש בלשון אשכנז בימינו וכו', עכ"ל. וראה בספר יגל יעקב (להרב ישראל דרדק¹, עמ' רח"צ) בשם הג"ר דוד פיינשטיין זצ"ל ע"פ דברי המשנ"ב הנ"ל שיכול לצאת גם בתרגום לאנגלית.

שלא להפסיק בדיבור של חולין תוך השלמת שמו"ת

[יא] כ' המשנ"ב (שם, סק"ו) בשם האחרונים וז"ל, אם אפשר לו שלא יפסיק בשמו"ת על שום דבר, הוא טוב ויפה מאד, וכן ראיתי מהמדקדקים עושין כן, וכן ראוי לבעל נפש לעשות, עכ"ל.

ובשער הציון (אות י"א) כ' וז"ל, נראה לי דזה הוא אף בין פרשה לפרשה, אבל באמצע ענינא מן הדין אסור להפסיק, וכמו שאמרו חז"ל, הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה, מאכילין אותו גחלי רתמים. ואפשר שלזה כוון הבאר היטב שכתב ואיסור גדול להפסיק

ואח"כ כשיזדמן לו תרגום יאמר (משנ"ב שם). ואם יודע שלא יזדמן לו התרגום, יקרא הפרשה ג' פעמים (פרמ"ג, א"א סק"ד).

[ט] והנה נחלקו רבותינו בסדר קריאת התרגום. לדעת המשנ"ב, לא יקרא התרגום תחלה ואח"כ מקרא, אלא יקרא לכתחלה שנים מקרא מקודם, ואח"כ תרגום. ובשער הציון (שם, אות י') הביא בשם הדברי חמודות שכתב דביעבד יוצא אף אם קורא תרגום באמצע, בין מקרא ראשון למקרא שני, וכן מוכח בלבוש¹. ומבואר אפוא מדבריו, שיש לכתחילה לקרוא התרגום לאחר שסיים לקרוא שנים מקרא.

אולם בספר חוט שני (ח"ד פרק פ"ז סק"ב) מובא שהחזו"א העדיף ללמוד התרגום בין מקרא ראשון למקרא שני, וכ"ה בארחות רבינו (שבת אות צ"ט) וביאר טעמו, שעיקר הטעם שאומרים תרגום הוא כדי להבין את מה שקוראים, ולכן מסתבר לומר תרגום אחרי מקרא הראשון, כדי שיבין טוב יותר בשעה שקורא פעם שניה.

ו. העיר לי חכם אחד דהנה המעיין בדברי חמודות יראה שכתב דיכול לעשות כן לכתחילה, לקרוא מקרא, תרגום ומקרא, וסיים דאף מהר"י קארו מודה בזה עי"ש. ואפשר שנפלה טעות בשעה"צ ומילת 'בדיעבד' יש להקדימה לתחילת הס"ק, וכוונתו דלענין דיעבד אפשר לסמוך עמש"כ הדבר"ח שהתיר אף לכתחילה, וצ"ע. והנה אם למד התרגום קודם המקרא הראשון, הסתפק קצות השלחן (סי' ע"ב בדה"ש סק"א) אם הועיל לו בדיעבד, והורה הגר"ח"ק (דרך שיחה ח"א עמ' ב') שמן הראוי לחזור וללמוד התרגום אחר שיקרא המקרא.
ז. כן מבואר במשנ"ב סי' נ' סק"ב עי"ש. וע"ע ליקוטי אמרים, לבעל החפץ חיים (פ"ה).
ח. וביודעי אותו שהוא גברא בר סמכא.

בית תפילה ❁ בענין הדרך הנכונה לקיום מצוות חכמים לקרוא בכל שבוע שנים **קמג**

בקריאת שנים מקרא ואחד תרגום הגר"ק דפשיטא שיוכל להפסיק ודבר בדיבור, עכ"ל. אחר שסיים מיסת חוקו של אותו היום^ט.

אכן, זהו דווקא אם מנהגו לקרוא כל ואם באמצע קריאתו המקרא, שואלים הפרשה בפעם אחת. אבל מי אותו דבר הלכה, כ' הגרשז"א שעליו שמנהגו לקרוא בכל יום חלק מהפרשה להשיב דבר ד' זו הלכה. וכן מותר להפסיק (כמובא בספר מעשה רב, לעיל אות ג'), כ' לכל מצוה עוברת, כדין מפסיקין לת"ת'.

סיכום יא ❁

א: ניתן להתחיל לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום, של הפרשה העתידה להיקרות בביהכנ"ס, מיד כשמתחיל זמן קריאת התורה של מנחה של שבת.

ב: אם לא השלים השמו"ת עד כניסת השבת, ישלים עד זמן קריאת התורה. ואם לאו, ישלים קודם שיסעד את סעודת השבת. ואם לאו, ישלים עד יום ג' בשבוע (ויום ג' בכלל). ואם לאו, ישלים כל מה שחיסר עד שמחת תורה.

ג: מי שבידו כמה פרשיות להשלים, הסכמת האחרונים שישלים תחילה הפרשה שעתידין לקרוא בביהכנ"ס, ואח"כ ישלים שאר הפרשיות כסדרן.

ד: יקרא השניים מקרא בעצמו, ולא יסמוך על מה ששומע מן ה'בעל-קורא'. ולענין אם יכול לקרוא ביחד עם ה'בעל-קורא' בלחש מילה במילה, נחלקו האחרונים בזה. הכרעת המשנ"ב שניתן לעשות כן, ואף אפשר שראוי וטוב הדבר.

ה: לענין סדר קריאת המקרא, ישנם דעות בין האחרונים, יש אומרים שיקרא פסוק פסוק ותרגומו, י"א שיקרא פרשה פרשה (פתוחה או סתומה) ותרגומה, וי"א שיקרא כל הפרשה כולה ותרגומה. ולמעשה בכל דרך שיבחר יועיל לו.

ט. דולה ומשקה (עמ' קנ"ד).

י. הליכות שלמה (תפילה, פרק י"ב הערה 105).

יא. והנה יש לדון האם יש חובה לקרוא התרגום ע"י שמוציא המילים בפיו, דאע"פ שלדעת כמה פוסקים חסר במצוות ת"ת (ראה משנ"ב סי' מ"ז סק"ה, וסק"ז), אבל מ"מ הוא למעשה משיג התועלת שתרגם לעצמו. ומאחר שאין אנו מקפידין בלימוד להוציא כל הזמן הד"ת מפינו, שמא יש להקל גם בזה. ולכאורה יש להניח שאין חילוק בתקנה דשנים מקרא מהתקנה דאחד תרגום, שהכל צריך להיות ע"י שמוציא בפיו, ועי' במשנ"ב (רפ"ה ס"ק י"ד). ונוכחתי כמה פעמים דמון הגריש"א זצ"ל הקדים לבוא לביהכנ"ס בערש"ק והיה אומר שנים מקרא וגם התרגום בקול רם.

ו: דעת המשנ"ב שיתרגם לאחר שיקרא ב' פעמים המקרא, והחזו"א נהג לתרגם אחר מקרא ראשון.

ז: לכתחילה ראוי לקרוא התרגום וגם פרש"י, ומי שאינו מבין לשון התרגום מחוייב יותר בלימוד פרש"י. ואם אין לו חומש עם תרגום, יקרא התרגום כשיזדמן לו. ואם יודע שלא יזדמן לו, יקרא המקרא ג"פ.

ח: לכתחילה לא ידבר בשעה שאומר שנים מקרא, והיינו בין פרשה לפרשה. אבל בין פסוק לפסוק אין לדבר כלל.

ט: מי שאינו מבין תרגום או רש"י, יכול ללמוד התרגום בכל לשון, ובלבד שהתרגום מוסמך ע"י גדולי ישראל.

סימן לג

בענין עמידה בשעת קריאת התורה ובעשרת הדברות

שאלה: האם צריך לעמוד בעת 'קריאת התורה'. ואם נוהג שלא לעמוד האם מותר לעמוד באופן מיוחד לקריאת 'עשרת הדברות' וכדומה.

תשובה: העולה לתורה, הבעל קורא והגבאי, חייבים לעמוד בעת קריאת התורה. אולם שאר הקהל, מצד הדין מותר להם לכתחילה לשבת בעת קריאת התורה [אך הרמ"א מביא שהמהר"ם נהג להדר ולעמוד, וכן מנהג אנשי מעשה]. אולם בשעת עניית "ברוך ד' המבורך לעולם ועד" על ברכות התורה, יש לעמוד מדין 'דבר שבקדושה'. ע"ד מרן הגריש"א זצ"ל, אין לעמוד במיוחד בעבור 'עשרת הדברות' ושירת הים וכד'. ואם נמצא במקום שכולם עומדים, אז העצה היא שיעמוד מתחילת הקריאה.

עמידה בעת קריאת התורה

[א] כתב השו"ע (או"ח קמו, ד), אין צריך לעמוד מעומד בעת שקורין בתורה. וראה בבית יוסף (שם) שהביא מספר המנהיג שכ' בשם רב שר שלום וז"ל, ואותם שעומדים בפניו משעת הוצאה עד שעת חזרה, טועים בהאי קרא דכתיב (נחמיה ה, ה) "וכפתחו עמזו כל העם", ואינו אלא לשון שתיקה, כדאיתא בסוטה (לט, א) כיון שנפתח ס"ת אסור לספר אפילו בדבר הלכה, שנאמר "וכפתחו עמזו כל העם" ואין עמידה אלא שתיקה שנאמר (איוב לב, טז) "והוחלתי כי לא דברו כי עמזו לא ענו עוד", עכ"ל.

[ב] אולם הרמ"א כתב וז"ל, ויש מחמירין ועומדין, ושכן עשה מהר"ם, עכ"ל. ומבאר המשנ"ב (ס"ק יט) בשם הב"ח, דודאי גם המהר"ם מודה דמדינא מותר, אלא דס"ל דראוי להדר ולעמוד, מפני שצריך האדם להעלות בדעתו כששומע הקריאה מפי הקורא כאלו קיבלה אותה שעה מהר סיני, ובהר סיני היו כל ישראל עומדין כדכתיב "אנכי עומד בין ד' וביניכם וגו'". ומסיים המשנ"ב, שמי שהוא איש חלש וקשה לו לעמוד ועי"ז אין דעתו מיושבת לכוון היטב לקול הקורא יש לו לישב (עכ"ד).

למעשה הפר"ח והגר"א נהגו לשבת (משנ"ב), וכן נהג מרן הגריש"א זצ"ל ואף הורה לאחרים שמותר לשבת א. אבל פעם התבטא לי ש"מנהג הישיבות לעמוד". אולם בין גברא לגברא לכו"ע מותר לשבת (משנ"ב סק"כ).

ומקומה עתה על הבימה (משנ"ב קמו, ס"ק י"ז), וכן בשעת ההפטרה כשמונחת בחיק המגביה, אי"צ לעמוד, מפני שהוא יושב במקומו (משנ"ב, שם).

עמידה בעת קריאת עשרת הדברות

[ד] כתב השערי אפרים (ז, לז) וז"ל, כבר ביארנו שהציבור רשאים לישב בשעת קריאת התורה, ויש מחמירין ממדת חסידות. ומ"מ בשעת קריאת עשרת הדברות נהגו העולם לעמוד, ואין ליחידים מן הצבור לשנות המנהג, עכ"ל.

אולם מרן הגריש"א זצ"ל חשש לדברי הרמב"ם (שו"ת הרמב"ם סי' מ"ו) שכתב בזה דברים מבהילים, וז"ל, וכבר ביארו, שאין הבדל בין מי שיכחיש התורה בכללה או יכחיש פסוק אחד ויאמר משה מפי עצמו אמרו, והיה מהמינים מי שמאמין שאין מן השמים זולתי עשרת הדברות, ושאר התורה משה מפי עצמו אמרה. ולכן ביטלו קריאתם בכל יום (פי' חז"ל), ואין ראוי בשום פנים להשים בתורה יתרון קצתה על קצתה, עכ"ל.

ועוד כתב וז"ל, שאלה על עמידת בני אדם בעת קריאת עשר הדברות, ויש אחד מן החכמים שצוה בזה, ויש מי שמנע זה, והביא ראיה מהיות רז"ל (ברכות יב, א) ביטלו קריאתם עם קריאת שמע

עמידה בעת אמירת 'ברכו' של ברכות התורה

[ג] אולם בשעת אמירת "ברכו" וענית "ברוך ד' המבורך לעולם ועד", כתב המשנ"ב (ס"ק י"ח) שלכו"ע צריך לעמוד, מאחר שזה דבר שבקדושה (וע"ע במשנ"ב סימן נו סק"ח). ומרן הגריש"א זצ"ל לא היה קם מלא קומתו, אלא נהג לקום מעט.

בעל קורא, העולה, והגבאי

[ג] הבעל קורא, העולה לתורה, והגבאי, חייבים לעמוד בעת קריאת התורה (שו"ע קמא, א ומשנ"ב שם סק"א; ושערי אפרים ג, יא). והטעם מדכתיב (דברים ה, כח) "ואתה פה עמוד עמדי" משמע אפילו השי"ת המקרא למושה היה עומד כביכול, וא"כ כל שכן שכל ישראל היו עומדין מפני אימת הקב"ה הנותן אותה. ואמרינן עוד, כשם שניתנה באימה כך אנו צריכין לנהוג בה באימה (משנ"ב שם).

אולם שאר אנשים שעומדים על הבימה אין צריכים לעמוד מפני ס"ת, מאחר שהיא מונחת עתה במקומה,

א. וכן נהג האריז"ל לישב בעת קריאת התורה (כה"ח קמו, כב). וע"ע בשו"ת מהר"ע מפאנו (סי' צא) ובשער הכוונות למהר"ו (דרוש א' דף מ"ח עמ' ד').

כך ראוי לעשות בכל מקום אשר מנהגם לעמוד, ראוי למונעם מזה, בהיות שמגיע מזה הפסד האמונה שיבוא לחשוב בתורה שיש לה יתרון קצתה על קצתה, וזה קשה עד מאוד, וראוי לסתום כל הפתחים המביאים לזאת האמונה הרעה. ואמנם טענת החכם האחר בהיות אנשי בבל נוהגים כך אינה כלום כו', עכ"ל.

ולמעשה כך הורה מרן הגריש"א זצ"ל, שאין לעמוד בעת קריאת עשרת הדברות או שירת הים וכד', כדי שלא ליתן מחשבה שמא יש יתרון לפסוקים מסויימים בתורה על פני פסוקים אחרים. וארע פעם שמסיבה כל שהיא לא נתכבד מרן זצ"ל בעליות הללו, וישב כמנהגו תמיד.^ב

וע"ע בשו"ת אגרות משה (או"ח ד, כב) מש"כ בנידון הנ"ל, ומסיים שמי שירצה להחמיר בזה ואינו רוצה לשנות מן הציבור שנוהגים כן, אין לו עצה אלא לעמוד בשבת זו בכל הקריאה מתחילתה.^ג

מפני המינים שהיו אומרים שיש להם יתרון על שאר התורה, ואמר בהוראתו שכל איש אשר יעמוד בעת קריאת עשרת דברות בספר תורה, ראוי לגעור בו, לפי שמעשה זה הוא מדרכי המינים אשר מאמינים כי עשרת הדברות יש להם יתרון על שאר התורה, לפי שכל דבר שיש למינים בו אמונה חוץ מדעת רז"ל, ראוי לנו לפרסם המחלוקת עליהם כו'.

והשיבו חכם האחר, הלא ישראל בעת שומעם הדיבור מפי הקב"ה היו עומדים שנאמר (שמות יט, יז) "ויתיצבו בתחתית ההר".

והשיבו, כי לא היה זה זולתי לקראת השי"ת ולשמוע הדיבור מפיו באמרו (שם) "לקראת האלוקים מן המחנה", ולא יחייב זה עלינו חיוב תמידי. ומה שבבבל וסביבותיה היו עומדים, זה להיות הקוראים חכם או ראש מתיבתא, והיו עומדים לו, והרואים מנהגם בזה נשתבשו בו.

ב. א.ה. - שמעתי לפני שנים רבות בשם הרב מבריסק (או הגר"ח) שחילק בין קריאת עשרת הדיברות שבפרשת יתרו, לקריאת עשרת הדיברות שקוראים בחג השבועות, שאז הקריאה מיוחדת לקדושת היום, ויש לנהוג בה כפי שהיה במתן תורה, בעמידה ברתת ובזיע, ולכן אין בזה משום תרעומת המינין, ולכן יש לעמוד בחג השבועות לא בפרשת יתרו. (לא מצאתי מקור לזה).

ג. א.ה. - יש תוספת דברים בזה בספר פסקי תשובות (סימן קמ"ו אות ו' הערה 30 - עמ' ר"א מדפי הספר).

סיום

א: בענין העמידה בשעת קריאת התורה, למנהג בני ספרד אין עומדים כלל, ולבני אשכנז יש מנהגים בזה, ודעת מרן הגריש"א זצ"ל שאי"צ לעמוד.

ב: אולם בשעה שהעולה מברך "ברכו את ד' המבורך" לדעת המשנ"ב יש לעמוד ולענות "ברוך ד' המבורך לעולם ועד", ומרן הגריש"א זצ"ל הסתפק בקימה מעט.

ג: העולה לתורה והבעל קורא חייבים לעמוד בשעת הקריאה, אבל העומדים סביב לבימה אי"צ לעמוד.

ד: יש שנהגו לעמוד בעת שקוראים עשרת הדברות ושירת הים, ויש שנהגו לשבת שלא ליתן יתרון לחלק מפסוקי התורה על פני פסוקים אחרים. ומרן הגריש"א זצ"ל לא היה עומד כלל.

